

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**İSMAİL KARAGÖZ'ÜN "KUR'ÂN'IN ANLAMI VE
TEFSİRİ" ADLI ESERİNDE TARTIŞMALI BAZI
KONULARA YAKLAŞIMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Ahmet KARADAĞ

HAZIRLAYAN
Ayşe GELERİ

MALATYA-2024

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI TEFSİR BİLİM DALI

**İSMAİL KARAGÖZ'ÜN “KUR'ÂN'IN ANLAMI VE TEFSİRİ”
ADLI ESERİNDE TARTIŞMALI BAZI KONULARA YAKLAŞIMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

Ayşe GELERİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. Ahmet KARADAĞ

MALATYA-2024

ONUR SÖZÜ

Doç. Dr. Ahmet KARADAĞ'ın danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “İSMAİL KARAGÖZ'ÜN “KUR'ÂN'IN ANLAMI VE TEFSİRİ” ADLI ESERİNDE TARTIŞMALI BAZI KONULARA YAKLAŞIMI ” başlıklı bu araştırmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Ayşe GELERİ

ÖN SÖZ

İslam'ın temel kaynağı Kur'ân, ilahi mesajın son halkasını oluşturur. Kur'ân Müslümanlar için bir hüküm kaynağıdır. İnsanlığa hidâyet için gönderilen Kur'ân, insan hayatının tüm alanlarına etki edecek şekilde kurallar ve hükümler koymuştur. Sosyal hayatın sürekli değişkenlik arz etmesi sebebiyle, değişmeyen bu kural ve hükümler, aslı bozulmadan yeni olaylara aktarılabilir. Bu da Kur'ân'ı yorumlamanın ve tefsir etmenin gerekliliğini göstermektedir.

İnsanın en temel gayesi, Allah'ın kelâmı Kur'ân-ı Kerîmi okumak, anlamak ve yaşamaktır. Kur'ân-ı Kerîm ilk nazil olduğu andan itibaren anlaşılmaya ve hayata tatbik edilmeye çalışılmıştır. Bunun sonucunda da birçok farklı yorum ortaya çıkmıştır. İslamın yayılması ve Kur'ân-ı Kerîm'in farklı toplumlarda anlaşılmaya çalışılması bu farklı yorumların artmasına sebep olmuştur. Ayrıca değişen şartlar, ortaya çıkan yeni durumlar, gelenek ve görenekler, başka toplumlardan etkilenme, müfessirin yaşadığı dönem ya da bağlı olduğu mezhep gibi sebeplerle müfessirler çok zengin tefsir kitapları ortaya koymuşlardır.

Bu tefsir kitaplarından birisi de İsmail Karagöz tarafından kaleme alınan *Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri* adlı eserdir. Eser sekiz ciltten oluşmuş kapsamlı denilebilecek bir tefsir kitabıdır. Her kesimden okuyucunun rahatlıkla anlayabileceği, anlaşılır ve sade bir dille yazılmıştır. Her âyetin sonunda okuyucuya gerekli olan bilgi ve hükümler maddeler halinde sıralanmıştır. Önceden beri tartışıl原因mış konular hakkında da yazarımız kendi fikrini ortaya koymuştur.

Çalışmamız giriş, üç bölüm ve sonuç bölümünden oluşmaktadır. Giriş bölümünde genel olarak konunun amacı, önemi ve yöntemleri hakkında bilgi verildikten sonra birinci bölümde İsmail Karagöz'ün şahsi ve ilmi hayatı hakkında bilgiler verilmiştir. Daha sonra çalışmamıza konu olan eserin genel özellikleri anlatılmıştır. İkinci bölümde Kur'ân ilimlerinden bazıları hakkında genel bilgiler verildikten sonra Karagöz'ün bu ilimler hakkındaki görüşleri bazı örnek âyetler üzerinden ortaya konmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde ise Karagöz'ün kelâmî ve fikhî bazı konular hakkındaki görüşleri, bazı müfessirlerin görüşleri ile birlikte ortaya konmaya çalışılmıştır. Sonuç bölümünde ise tartışmalı olan konular hakkında genel değerlendirmeler ve ulaşılan sonuçlar aktarılmıştır.

Bu çalışmanın her aşamasında desteğini esirgemeyerek katkıda bulunan danışman hocam Doç. Dr. Ahmet KARADAĞ’a, çalışmayı okuyarak katkıda bulunan jüri üyesi hocalarım Doç. Dr. Ahmet KÜÇÜK ve Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin POLAT’a, derslerinden istifade ettiğim İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi hocalarına ve her daim yanımda olan aileme teşekkürlerimi sunarım.

alışmak bizden, başarı Yüce Allah’tandır.

ÖZET

Kur'ân-ı Kerim, nâzil olduğu andan itibaren muhatapları tarafından anlaşılmaya çalışılmış, bu çabaların bir sonucu olarak çeşitli yorumlar ortaya çıkmış ve günümüzdeki tefsir külliyatını oluşturmuştur. Bu tefsirlerden biri de İsmail Karagöz'ün kaleme aldığı "Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri" adlı eserdir. Bu eser, çağdaş yaşama dair yorumlarıyla birlikte, âyetlerin rehberliğinde günümüz toplumsal meselelerine çözüm arayışını hedefleyen önemli bir çalışmadır.

Tezimizde, Türkiye'de son yıllarda yazılan tefsirlerden biri olan "Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri"ni çeşitli açılardan incelemiş bulunmaktayız. Çalışmamızda, tarih boyunca tartışmalara konu olmuş ve günümüzde hala tartışılan, Kur'ân'da yer alan belirli konular ele alınmıştır. Bu çerçevede, İsmail Karagöz'ün tartışıla gelen geleneksel ve çağdaş konulara yaklaşımı ve yorumlama tarzı ortaya konmaya çalışılmıştır. Karagöz'ün bu konulardaki yorumları ve sunduğu çözüm önerileri, klasik ve çağdaş ilahiyatçıların yaklaşımlarıyla birlikte ele alınarak kısa değerlendirmeler yapılmıştır.

Çalışmamız, öteden beri tartışılan birçok meseleye dair konular hakkında genel fikirler içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Tefsir, Tartışmalı Konular, İsmail Karagöz

ABSTRACT

The Holy Quran has been tried to be understood by its addressees since the moment it was revealed, and as a result of these efforts, various interpretations have emerged and formed the present-day commentary corpus. One of these commentaries is the work called "Meaning and Interpretation of the Quran" written by İsmail Karagöz. This work, together with its interpretations of contemporary life, is an important work that aims to find solutions to today's social issues under the guidance of verses.

In our thesis, we have examined "The Meaning and Interpretation of the Quran", one of the commentaries written in Turkey in recent years, from various perspectives. In our study, certain issues in the Quran, which have been the subject of debate throughout history and are still debated today, are discussed. In this context, İsmail Karagöz's approach and interpretation style to the traditional and contemporary issues under discussion has been tried to be revealed. Karagöz's comments on these issues and the solution suggestions he offered were compared with the approaches of classical and contemporary theologians, and then brief evaluations were made.

Our study includes analyzes that offer solutions to many issues that have arisen so far.

Key Words: Quran, Tafsir, Controversial Topics, İsmail Karagöz

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ.....	iii
ÖN SÖZ	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR DİZİNİ	x
GİRİŞ	1
ARAŞTIRMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER	1
1. Araştırmanın Konusu	1
2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	1
3. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları	2

BİRİNCİ BÖLÜM

İSMAİL KARAGÖZ'ÜN HAYATI VE İLMİ KİŞİLİĞİ	3
1.1. Eğitim ve Öğretim Hayatı	3
1.2. Görev Hayatı	3
1.3. İlmî Kişiliği	4
1.3.1. Kitapları.....	4
1.3.2. Müşterek kitapları	28
1.3.3. Editörlük yazıları.....	28
1.3.4. Bölüm yazıları	29
1.4. Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri Adlı Eserinin Özellikleri ve Tefsirdeki Metodu	29

İKİNCİ BÖLÜM

2. KUR'ÂN İLİMLERİNDEN BAZILARINA DAİR YAPILAN YORUMLAR	33
2.1. Nâsih-Mensûh	33
2.2. Muhkem - Müteşabih	40
2.3. Sebeb-i Nüzûl.....	43
2.4. Kasasu'l Kur'ân	47
2.5. Hurûf-u Mukattaa.....	51
2.6. Emsâlu'l-Kur'ân.....	54

2.7. Aksâmü'l-Kur'ân	57
2.8. İ'câzu'l Kur'ân	59
2.9. Müşkilü'l-Kur'ân	61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KELAMÎ VE FIKHÎ BAZI KONULAR HAKKINDA YAPILAN YORUMLAR...	65
3.1. Kelami Konular	65
3.1.1. Allah'ın Arşa İstivası.....	65
3.1.2. Ruyetullah.....	68
3.1.3. Hz. İsa'nın nüzulü	72
3.1.4. Muğayyebat-ı Hamse.....	74
3.1.5. Kabir azabı.....	77
3.1.6. Şefaât Bahsi	79
3.1.7. A'râf Ehli.....	85
3.1.8. Ülü'l-emre itaat	88
3.1.9. Ehli Kitabın Ahiretteki Durumu	89
3.2. Fıkhi Konular	92
3.2.1. Kur'an'a Abdestsiz Dokunma	92
3.2.2. Çok Eşlilik Bahsi	94
3.2.3. Kadınlarla İlgili Bahisler	99
3.2.3.1. Kadınların Örtüsü	99
3.2.3.2. Kadının Mirastaki Payı.....	102
3.2.3.3. Kadının Şahitliği.....	104
3.2.4. Erkeğin Kavvamlığı.....	107
3.2.5. Cihad.....	110
3.2.6. Ganimetler	114
3.2.7. Mürtedin Cezası.....	118
SONUÇ.....	123
KAYNAKÇA	125

KISALTMALAR DİZİNİ

as	: aleyhisselam
b.	: Bin, İbn
bk	: bakımınız
Çev./çev.	: Çeviri
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
H./h.	: Hicrî
Hz.	: Hazreti
ö.	: ölüm tarihi
sav	: Sallallahu aleyhi ve sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
terc	: tercüme
Thk.	: Tahkik Eden
t.s.	: Basım tarihi yok
v.b.	: ve benzeri
v.d.	: ve diğerleri
y.y.	: Basım Yeri Yok

GİRİŞ

ARAŞTIRMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1. Araştırmanın Konusu

Kur'ân-ı Kerim, nazil olduğu andan itibaren insanlar tarafından anlaşılma ve yorumlanmaya çalışılan ilahi bir kitaptır. Bu süreç, sadece belirli bir dönemle sınırlı kalmamış, aksine günümüze kadar devam etmiştir. İnsanlık var olduğu sürece, Kur'ân'ın yorumlanması da devam edecektir. Bu nedenle, tarih boyunca sayısız tefsir kitabı yazılmıştır. Bu tefsirler, Kur'ân'ın anlamını daha iyi kavramak ve onun mesajını günümüz bağlamında anlamak amacıyla yapılan çalışmalardır.

Son dönemde yazılan tefsirlerden biri olan "Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri" adlı çalışma da, Kur'ân'ın anlaşılması üzerine yapılan kapsamlı çalışmalara bir örnektir. Bu eser, Kur'ân'ın anlamını daha derinlemesine kavram ve günlük hayat için çıkarımlar yapma amacı güden bir yaklaşımı temsil etmektedir.

Kur'ân'ın tefsiri yapılırken, hem Kur'ân ilimleriyle ilgili hem de günümüz güncel meseleleriyle ilgili bazı tartışmalı konular da ele alınmıştır. Bu tez çalışmasının konusu; Karagöz'ün öteden beri tartışılmış ve hala tartışılan konular hakkındaki görüşlerini, *Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri* adlı kitabında nasıl ortaya koyduğunu ve bu konular için ne tür bir çözüm arayışına girdiğini ele almaktadır.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Karagöz'ün kaleme aldığı "*Kur'ân'ın anlamı ve tefsiri*" adlı eser modern dönemde, dil açısından her kesimden insanın anlayabileceği ölçüde sade bir üsluba sahip ve klasik birçok kaynaktan yararlanması bakımından önemli bir eserdir. Eserin basımının çok yeni olması, bu eserle ilgili herhangi bir çalışmanın olmaması bizi bu eser üzerine çalışmaya sevk etmiştir.

Kur'ân ilimlerinin tartışılan bazı başlıkları ve tartışılan kelimî ve fikhî konular her dönemde alimleri araştırmaya sevk etmiştir. Bu tarz meselelerin günümüzde yazılan bir

eserde nasıl ele alındığını ve günümüz toplumsal meselelerine nasıl yaklaşıldığını ortaya koymak, bu çalışmanın önemini ve amacını oluşturmaktadır.

3. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları

Bu tez çalışmasının ilk bölümünde, müellifin hayatı, eserleri ve tefsiri hakkında detaylı bilgiler sunulacaktır. Bu bilgiler, müellifin tefsiri ve diğer eserlerinin biyografilerinden derlenecek, böylece okuyucuya müellifin akademik geçmişi ve yazılarına genel bir bakış sağlanmış olacaktır.

İkinci bölümde, Kur'ân İlimleri'nden özellikle tartışma konusu olabilecek Nâsih-Mensûh, Muhkem-Müteşabih, Sebeb-i Nüzûl, Kasasu'l Kur'ân, Huruf-u Mukatta, Emsâlu'l Kurân, Aksâmu'l Kur'ân, Îcâzu'l Kur'ân ve Müşkilü'l Kur'ân başlıklarıyla ilgili; Arapça sözlüklerden, klasik eserlerden ve günümüzde tefsir usulü alanında yazılmış eserlerden yararlanılarak her bir başlık ile ilgili inceleme yapılarak, genel bilgiler verilecektir. Yine çalışmanın asıl amacına uygun olarak, her bir başlık ile ilgili âyetlerden bazıları esas alınarak yazarın tefsir kitabındaki görüşleri etraflıca ortaya konulacaktır.

Üçüncü bölümde ise; ilk dönemlerden itibaren tartışılmış ve tartışılmaya devam eden fikhî ve kelamî bazı meseleler hakkında bilgiler verilecektir. Öncelikle bu konulara mesnet olan âyetler tespit edilecek ardından tahlilleri yapılacaktır. Âyetlerin tahlilleri yapılırken hem klasik hem de çağdaş tefsirlerden yararlanılacaktır. Sonrasında ise çalışmanın amacına uygun olarak Karagöz'ün tefsirinde bu âyetlerin nasıl anlaşıldığı ve yorumlandığı ortaya konmaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSMAİL KARAGÖZ'ÜN HAYATI VE İLMİ KİŞİLİĞİ

1.1. Eğitim ve Öğretim Hayatı

İsmail Karagöz, 10 Nisan 1954 tarihinde Bolu ilinin Gerede ilçesine bağlı Hasanlar köyünde dünyaya gelmiştir. 1966 yılında ilkokulu tamamlayan Karagöz, aynı yıl İstanbul Kadıköy İskele Cami Kuran Kursu'nda hafızlık eğitimini başarıyla tamamladı. Eğitim hayatına 1967-1968 öğretim yılında Düzce İmam Hatip Okulu'nda devam eden araştırmacı, 1973 yılında Ankara İmam Hatip Okulu'ndan mezun oldu. Aynı yıl içinde Yıldırım Beyazıt Lisesi'nden de diplomasını aldı.

1974 yılında başladığı Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni 1979 yılında başarıyla tamamlayan Karagöz, 1983 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı Haseki Eğitim Merkezi'nde Müftü ve Vaizlik İhtisas Kursu'nu tamamladı. 1990 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Ana Bilim Dalı'nda doktora çalışmalarına başladı ve 1994 yılında "Kuran'da Zulüm Kavramı" adlı teziyle Tefsir doktoru unvanını elde etti.

1998 yılında doçentlik unvanını kazanan yazar, 13 Kasım 2016 tarihinde Düzce Üniversitesinde tefsir profesörü olarak atması yapıldı. Hayatı boyunca ilahiyat alanında önemli çalışmalara imza atan ve akademik kariyerinde üstün başarılar elde eden ilahiyatçı, özellikle tefsir alanındaki katkılarıyla tanınmaktadır.¹

1.2. Görev Hayatı

Karagöz, 1973 yılında Ankara ili Altındağ ilçesi Merkez Hasköy Cami İmam Hatibi olarak göreve başladı. 1979 yılında müftülük sınavını kazandı ve Bartın ili Ulus ilçesine müftü olarak atandı. 1983 yılında İhtisas Kursu'nu tamamladıktan sonra Samsun ili

¹ İsmail Karagöz, *Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri Açıklamalı ve Kırık Meali* (Ankara: Kar, 2020), 8/724.

Havza İlçesi müftülüğüne ataması yapıldı. Bu süreçte, 1984 ile 1987 yılları arasında Almanyada din görevlisi olarak görev yaptı. Yurtdışı görevinin ardından 1987 yılında Havza ilçesinde vaizlik görevine devam etti.

1988 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'nda Müfettiş Yardımcısı olarak atanarak 1991 yılında müfettiş unvanını aldı. 2001 yılında Din İşleri Yüksek Kurulu üyeliğine getirilen Karagöz, 2007 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı İç Denetçisi olarak atandı ve 2010 yılında Rehberlik ve Teftiş Başkanlığı'na getirildi.

23 Aralık 2016 yılında Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne Tefsir profesörü olarak atandı ve görevine 2017 yılında başladı. 13 Aralık 2017 tarihinde İlahiyat Fakültesi dekanlığına atanan Karagöz, bu görevine devam etmektedir. İsmail Karagöz evli olup beş çocuk babasıdır.²

1.3. İlmi Kişiliği

Bu başlık altında İsmail Karagöz'ün ilmi kişiliğini ortaya koyan kitapları, yapmış olduğu akademik çalışmaları, makaleleri, bölüm çalışmaları hakkında bilgi verilecektir.

1.3.1. Kitapları

1. Fert ve Toplumlara İsabet Eden Musibetler Sebep ve Sonuçları: Bu kitabın odak noktası, Bakara sûresi 156. âyetin musibetlere yönelik işâri yorumlarını ele almak ve değerlendirmektir. Çalışmanın temel amacı, söz konusu âyetin rehberliğinde deprem, sel, yangın gibi doğal afetlerle ve diğer musibetlerle karşılaşıldığında sergilenmesi gereken tavır belirlemek ve tasavvufi yorumların bu konuda ne kadar katkı sağlayabileceğini ortaya koymaktır.³

2. Kur'an'a Göre Zulüm Açısından Allah ve İnsan: Kur'an'ın temel odağı Allah ve insan ilişkisi üzerinedir. Bu sebeple, Kur'an'ın anahtar kelimeleri arasında Allah ve insan öne çıkar. Kur'an, baştan sona kadar bu iki temel kelime etrafında dönen anahtar

² Karagöz, *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 8/724.

³ İsmail Karagöz, *Fert ve Toplumlara İsabet Eden Musibetler Sebep ve Sonuçları* (Ankara: Kitap Neşriyat Yayınları, 2007).

terimlerle Allah-İnsan ilişkisini açıklar. Allah, yaratıcı olarak tanımlanırken, insan ise yaratılan ve Allah'a ibadet eden bir varlık olarak ifade edilir. Kur'ân, bu ilişkiyi anlatırken, Yaratıcı'nın insan için belirlediği emir ve yasakları, inanma şeklini ve amel etme yönergelerini aktarır. Kur'ân, içinde küçük ve büyük günahları, mü'min ve kafir herkesin ilâhî iradeye aykırı inanç, söz, fiil ve davranışlarını kapsayan geniş anlamı olan kavramları barındırır. "Zulüm" kavramı da bu kavramlardan biridir. Çünkü bu terim, bir yandan insanın küfür, şirk, nifâk ve her türlü isyanını anlatırken diğer yandan mü'minin Allah ve peygamberin emir ve yasaklarına uymayan bütün söz, amel ve davranışlarını ifade eder. Diğer bir deyişle, "zulüm" kavramı, insanın kendi nefsi, diğer insanlarla ve Allah ile olan ilişkilerinde ortaya çıkan olumsuz yönleri açıklar.⁴

3. Kur'ân'a Göre İnsana Verilen Değer ve Görev: Bu kitapta yazar, insanı Allah'ın pek çok varlığı arasında en değerli kılan ve sayısız nimetlerle lütfettiği kul olarak tanımlar. İnsanın, diğer canlılardan ayıran en belirgin özellik; iyiyi ve kötüyü, doğruyu ve yanlış biribirinden ayırabilme yeteneğine sahip, akıllı ve düşünen bir varlık olmasıdır. Bu özellik nedeniyle insan, hayatı ve ölümüyle imtihana tabi tutulmuştur. İnsan, Allah'a ibadet etmek amacıyla yaratılmış ve ona verilen sayısız nimetlerle şükretmesi için donatılmıştır.⁵

4. Kur'ân'da Dört Kavram: İbadet, İtaat, İcabet ve İttiba: Kitap, giriş ve beş ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, "insanın yaratılış gayesi" ele alınmıştır. İlk bölümde ibadet, ikinci bölümde itaat, üçüncü bölümde icabet, dördüncü bölümde ittiba konuları detaylı bir şekilde incelenmiştir. Beşinci bölümde ise ibadet, itaat, icabet ve ittiba kavramlarıyla eş anlam ifade eden kunut, huşû, hudû ve ihbat kavramları tahlil edilmiştir.⁶

5. Kur'ân'da Dört Kavram: Adalet, İhsan, Birr ve Takva: Bu eser, giriş ve dört ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, Kur'ân'ın anlaşılmasında kavramların ne kadar önemli olduğuna vurgu yapılmış ve Kur'ân'da insanı anlatan kavramların bir listesi sunulmuştur. Bu giriş, okuyucuyu eserin ana temasına hazırlamak adına önemli bilgiler içermektedir. Birinci bölümde, "adalet" kavramı detaylı bir şekilde incelenmiştir. Kavramın sözlük ve terim anlamı üzerinde durulduğu gibi, Kur'ân'daki kullanımı da ele alın-

⁴ İsmail Karagöz, *Kur'an'a Göre Zulüm Açısından Allah ve İnsan* (Çelik Yayınevi, 1996).

⁵ İsmail Karagöz, *Kur'an'a Göre İnsana Verilen Değer ve Görev* (Çelik Yayınevi, 1996).

⁶ İsmail Karagöz, *Kur'an'da Dört Kavram 2. Cilt İbadet, İtaat, İcabet, İttiba* (Kar, 2017).

miştir. Ayrıca, "adil" insanların nitelikleri ve bu niteliklere sahip olanlara vaat edilen dünyevi ve uhrevi yararlar da açıklanmıştır. Her bölümde olduğu gibi, bu kavramı da bir "sonuç" ile noktalanmıştır. İkinci bölümde, "ihsan" kavramına odaklanılmıştır. Yine sözlük ve terim anlamı üzerinde durularak, Kur'ân'daki kullanımı incelenmiş ve "muhsin" insanların karakteristik özellikleri üzerinde durulmuştur. Ayrıca, bu niteliklere sahip olanlara vaat edilen ödüller ve yararlar ele alınarak bölüm bir sonuca bağlanmıştır. Üçüncü bölümde, "birr" kavramı detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Bu kavramın sözlük ve terim anlamının yanı sıra, Kur'ân'daki kullanımı da ele alınmıştır. "Ebrâr" insanların nitelikleri ve onlara vaat edilen dünyevi ve uhrevi yararlar üzerinde durularak bölüm sonlandırılmıştır. Son olarak, dördüncü bölümde "takva" kavramına odaklanılmıştır. Bu bölümde de sözlük ve terim anlamı üzerinde durulmuş, Kur'ân'daki kullanımı incelenmiş ve "muttaki" insanların nitelikleri detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Buna ek olarak, bu niteliklere sahip olanlara vaat edilen dünyevi ve uhrevi yararlar bölümü sonlandırmıştır. Her bölümde olduğu gibi, bu kavram da bir sonuç ile noktalanmıştır.⁷

6. Âyet ve Hadislerin Işığında Seferilik ve Hükümleri: İslam'ın temel kaynakları olan Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in hadisleri (sözleri ve uygulamaları) ışığında seferilik kavramını ele almaktadır. Bu kitap, seferilik durumlarında uygulanması gereken hükümleri detaylı bir şekilde inceleyerek bu konuda rehberlik sağlamayı amaçlamaktadır. Eserin Giriş bölümünde, seferilik kavramının İslam hukukundaki yerine ve önemine dair genel bir çerçeve çizilmektedir. Ayrıca, seferilik durumlarında uygulanacak hükümlerin kaynaklarına vurgu yapılarak, bu konudaki temel prensipler okuyucuya sunulmaktadır. Kitabın Birinci Bölümü'nde, seferilik kavramının Kur'ân-ı Kerim'deki yerine odaklanılmaktadır. Seferilikle ilgili olarak Kur'ân âyetlerinin nasıl anlaşılması gerektiği, seferilik durumlarında oruç, namaz gibi ibadetlerin nasıl yerine getirileceği konuları ele alınmaktadır. Bu bölümde ilgili âyetler tefsir edilerek açıklanmaktadır. İkinci Bölüm'de ise, seferilik durumlarında uygulanan hükümlerin temelini oluşturan hadisler incelenmektedir. Hz. Muhammed'in seferilikle ilgili sözleri ve uygulamaları, bu bölümde detaylı bir şekilde ele alınarak, seferilik durumlarındaki pratik hükümlere ışık tutulmaktadır. Eserin Üçüncü Bölümü'nde, seferilik hükümleriyle ilgili fikhî perspektif ve görüşler ele alınmaktadır. Farklı İslam hukukçularının seferilik konusundaki görüşleri, bu bölümde der-

⁷ İsmail Karagöz, *Kur'an'da Dört Kavram 1. Cilt Adalet, İhsan, Birr, Takva* (Kar, 2015).

lenerek okuyucuya sunulmaktadır. Sonuç bölümünde ise, kitap boyunca ele alınan âyetler, hadisler ve fikhî görüşler ışığında seferilik kavramının önemli hükümleri özetlenmekte ve bu hükümlerin günlük hayata nasıl yansıtılabileceği konusunda bir değerlendirme sunulmaktadır.⁸

7. İnsanın Dine Olan İhtiyacı ve İslam (Kur'ân'da Dört Kavram: Din, Millet, Ümmet ve Şeriat): Bu eser, insanın doğasında bulunan dini bir arayışı ele almaktadır. Kitap, dinin insan hayatındaki rolüne odaklanarak, özellikle İslam'ın bu ihtiyaca nasıl cevap verdiğini anlatmayı amaçlamaktadır. Eserin Giriş bölümünde, insanın ruhsal, manevi ve sosyal boyutlarını anlamak için dinin önemine dair genel bir çerçeve çizilmektedir. Aynı zamanda, dinin insan hayatında var olmasının altında yatan temel ihtiyaçlara dair teorik bir bakış sunulmaktadır. Kitabın İkinci Bölümü'nde, insanın dine olan ihtiyacı tarihsel ve kültürel bağlamda ele alınmaktadır. İnsanlık tarihindeki farklı medeniyetlerde ve kültürlerde dinin nasıl bir rol oynadığı, insanların yaşadığı topluluklarda nasıl bir ihtiyaç olduğu bu bölümde detaylı bir şekilde incelenmektedir. Üçüncü Bölüm, İslam'ın din olarak insanın ihtiyaçlarına nasıl cevap verdiğini incelemektedir. İslam'ın temel prensipleri, insanın varoluşsal sorularına nasıl yanıtlar sunduğu, ahlaki değerleri ve sosyal normları bu bölümde detaylı bir şekilde ele alınarak okuyucuya sunulmaktadır. Dördüncü bölümde, İslam'ın insan hayatına kattığı değerlerin ve prensiplerin pratik uygulamaları örneklerle ele alınmaktadır. İslam'ın günlük yaşantıya nasıl entegre edilebileceği, bireylerin ve toplumların bu değerlere nasıl uyum sağlayabileceği konuları bu bölümde detaylı bir şekilde açıklanmaktadır. Kitabın Sonuç bölümünde, İslam'ın insanın dinî ihtiyaçlarına olan cevaplarının özetlenmesi ve bu çerçevede dinin insan hayatındaki rolünün nasıl şekillendiğine dair genel bir değerlendirme sunulmaktadır.⁹

8. Kur'ân'da Zikir Kavramı ve Allah'ı Zikir: Bu eserde, Kur'ân-ı Kerim'de geçen "zikir" kavramını ve bu zikrin odak noktasındaki Allah'ı ele almaktadır. Kitap, zikir kavramının anlamını, önemini ve uygulanışını inceleyerek, bu kavramın İslam'ın ruhsal boyutundaki yerini açıklamayı amaçlamaktadır. Eserin Giriş bölümünde, "zikir" kavramının önemine ve bu kavramın Kur'ân'daki yerine dair genel bir bakış sunulmaktadır. Aynı zamanda, Allah'ı zikretmenin insanın manevi gelişimindeki rolüne dair teorik bir çerçeve çizilmektedir. Kitabın İkinci Bölümü'nde, "zikir" kavramının Kur'ân'daki terim anlamı

⁸ İsmail Karagöz, *Âyet ve Hadislerin Işığında Seferilik ve Hükümleri* (Ankara: Kitap Yayınevi, 2005).

⁹ İsmail Karagöz, *Kur'an'da Dört Kavram 6. Cilt Din, Millet, Ümmet, Şeriat* (Kar, 2015).

ve kullanımı incelenmektedir. Âyetler üzerinden zikir kavramının nasıl tanımlandığı ve hangi bağlamlarda kullanıldığı detaylı bir şekilde açıklanmaktadır. Üçüncü bölümde, Allah'ı zikrin önemi ele alınmaktadır. İslam'ın temel inançlarından biri olan tevhid perspektifinden, Allah'ı zikretmenin müminler üzerindeki etkileri ve bu pratiğin nasıl gerçekleştirilebileceği üzerinde durulmaktadır. Dördüncü Bölüm, Allah'ı zikri pratiğine odaklanmaktadır. Bu bölümde, günlük hayatta Allah'ı zikretmenin farklı yolları, bu pratiğin nasıl derinleştirilebileceği ve Allah'a yaklaşmanın bu yolla nasıl mümkün olabileceği konuları detaylı bir şekilde incelenmektedir. Kitabın Sonuç bölümünde, zikir kavramının ve Allah'ı zikrin önemli özetlemeleri sunulmaktadır. Ayrıca, Allah'ı zikrin müminler üzerindeki olumlu etkilerinin genel bir değerlendirmesi yapılırken, okuyucuya bu pratiği günlük yaşantısına nasıl aktarması gerektiği konusunda öneriler sunulmaktadır.¹⁰

9. Âyet ve Hadislerin Işığında Sevgi ve Dostluk: Bu eser, İslam'ın kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in hadisleri ışığında sevgi ve dostluk kavramlarını ele almaktadır. Kitap, İslam'ın öğretileri çerçevesinde insanlar arasındaki sevgi ve dostluk ilişkilerini anlamayı ve bu değerleri günlük hayatta nasıl yaşamayı gerektirdiğini açıklamayı amaçlamaktadır. Eserin Giriş bölümünde, sevgi ve dostluğun İslam perspektifinden ne kadar önemli olduğuna ve bu kavramların Kur'an ve hadislerde nasıl ele alındığına dair genel bir çerçeve çizilmektedir. İslam'ın temel prensipleri çerçevesinde insanlar arası ilişkilerin nasıl olması gerektiğine dair teorik bir bakış sunulmaktadır. Kitabın İkinci Bölümünde, Kur'an-ı Kerim'de sevgi ve dostluk kavramlarına dair âyetler incelenmektedir. Bu âyetler çerçevesinde, insanların birbirleriyle kurmaları gereken sevgi ve dostluk ilişkilerinin öğretileri detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde, Hz. Muhammed'in hadisleri üzerinden sevgi ve dostluk konuları işlenmektedir. Peygamberimizin öğretileri çerçevesinde, müminler arasındaki sevgi ve dostluğun nasıl olması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Dördüncü Bölüm, sevgi ve dostluğun günlük hayata yansıtılmasını ele almaktadır. Kitap boyunca verilen öğretiler ve örnekler üzerinden, bu değerlerin günlük yaşantıya nasıl taşınabileceği ve uygulanabileceği konuları detaylı bir şekilde incelenmektedir. Sonuç bölümünde ise, sevgi ve dostluğun İslam'daki yeri özetlenmekte, bu değerlerin insan hayatındaki rolüne dair genel bir değerlendirme sunulmaktadır.¹¹

¹⁰ İsmail Karagöz, *Kur'an'da Zikir Kavramı ve Allah'ı Zikir* (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012).

¹¹ İsmail Karagöz, *Âyet ve Hadislerin Işığında Sevgi ve Dostluk* (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2011).

10. Âyet ve Hadislerin Işığında Engelliler: Bu eser, İslam'ın kutsal kitabı Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in hadisleri doğrultusunda engellilik konusunu ele almaktadır. Kitap, engelli bireylerle ilgili Kur'ân âyetleri ve hadislerin ışığında, toplumda engellilikle ilgili nasıl bir anlayışın benimsenmesi gerektiğini ve bu bireylerin topluma uyumunu sağlamanın önemini açıklamayı amaçlamaktadır. Eserin Giriş bölümünde, engellilik kavramının İslam perspektifinden nasıl ele alınması gerektiğine dair genel bir çerçeve çizilmektedir. İslam'ın temel prensipleri ve insan hakları çerçevesinde, engelli bireylerin topluma kazandırılması ve onlara yönelik nasıl bir anlayışın benimsenmesi gerektiğine dair teorik bir bakış sunulmaktadır. Kitabın İkinci Bölümü'nde, Kur'ân-ı Kerim'de engellilikle ilgili âyetler incelenmektedir. Engelli bireylere yönelik Allah'ın nasıl bir perspektifle yaklaştığını ve onlara yönelik nasıl bir sevgi ve anlayış gösterdiğini gösteren âyetler detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde, Hz. Muhammed'in hadisleri üzerinden engellilik konuları işlenmektedir. Peygamberimizin engellilere yönelik öğretileri çerçevesinde, toplum içinde bu bireylerle nasıl bir iletişim kurulması gerektiği ve onlara nasıl yardım edilmesi gerektiği konuları detaylı bir şekilde incelenmektedir. Engelli bireylerin topluma uyumu ve onların hayatlarını kolaylaştırmak adına alınabilecek tedbirleri ele almaktadır. Engellilik konusunda farkındalığın artırılması, eğitim ve sosyal destek konuları bu bölümde detaylı bir şekilde açıklanmaktadır. Sonuç bölümünde ise, engellilikle ilgili Kur'ân âyetleri ve hadislerin ışığında elde edilen öğretiler özetlenmekte ve bu öğretilerin toplumda engelli bireylerle olan ilişkileri nasıl etkilemesi gerektiğine dair genel bir değerlendirme sunulmaktadır.¹²

11. İnsan, Din ve Peygamber (Peygamberimiz, İnsan ve Din): Bu kitapta, insanın varoluşu, din kavramı ve peygamberlik gibi temel konuları ele almaktadır. Kitap, bu konuları İslam'ın perspektifinden ele alarak, insanın manevi boyutunu, dinin hayatındaki rolünü ve peygamberlerin insanlara getirdiği mesajları anlamayı amaçlamaktadır. Eserin Giriş bölümünde, insanın doğası, dinin insan hayatındaki yeri ve peygamberlik kavramının önemi hakkında genel bir çerçeve çizilmektedir. İslam'ın temel prensipleri çerçevesinde, bu konulardaki teorik temeller okuyucuya sunulmaktadır. Kitabın İkinci Bölümü'nde, insanın varoluşu ve manevi boyutu ele alınmaktadır. İnsanın yaratılış amacı, manevi ihtiyaçları ve bu ihtiyaçların nasıl giderilebileceği konuları detaylı bir şekilde incelenmektedir. Din kavramı geniş bir perspektifle ele alınmaktadır. Dinin temel prensipleri,

¹² İsmail Karagöz, *Ayetler ve Hadisler Işığında Engelliler* (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2013).

ibadetler, ahlaki değerler ve insan hayatındaki rolü bu bölümde detaylı bir şekilde açıklanmaktadır. Kitabın diğer kısmı peygamberlik konusuna odaklanmaktadır. İslam peygamberlerinin görevi, getirdikleri mesajlar, peygamberlerin insanlara rehberlik etme rolleri ve peygamberlere olan sorumluluklar bu bölümde ele alınmaktadır. Sonuç bölümünde ise, insanın varoluşu, dinin rolü ve peygamberlik kavramının bir araya getirilerek özetlenmesi yapılmakta ve bu konuların birbirleriyle nasıl ilişkilendirilebileceğine dair genel bir değerlendirme sunulmaktadır.¹³

12. Sorumluluk ve Sorunları Açısından Aile ve Gençlik: Eser, aile yapısını ve gençlik dönemini ele alarak, bu iki önemli kavramı sorumluluklar ve beraberinde gelen sorunlar bağlamında inceliyor. İslam'ın perspektifinden yaklaşarak, aile içindeki sorumlulukların nasıl yerine getirilebileceğini ve gençlerin karşılaştığı sorunları nasıl aşabileceğini açıklıyor. Ailedeki rol ve sorumlulukların detaylı bir şekilde incelendiği eser, aynı zamanda gençlerin toplumsal baskılar, eğitim zorlukları, sosyal ilişkiler ve manevi gelişim gibi konulardaki sorunlarına çözüm önerileri sunarak geniş bir perspektif sunuyor. Aile ve gençlik arasındaki etkileşimi ele alarak, dinamiklerin gençler üzerindeki etkilerini ve aile içindeki sorunlara yönelik çözüm yollarını detaylı bir şekilde açıklıyor. Eser, aile ve gençlik konularındaki sorumlulukları, sorunları ve çözüm önerilerini özetleyerek, bu konuların toplumun genel dinamikleri içindeki yerine dair genel bir değerlendirme sunuyor.¹⁴

13. Kur'an'ı Yaşamak, İyi İnsan İyi Müslüman: Kur'an'ın sadece okunan bir kitap olmanın ötesinde, günlük hayatta nasıl yaşanması gerektiğini vurgulayarak, İslam'ın temel öğretilerini pratiğe dökme amacını taşımaktadır. Kitap, sadece ritüellerle değil, ahlaki değerlerin günlük yaşamla bütünleşmesiyle bir kişinin iyi bir Müslüman olabileceğini savunmaktadır. İslam'ın insan hayatına dokunan temel prensipleri, etik siplerin nasıl yaşanabileceği ve topluma nasıl katkı sağlanabileceği detaylı bir şekilde açıklanmaktadır. Aynı zamanda, iyi bir Müslüman olmanın sadece ibadetle değil, çevreye duyarlılık, yardımseverlik ve adalete olan bağlılık gibi ahlaki erdemlerle de ölçüldüğüne dair önemli bir perspektif sunarak, dini değerlerin günlük hayatta nasıl yansıtılması gerektiğine dair rehberlik etmektedir.¹⁵

¹³ İsmail Karagöz, *İnsan Din ve Peygamber* (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012).

¹⁴ İsmail Karagöz, *Aile ve Gençlik* (Diyanet Vakfı Yayınları, 2009).

¹⁵ İsmail Karagöz, *Kur'an'ı Yaşamak, İyi İnsan İyi Müslüman* (Ankara: Kar, 2013).

14. *Din ve Vicdan Özgürlüğü(İnsan, Din ve Özgürlük):* Bireylerin dinî inançlarına ve vicdanlarına saygı gösterilmesi gerektiğini vurgulayarak, özgürlük kavramını İslam'ın perspektifinden ele almaktadır. Kitap, din ve vicdan özgürlüğünün insan haklarıyla uyumlu olduğunu savunurken, bu özgürlüklerin sınırları ve toplum içindeki rolü konusunda da ayrıntılı bir bakış sunmaktadır. İslam'ın temel prensipleri ışığında, bireylerin kendi dinî inançlarına serbestçe sahip olma hakkına vurgu yaparken, aynı zamanda farklı inançlara ve düşüncelerdeğerler ve günlük yaşantıdaki sorumluluklar, eserin temelini oluştururken, bu prenere saygı göstermenin önemini vurgulamaktadır. Vicdan özgürlüğünün bireyin içsel bir hak olduğunu ve bu özgürlüğün korunması gerektiğini belirten eser, bu hakların bireyin kişisel gelişimi ve toplumsal barış açısından önemini vurgulayarak, din ve vicdan özgürlüğünün demokratik bir toplumun temel taşlarından biri olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁶

15. *İslam'ın Ana Kaynakları Kur'an ve Sünnet:* İslam'ın temel öğretilerini belirleyen ana kaynaklar, Kur'an ve Sünnet, İslam'ın doğrudan Allah tarafından indirilmiş kutsal metinleri olarak kabul edilir. Kur'an, İslam'ın temel kitabı olup Allah'ın peygamberi Muhammed aracılığıyla indirildiğine inanılır. Bu kitap, inananlara Allah'ın iradesini, ahlaki prensipleri, ibadet yönergelerini ve toplumsal normları ileten bir rehber olarak kabul edilir. Sünnet ise, peygamber Muhammed'in sözleri, davranışları, onayları ve sessiz onaylarından oluşan geleneksel öğretileri içerir. Sünnet, Kur'an'ın genel prensiplerini detaylandırır ve uygulama rehberi olarak görülür. Birlikte, Kur'an ve Sünnet, Müslümanların yaşamlarını düzenleyen temel kaynaklar olarak kabul edilir ve İslam hukuku, ahlaki prensipler, ibadet ritüelleri ve toplumsal normlar gibi çeşitli alanlarda rehberlik ederler. İslam'ın ana kaynakları olan Kur'an ve Sünnet, Müslümanların inançlarını ve yaşam tarzlarını şekillendiren temel referans noktaları olarak, İslam dünyasında bir birlik ve rehberlik kaynağı olarak değerlendirilir.¹⁷

16. *Âyet ve Hadislerin Işığında Allah'ın İsim ve Sıfatları (Esmâ-i Hüsnâ):* (DİB Yayınları, Ankara, 2007, 2012, Yeni Şafak, İstanbul, 2010) İslam'ın temel öğretilerinden biri olan Allah'ın isim ve sıfatlarını, yani Esmâ-i Hüsnâ'yı Kur'an âyetleri ve Hz. Muhammed'in hadisleri ışığında ele almaktadır. Kitap, Allah'ın kendini tanıttığı, niteliklerini ve

¹⁶ İsmail Karagöz, *Din ve Vicdan Özgürlüğü* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007).

¹⁷ İsmail Karagöz, *İslam'ın Ana Kaynakları Kur'an ve Sünnet* (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2010).

isimlerini açıkladığı kutsal kitap Kur'ân'dan alıntılar yaparak, bu isim ve sıfatları anlamalarının önemine vurgu yapmaktadır. Aynı zamanda, peygamberin sözleri olan hadisler aracılığıyla da Allah'ın isim ve sıfatlarına dair daha fazla bilgi sunmaktadır. Eser, Müslümanların Allah'a olan inançlarını güçlendirmek ve O'nu daha derinlemesine anlamalarına katkıda bulunmak amacıyla yazılmıştır. Allah'ın Esmâ-i Hüsnâ'sının anlamı, önemi ve bu isimlerin insan hayatındaki yeri detaylı bir şekilde incelenirken, her bir ismin anlamı ve taşıdığı mana üzerinde durarak bu kavramların insanların manevi hayatına nasıl yön verdiğini anlatmayı hedeflemektedir.¹⁸

17. Kur'ân'ı Anlamak, Kırk Âyet ve Yorumu : (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2007, 2008, üçüncü ve dördüncü baskı 2009, beşinci baskı 2012, altıncı baskı 2015)Kur'ân'ın anlaşılması ve yorumlanmasına dair özgün bir bakış açısı sunarak, özellikle seçilmiş kırk âyeti ele almaktadır. Kitap, Kur'ân'ın derinliğine inmek isteyen okuyuculara rehberlik etmek amacıyla, belirli âyetleri seçip detaylı bir şekilde açıklamayı hedefler. Bu seçilmiş âyetler üzerinden, Kur'ân'ın temel mesajları, ahlaki prensipleri ve toplumsal normları anlamak için okuyuculara bir kılavuz sunar. Her âyetin tefsiri, o âyetin geçtiği bağlam, dilbilgisi ve semantik özellikleri ile birlikte sunulur, okuyuculara Kur'ân'ı daha iyi anlama konusunda yardımcı olur. Eser, hem temel İslam prensiplerini anlamak isteyenler için hem de daha derin bir Kur'ân anlayışı geliştirmek isteyenler için bilgilendirici bir kaynak olarak tasarlanmıştır.¹⁹

18. Sigara Alkol Uyuşturucu Zararları ve Dini Hükümü: Sigara, alkol ve uyuşturucu gibi zararlı maddelerin kullanımının insan sağlığına etkilerini ve bu tür alışkanlıkların İslam dini açısından değerlendirmesini ele almaktadır. Kitap, bu maddelerin kullanımının insan vücuduna ve ruh sağlığına olan zararlarını detaylı bir şekilde açıklarken, aynı zamanda İslam'ın bu tür alışkanlıklara yaklaşımını da ele almaktadır. Eserde, sigara, alkol ve uyuşturucunun fiziksel, psikolojik ve sosyal etkileri ele alınmakta, sağlık üzerindeki olumsuz etkileri detaylı bir şekilde incelenmektedir. Ayrıca, bu maddelerin bağımlılık yaratma potansiyeli ve bu bağımlılıkların nasıl tedavi edilebileceği konularına da değinilmektedir. Dini hükümler bağlamında, İslam'ın insan sağlığına verdiği önem ve zararlı

¹⁸ İsmail Karagöz, *Âyet ve Hadislerin Işığında Allah'ın İsim ve Sıfatları Esmâ-i Hüsnâ* (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2011).

¹⁹ İsmail Karagöz, *Kur'an'ı Anlamak Kırk Ayet ve Yorumu* (Diyanet Vakfı Yayınları, 2008).

alışkanlıklardan kaçınma konusundaki öğretileri vurgulanmaktadır. Sigara, alkol ve uyuşturucu kullanımının İslam dini kurallarına uygun olup olmadığı, insanın bedenini ve ruhunu koruma sorumluluğu çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu eser, hem sağlık hem de dini bir perspektiften bu tür zararlı alışkanlıkların önemini vurgulayarak, okuyuculara bu konuda bilinçlenme ve gerekli tedbirleri alma konusunda rehberlik etmeyi amaçlamaktadır.²⁰

19. Allah Sevgisi Allah Korkusu: İnsanın Allah'a duyduğu sevgi ve korku arasındaki dengeyi anlamaya yönelik bir perspektif sunmaktadır. Kitap, İslam'ın temel öğretileri çerçevesinde, insanın yaratıcısı olan Allah'a duyduğu sevginin nasıl bir temele dayandığını ve bu sevginin nasıl bir hayat tarzını beraberinde getirdiğini ele almaktadır. Eserde, Allah sevgisinin, sadece bir ibadet ritüeli değil, aynı zamanda günlük hayatta doğru bir şekilde yansıtılması gereken derin bir duygu olduğu vurgulanmaktadır. Bu sevginin, Allah'ın yaratılış, rahmet ve adalet gibi sıfatlarına olan derin bir anlayışa dayandığı açıklanarak, bu anlayışın insanın hayatına nasıl rehberlik etmesi gerektiği anlatılmaktadır. Aynı zamanda, Allah korkusunun da, kulluğun bir ifadesi olarak değerlendirildiği eserde, bu korkunun bir yandan günahlardan kaçınmayı teşvik ettiği diğer yandan da Allah'ın merhamet ve affına olan güveni pekiştirdiği belirtilmektedir. İnsanın, Allah'a karşı hem sevgi dolu bir bağlılık hem de O'nun huzurunda bir korku ile yaklaşmasının, dini bir denge ve yaşam prensibi olduğu vurgulanarak, bu konuda sağlıklı bir anlayış geliştirmenin önemi açıklanmaktadır.²¹

20. Toplumsal Emanet Engelliler: Toplumsal sorumluluk ve adalet perspektifinden engelli bireylerin hayatına odaklanarak, onların toplum içindeki yerini ve haklarını ele almaktadır. Kitap, engellilik kavramını sadece bireysel bir durum olarak değil, toplumsal bir sorumluluk olarak ele alırken, toplumun bu bireylere karşı sorumluluklarını vurgulamaktadır. Eserde, engelli bireylerin yaşadığı zorluklar, karşılaştıkları ayrımcılık ve toplumun bu konudaki duyarlılığı ele alınmakta, aynı zamanda İslam'ın engellilere yönelik öğretileri ve bu bireylerin toplumdaki hakları ve değerleri konusunda bilgi sunulmaktadır. Engelli bireylerin toplumsal yaşama aktif bir şekilde katılımını teşvik etmek ve

²⁰ İsmail Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Sigara, Alkol, Uyuşturucu Zararları ve Dini Hükmü* (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2019).

²¹ İsmail Karagöz, *Allah Sevgisi Allah Korkusu* (Diyanet Vakfı Yayınları, 2020).

onların haklarını korumak amacıyla toplumun nasıl bir sorumluluk taşıması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Kitap, engellilikle ilgili bilinç oluşturmaya amaçlarken, toplumun bu bireylerle daha iyi iletişim kurma, anlayış gösterme ve onlara eşit fırsatlar sunma konusundaki rolünü vurgulamaktadır. Eserde, engelli bireylerin toplum içinde daha fazla desteklenmeleri ve güçlendirilmeleri için atılması gereken adımlar konusunda öneriler sunulmuş, toplumsal bir emanet olarak engelli bireylere yaklaşımın nasıl olması gerektiği konusunda bilgi verilmektedir.²²

21. Kur'an'dan Öğütler: Kur'an-ı Kerim'den alınmış öğütleri okuyuculara sunarak, İslam'ın temel prensiplerini, ahlaki değerleri ve yaşam rehberini anlamalarına yardımcı olmayı amaçlar. Kitap, belirli âyetlerin seçilmiş bölümlerini ele alarak, bu âyetlerin içerdikleri öğütleri açıklar ve günlük hayatta nasıl uygulanabileceği konusunda rehberlik eder. Eserde, Kur'an'dan alınan öğütler aracılığıyla insanların ahlaki değerlerini güçlendirmeleri, insan ilişkilerini düzeltmeleri, sabır, hoşgörü, yardımseverlik gibi erdemleri geliştirmeleri ve toplumsal sorumluluklarını yerine getirmeleri konularında bilgiler sunulmaktadır. Ayrıca, günlük hayatta karşılaşılan zorluklara nasıl başa çıkılacağı, hayatın anlamı ve insanın yaratılış gayesi gibi temel konularda da öğütler verilmektedir. Kitap, Kur'an'ın öğütleriyle günlük hayat arasında bağlantılar kurarak, okuyucuların İslam'ın evrensel değerlerini anlamalarına, içselleştirmelerine ve yaşamlarına entegre etmelerine yardımcı olmayı hedefler. Bu şekilde, günlük yaşamda karşılaşılan sorunlara çözümler bulmak, insani değerleri güçlendirmek ve toplumsal bir düzen oluşturmak adına Kur'an'ın sağladığı rehberlik ve öğütleri daha iyi anlamalarına olanak tanır.²³

22. İlahî Çağrı Ey Müminler: Allah'ın insanlara yönelik kutsal çağrısını ele alarak, bu çağrının anlamını, önemini ve insanların buna nasıl cevap vermesi gerektiğini açıklamayı amaçlar. Kitap, İslam'ın temel öğretileri çerçevesinde Allah'ın insanlara sunduğu kılavuzluğu ve rehberliği vurgulayarak, bu çağrının bireylerin hayatında nasıl bir değişim yaratması gerektiğini anlatır. Eserde, Allah'ın insanlara yönelik sevgi dolu bir çağrısı olduğu ve bu çağrının insanın manevi yaşamına derin bir anlam kattığı belirtilmektedir. Kitap, bu çağrının Kur'an-ı Kerim'den alıntılarla desteklenerek anlamını açıklamakta, insanların bu çağrıya nasıl uygun bir şekilde yanıt verebilecekleri konusunda

²² İsmail Karagöz, *Toplumsal Emanet Engelliler* (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2011).

²³ İsmail Karagöz, *Kur'an'dan Öğütler* (Diyanet Vakfı Yayınları, 2009).

rehberlik etmektedir. Aynı zamanda, İslam'ın temel kavramları, ibadetlerin anlamı ve insanın Allah'a olan bağlılığı gibi konular da bu eserde ele alınmaktadır. İlahî Çağrı'nın bireyin içsel bir dönüşümüne nasıl vesile olduğu ve bu çağrıya uygun bir yaşamın nasıl kurulabileceği konularında da bilgiler sunulmaktadır. Kitap, bireylerin manevi bir derinlik kazanmalarına, Allah'a daha yakın bir ilişki kurmalarına ve İslam'ın öğretilerini günlük yaşamlarına entegre etmelerine yardımcı olmayı amaçlamaktadır.²⁴

23. Kur'an'ı ve Sünneti Anlamak: İslam'ın temel kaynakları olan Kur'an-ı Kerim ve Sünnet'i anlamak, yorumlamak ve bu öğretileri günlük yaşamda nasıl uygulamak gerektiği konularını ele alır. Kitap, İslam'ın kutsal metinlerinin anlamının nasıl çıkarılması gerektiğini, tefsir yöntemlerini, hadis bilimi ve sünnetin önemini ele alarak bu konularda okuyuculara rehberlik etmeyi hedefler. Eserde, Kur'an'ın nazil olduğu dönemdeki bağlamı anlamak, Arapça kelimelerin etimolojisi, tefsir geleneği ve farklı tefsir anlayışları gibi konular ele alınır. Ayrıca, hadislerin güvenilirliği, isnad (zincir) analizi, hadis terminolojisi gibi hadis bilimi konularına da değinilir. Kitap, İslam hukuku, ahlakı, ibadetleri ve sosyal prensipleri anlama çabası içinde olan okuyuculara bu konularda sağlam bir temel sunmayı amaçlar. İslam'ın öğretilerini anlamak, yorumlamak ve günlük yaşamda uygulamak isteyenler için rehber niteliğinde olan bu eser, Kur'an ve Sünneti anlamının önemini vurgulayarak okuyuculara bu konuda bilgi ve anlayış kazandırmayı hedefler.²⁵

24. Seçme Dualar: Müslümanların günlük yaşamlarında kullanabilecekleri çeşitli duaları içeren bir derlemedir. Kitap, farklı durumlar, ibadetler, sevinçler ve zorluklar karşısında okunabilecek duaları içerir. İslam geleneğinde dua, Allah'a yönelmek, O'ndan yardım dilemek, şükretmek ve ibadetin bir parçası olarak önemli bir yer tutar. Eserde, sabah ve akşam duaları, namazlarda okunan dualar, seyahat duası, hastalık ve sıkıntı anlarında okunabilecek dualar gibi çeşitli kategorilerde dualara yer verilir. Her dua öncesinde, o duanın ne zaman, hangi durumda okunması gerektiği ve hangi Peygamber veya kutsal kitap kaynağında geçtiği gibi bilgiler verilir. Böylece okuyucular, dualarını daha bilinçli bir şekilde seçebilir ve anlamlarını daha iyi anlayabilirler. "Seçme Dualar" kitabı, Müs-

²⁴ İsmail Karagöz, *İlahî Çağrı Ey Müminler* (Ankara: Kar, 2014).

²⁵ İsmail Karagöz, *Kur'an'ı ve Sünneti Anlamak* (Ankara: Kar, 2012).

lumanların ibadet pratiğine derinlik katmak ve duanın gücünü anlamalarına yardımcı olmak amacıyla hazırlanmış bir kaynaktır. Her bir dua, içeriğine uygun bir şekilde açıklamalarla birlikte sunulur okuyucuların dua pratiğini zenginleştirmeyi hedefler.²⁶

25. *Günahlar, Tövbe ve İstiğfar*: İslam'ın temel kavramlarından biri olan günahlar, tövbe ve istiğfar konularını ele alarak, bu kavramların İslam öğretisi içindeki yerini, önemini ve nasıl uygulanması gerektiğini açıklamayı amaçlar. Kitap, Müslümanların günahları anlama, tövbe etme ve Allah'tan af dileme konularında rehberlik eden bir kaynak olarak tasarlanmıştır. Eserde, günahın tanımı, çeşitleri ve günah işlemenin sonuçları gibi konular ele alınır. Ayrıca, tövbe ve istiğfarın ne anlama geldiği, nasıl yapılması gerektiği ve bu eylemlerin insanın manevi hayatındaki önemi üzerinde durulur. Kitap, İslam'ın öğretileri ışığında, günahların affı için yapılan tövbe ve istiğfarın nasıl bir içsel dönüşümü simgelediğini ve Allah'la olan bağın nasıl güçlendirildiğini açıklamaktadır. "Günahlar, Tövbe ve İstiğfar" eseri, okuyuculara günahlarla başa çıkma, manevi bir gelişim süreci içinde olma ve Allah'a yönelme konularında bilgi vererek, İslam'ın öğretilerini günlük yaşamlarına nasıl entegre edebilecekleri konusunda rehberlik etmeyi amaçlar.²⁷

26. *Namaz Dosdoğru Nasıl Kılınır?*: İslam'ın temel ibadetlerinden biri olan namazın nasıl doğru bir şekilde kılınması gerektiğini açıklamayı amaçlar. Kitap, namazın temel prensipleri, rükünleri ve önemi üzerinde durarak, Müslümanlara namaz ibadetini daha etkili ve anlam dolu bir şekilde yerine getirmeleri konusunda rehberlik etmeyi hedefler. Eserde, namazın farzları, sünnetleri, vakitleri, namazın nasıl niyet edileceği gibi konular ele alınır. Ayrıca, namazın temel ayakta duruşları, rükû, secde gibi hareketleri detaylı bir şekilde açıklanır. Her bir hareketin nasıl yapılacağı, hangi duaların okunacağı gibi pratik bilgiler verilerek, okuyuculara namazlarını daha derinlemesine anlamaları ve içselleştirmeleri konusunda yardımcı olur. "Namaz Dosdoğru Nasıl Kılınır" eseri, namazın sadece fiziksel bir ritüel olmanın ötesinde, manevi bir bağ kurma ve Allah'a yönelme eylemi olduğunu vurgular. Kitap, namazın ruhsal boyutunu anlamak ve ibadeti daha etkili bir şekilde yerine getirmek isteyen Müslümanlara pratik bilgiler sunarak, namazın içeriğini ve anlamını daha derinlemesine kavramalarına yardımcı olmayı amaçlar.²⁸

²⁶ İsmail Karagöz, *Seçme Dualar* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016).

²⁷ İsmail Karagöz, *Günahlar Tövbe ve İstiğfar* (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2019).

²⁸ İsmail Karagöz, *Namaz Dosdoğru Nasıl Kılınır?* (Ankara: Kar, 2012).

27. *İslam ve İnsan:* İslam'ın temel prensiplerini ve insanın bu prensiplerle olan ilişkisini anlamaya yönelik bir bakış açısı sunar. Kitap, İslam'ın insan hayatına, ahlaki değerlere, toplumsal ilişkilere ve dünya görüşüne nasıl bir rehberlik yaptığını ele alarak, Müslümanların bu öğretileri günlük yaşamlarına nasıl entegre edebilecekleri konusunda bilgi verir. Eserde, İslam'ın temel kavramları, inanç esasları, ibadetler, ahlaki prensipler ve toplumsal normlar incelenir. İslam'ın insan haklarına, adalet anlayışına, sevgi ve hoş-görü öğretilerine vurgu yapılır. Ayrıca, kitap, insanın yaratılış gayesi, sorumlulukları, dünya ve ahiret hayatına dair İslam'ın öğretilerini açıklar. "İslam ve İnsan" eseri, Müslümanların İslam'ın evrensel değerlerini anlamalarına, bu değerleri içselleştirmelerine ve günlük yaşamlarına uygulamalarına yardımcı olmayı amaçlar. Kitap, İslam'ın insanın manevi, ahlaki ve sosyal gelişimine katkı sağlayan kapsamlı bir rehberlik sunduğunu vurgular.²⁹

28. *İnceleme ve Soruşturma Rehberi:* Eser, kapsamlı bir yapıya sahip olup, bir giriş ve beş ayrı bölümden meydana gelmektedir. Giriş bölümü, genel prensipleriyle birlikte teftiş, tahkikat ve bu süreçlerin temel dinamikleri üzerinde durarak okuyucuya temel bir çerçeve sunmaktadır. Bu bölümde, teftişin ve tahkikatın genel ilkelere dayalı işleyişi, süreçlerin nasıl yönetildiği ve hangi prensiplere dayandığı gibi temel konular ele alınmaktadır. Birinci bölüm, adli soruşturmanın öncesi olan ön inceleme sürecine odaklanmaktadır. Bu aşama, adli soruşturmanın başlangıcını oluşturan önemli bir aşama olarak incelenmekte ve bu sürecin nasıl yürütüldüğü, hangi adımlardan geçildiği detaylı bir şekilde açıklanmaktadır. İkinci bölümde, idari soruşturmanın detayları ele alınmaktadır. Bu süreç, kurumsal düzeyde gerçekleştirilen soruşturmaların temel prensipleri ve işleyişi hakkında bilgi sağlar. İdari soruşturmanın nasıl başlatıldığı, hangi aşamalardan geçtiği ve sonuçlandırıldığı bu bölümde detaylı bir şekilde açıklanmaktadır. Üçüncü bölüm, adli ve idari soruşturmanın yürütülme ve raporlanma aşamalarına odaklanmaktadır. Bu süreçlerin nasıl organize edildiği, hangi adımları içerdiği ve elde edilen sonuçların nasıl raporlandığı gibi konular detaylı bir şekilde incelenmektedir. Dördüncü bölüm, ilgili mevzuatı içermekte olup, teftiş ve tahkikat süreçlerinin yasal dayanakları ve çerçevesi hakkında okuyucuya kapsamlı bir bilgi sunmaktadır. Beşinci bölüm ise örnek belgeler üzerinden konuyu ele almakta ve teorik bilgilerin pratik uygulamalarını içermektedir. Bu bölümde,

²⁹ İsmail Karagöz, *İslam ve İnsan* (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2015).

adli ve idari soruşturmalara dair örnek belgeler aracılığıyla gerçekleştirilen süreçler ve bu belgelerin nasıl oluşturulduğu detaylı bir şekilde incelenmektedir.³⁰

29. Kur'an'dan Mesajlar: Kuran-ı Kerim'den alınan önemli âyetlerin, mesajların ve öğretilerin bir derlemesini sunarak, Müslümanlara dini metinlerin içerdiği derin anlamları anlamalarına yardımcı olmayı amaçlar. Kitap, Kuran-ı Kerim'in öğretilerini daha yakından keşfetmek ve bu kutsal metnin rehberliğindeki yaşam prensiplerini anlamak isteyen okuyuculara hitap eder. Her bir bölüm, belirli bir konu veya tema etrafında düzenlenmiş seçilmiş Kuran âyetlerini içerir. Bu âyetlerin içeriği, tefsir ve yorumlarla desteklenerek, okuyuculara âyetlerin derin anlamlarını ve uygulamadaki yeri hakkında bilgi verir. Ayrıca, her bir mesajın günlük yaşamdaki pratik uygulanabilirliğine vurgu yapar. "Kur'an'dan Mesajlar" eseri, Müslümanlara Kuran-ı Kerim'den ilham alarak günlük yaşamlarında nasıl daha bilinçli ve anlam dolu bir şekilde hareket edebilecekleri konusunda rehberlik etmeyi amaçlar. Kitap, Kuran'ın evrensel öğretilerini vurgular ve bu öğretileri anlamlı bir şekilde hayata geçirmenin yollarını öğretmeyi hedeflemektedir.³¹

30. Allah, İnsan ve Merhamet: Allah'ın varlığı, insanın yaratılışı ve merhamet kavramları üzerine odaklanarak, bu temel konular arasındaki ilişkileri anlamaya çalışır. Kitap, İslam'ın temel öğretileri ışığında Allah'ın insanlığa olan merhameti, insanın Allah'a olan ilişkisi ve bu bağlamda merhametin önemini ele alır. Her bölümde belirli bir konu ya da temaya odaklanan eser, Allah'ın merhameti, insanın yaratılışı, yaşam amacı ve bu bağlamda merhametin nasıl bir rehberlik ilkesi olduğu gibi konuları detaylı bir şekilde inceler. Aynı zamanda, Kuran-ı Kerim ve hadislerden alıntılarla desteklenen bu konular, İslam'ın temel kaynaklarına dayalı bir anlam oluşturmaya amaçlar. "Allah, İnsan ve Merhamet" eseri, merhametin İslam düşüncesindeki önemine vurgu yaparak, bu kavramın insan hayatındaki etkilerini ve bu etkilerin nasıl anlamlı bir şekilde yaşam bulabileceğini okuyuculara açıklamayı hedefler. Kitap, Allah ile insan arasındaki ilişkiyi, merhametin hayatımıza olan etkilerini ve bu bağlamda yaşanan manevi derinliği anlamak isteyenlere yönelik bir rehberlik sunar.³²

31. İman İlmihali: İslam'ın temel inançlarını, ibadetlerini ve günlük yaşamla ilgili esasları açıklamayı amaçlayan bir bilgi kitabıdır. Genellikle, Müslümanların temel iman

³⁰ İsmail Karagöz, *İnceleme ve Soruşturma Rehberi* (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2013).

³¹ İsmail Karagöz, *Kur'an'dan Mesajlar* (Diyanet Vakfı Yayınları, 2014).

³² İsmail Karagöz, *Allah, İnsan ve Merhamet* (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2020).

esaslarına dair bilgi sahibi olmaları ve günlük ibadetleri nasıl yerine getirebilecekleri konusunda rehberlik eder. Eserde, İslam'ın altı temel iman esasına (Allah'a, meleklerle, kitaplara, peygamberlere, ahiret gününe ve kaza ile kaderin Allah'tan olduğuna inanmak) dair detaylı açıklamalara ve bu esasları günlük yaşamda nasıl uygulayabileceğimize dair bilgilere yer verilir. Aynı zamanda, beş vakit namaz, oruç, zekat ve hac gibi temel ibadetlerin nasıl yerine getirileceği hakkında da bilgiler içerir.³³

32. Din Görevlisinin Misyonu ve Vizyonu: Din görevlilerinin, yani imamların, vaizlerin veya din hizmeti sunan diğer kişilerin, topluluklarına yönelik misyon ve vizyonlarını anlamalarına yardımcı olmayı amaçlayan bir kaynaktır. Kitap, din görevlilerinin topluluklarına hizmet etme amacını ve uzun vadeli hedeflerini belirlemelerine rehberlik etmek üzere tasarlanmıştır. Eserde, din görevlisinin misyonu, yani topluluğuna karşı taşıdığı sorumluluklar ve hizmet etme amacı detaylı bir şekilde incelenir. Ayrıca, din görevlisinin uzun vadeli hedeflerini belirlemesi ve topluluğunu nasıl daha etkili bir şekilde yönlendirebileceği konusunda vizyonunu geliştirmesi üzerinde durulur. "Din Görevlisinin Misyonu ve Vizyonu" eseri, din hizmeti sunan kişilerin, topluluklarına daha iyi hizmet etmek ve onları manevi olarak yönlendirmek için nasıl bir strateji oluşturabilecekleri konusunda pratik bilgiler sunmayı amaçlar. Bu kitap, din görevlilerinin hem kısa vadeli hedeflerini yerine getirmelerine hem de uzun vadeli bir vizyonla topluluklarına rehberlik etmelerine yardımcı olacak bir kaynak olarak tasarlanmıştır.³⁴

33. Helal Kazanç, Helal Rızık: İslam'ın ticaret, iş ve kazançla ilgili prensiplerini anlamak ve uygulamak isteyen Müslümanlara yönelik bir rehberlik kaynağıdır. Kitap, helal kazanç ve helal rızık elde etmenin önemini vurgular, İslam'ın ticaret etiği ve iş dünyasına bakış açısını açıklar. Eserde, helal kazanç ve rızık kavramları detaylı bir şekilde ele alınır. Ticarete dürüstlük, adil rekabet, tüketicilere karşı sorumluluk gibi İslam'ın ticaret etiği ile ilgili prensipler açıklanır. Ayrıca, faizsiz finans prensipleri ve helal ticaretin özellikleri gibi konular kitapta işlenir. "Helal Kazanç, Helal Rızık" eseri, Müslümanların ticaret ve kazançla ilgili konularda İslam'ın öğretilerini anlamalarına ve bu prensipleri günlük yaşamlarında nasıl uygulayabileceklerine dair pratik bilgiler sunmayı amaçlar.

³³ İsmail Karagöz, *İman İlmihali* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013).

³⁴ İsmail Karagöz, *Din Görevlisinin Misyonu ve Vizyonu* (İzmir: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014).

Kitap, ticaretin ve kazancın sadece maddi başarı değil, aynı zamanda manevi bir sorumluluk olduğunu vurgular, bu nedenle helal kazanç elde etmenin Müslümanlar için önemine odaklanır.³⁵

34. *İslam ve Samimiyet:* İslam'ın öğretileri çerçevesinde samimiyetin önemini anlatan bir kaynaktır. Kitap, Müslümanların günlük yaşamlarında samimiyetin nasıl sağlanabileceği, Allah'a karşı samimi olmanın ve diğer insanlarla ilişkilerde dürüstlüğü nasıl hayata geçirilebileceği konularına odaklanır. Eserde, Kuran-ı Kerim ve hadislerden alınarak desteklenen, samimiyetin İslam perspektifinden nasıl anlaşılması gerektiği açıklanır. İslam'ın temel prensipleri ve ahlaki değerleri çerçevesinde samimiyetin önemi vurgulanır. Aynı zamanda, günlük hayatta karşılaşılan zorluklar ve bu zorluklarla başa çıkarken nasıl samimi olunabileceği konularına da değinilir. "İslam ve Samimiyet" eseri, Müslümanlara samimiyetin manevi bir erdem olduğunu hatırlatmayı amaçlar. Kitap, kişinin kendi iç dünyasıyla, Allah'a ve çevresindeki insanlarla olan ilişkilerinde samimiyetin sağlanması konusunda rehberlik sunar.³⁶

35. *Kur'an'a Karşı Görevlerimiz:* Müslümanların Kuran-ı Kerim ile olan ilişkilerini, bu kutsal kitaba karşı sorumluluklarını ve görevlerini anlamalarına yardımcı olmayı amaçlayan bir kaynaktır. Kitap, Kuran'a yönelik bilincin artırılması ve bu kitaba karşı yerine getirilmesi gereken görevlerin vurgulanması amacıyla tasarlanmıştır. Eserde, Kuran'ın Müslümanlar için nasıl bir rehberlik kaynağı olduğu, bu kitapla nasıl etkileşimde bulunulması gerektiği ve Kuran'a yönelik görevlerin neler olduğu detaylı bir şekilde açıklanır. Kuran'ın anlaşılması, okunması, üzerinde düşünülmesi, hükümlerine uyulması gibi temel görevler ele alınır. "Kur'an'a Karşı Görevlerimiz" eseri, Müslümanlara Kuran'ın anlamını derinleştirmeleri ve bu kutsal kitaba daha yakından bağlanmaları için rehberlik etmeyi amaçlar. Kitap, Kuran'ın sadece okunan bir metin olmanın ötesinde, hayatın her alanında rehberlik eden bir ilahi kaynak olduğunu hatırlatır ve bu doğrultuda görevlere vurgu yapar.³⁷

36. *Cami ve Genç:* Gençlerin camiyle olan ilişkisini ve caminin gençler için nasıl bir merkez olduğunu anlamalarına yardımcı olmayı amaçlayan bir kaynaktır. Kitap, gençlerin camiye yönlendirilmesi, camide nasıl daha etkin bir rol alabilecekleri ve caminin

³⁵ İsmail Karagöz, *Helal Kazanç, Helal Rızık* (Ankara: Kar, 2013).

³⁶ İsmail Karagöz, *İslam ve Samimiyet* (Ankara: Kar, 2014).

³⁷ İsmail Karagöz, *Kur'an'a Karşı Görevlerimiz* (Ankara: Kar, 2014).

gençlerin manevi gelişimine nasıl katkıda bulunabileceği gibi konulara odaklanır. Eserde, caminin İslam toplumlarında gençler için ne kadar önemli olduğu vurgulanır. Caminin sadece bir ibadet mekânı olmanın ötesinde, gençler için bir topluluk merkezi ve manevi gelişim yerini nasıl ifade ettiği anlatılır. Ayrıca, gençlerin camiye daha fazla ilgi göstermelerini teşvik etmek, camide düzenlenen etkinliklere katılımlarını artırmak ve gençler arasında bir dayanışma ve kardeşlik ortamı oluşturmak için öneriler sunulur. "Cami ve Genç" eseri, gençlerin cami ile olan bağlarını güçlendirmek ve bu mekânı manevi bir gelişim alanı olarak değerlendirmelerini sağlamak amacıyla yazılmıştır. Kitap, gençlerin cami ile daha sıkı bir bağ kurmaları ve bu mekânın onların hayatlarına olumlu bir etki yapmasını desteklemek için rehberlik etmeyi hedefler.³⁸

37. İlahî Emirler: İslam'ın temel prensipleri ve Allah'ın insanlara yönelik emirlerini anlamak isteyenler için bir kaynaktır. Kitap, Kuran-ı Kerim ve hadislerden alınan ilahi emirleri ele alarak, Müslümanların günlük hayatlarında bu emirlere nasıl uygun bir şekilde yaşayabilecekleri konusunda rehberlik etmeyi amaçlar. Eserde, Allah'ın insanlara yönelik emirleri ve bu emirlerin İslam'ın temel ilke ve değerleri ile nasıl uyumlu olduğu detaylı bir şekilde incelenir. Namaz, oruç, zekat gibi ibadetlerden ahlaki değerlere, dürüstlükten cömertliğe kadar geniş bir yelpazede İslam'ın emirleri ele alınır. Her emir, Kuran ve hadisler ışığında açıklanır ve günlük yaşamda nasıl uygulanabileceği üzerinde durulur. "İlahî Emirler" eseri, okuyuculara İslam'ın temel prensiplerini ve Allah'ın insanlara yönelik beklentilerini daha iyi anlamalarına yardımcı olmayı amaçlar. Kitap, İslam'ın emirlerini sadece bir ibadet değil, aynı zamanda günlük yaşamın bir parçası olarak nasıl yaşanabileceğini vurgular.³⁹

38. İlahî Yasaklar: İslam'ın temel prensipleri ve Allah'ın insanlara getirdiği yasakları anlamak isteyenler için bir kaynaktır. Kitap, Kuran-ı Kerim ve hadislerden alınan ilahi yasakları ele alarak, Müslümanların günlük hayatlarında bu yasaklara nasıl riâyet edebilecekleri konusunda rehberlik etmeyi amaçlar. Eserde, Allah'ın insanlara getirdiği yasaklar ve bu yasakların İslam'ın temel ilkeleri ile nasıl uyumlu olduğu detaylı bir şekilde incelenir. Faiz, içki, hırsızlık gibi yasaklarla birlikte, gıda konusundaki haramlardan doğru dürüst davranış kurallarına kadar geniş bir yelpazede ilahi yasaklar ele alınır. Her yasak, Kuran ve hadisler ışığında açıklanır ve günlük yaşamda nasıl uygulanabileceği

³⁸ İsmail Karagöz, *Cami ve Genç* (Ankara: Kar, 2014).

³⁹ İsmail Karagöz, *İlahî Emirler* (Ankara: Kar, 2015).

üzerinde durulur. "İlahî Yasaklar" eseri, okuyuculara İslam'ın temel prensiplerini ve Allah'ın insanlara getirdiği yasakları daha iyi anlamalarına yardımcı olmayı amaçlar. Kitap, İslam'ın yasaklarını sadece bir kısıtlama değil, aynı zamanda bir rehberlik ve koruma olarak nasıl görmeleri gerektiğini vurgular.⁴⁰

39. İbadet İlmihali: İslam'ın temel ibadetlerini, bu ibadetlerin nasıl yerine getirileceğini ve ibadetlerin önemini anlamak isteyen Müslümanlara yönelik bir rehberlik kaynağıdır. Kitap, namaz, oruç, zekat, hac gibi temel ibadetlerin yanı sıra günlük hayatta yerine getirilen diğer ibadetlerle ilgili bilgiler içerir. Eserde, her bir ibadetin nasıl yerine getirileceği adım adım açıklanır. Namazın rükunları, oruç tutmanın hükümleri, zekatın nasıl hesaplanacağı gibi konular detaylı bir şekilde incelenir. Ayrıca, günlük hayatta yapılması gereken dua ve zikirler, ibadetlerin manevi boyutu ve ibadetlerin insan hayatındaki rolü üzerinde durulur. "İbadet İlmihali" eseri, Müslümanlara temel ibadetleri daha iyi anlamaları ve bu ibadetleri nasıl daha bilinçli bir şekilde yerine getirebilecekleri konusunda rehberlik etmeyi amaçlar. Kitap, ibadetlerin sadece rutin birer görev değil, aynı zamanda manevi bir bağ ve disiplin olduğunu vurgular, bu nedenle ibadetlerin günlük hayatın merkezinde nasıl yer alması gerektiğini açıklar.⁴¹

40. Peygamberimiz ve Ona Karşı Görevlerimiz: İslam peygamberi Muhammed'in (sav) hayatını, öğretilerini ve Müslümanların peygamberlerine karşı sorumluluklarını anlamak isteyenlere yönelik bir rehberlik kaynağıdır. Kitap, Peygamberimizin hayatı, ahlaki öğretileri, sünneti ve ona karşı yerine getirilmesi gereken görevlere odaklanarak Müslümanları rehberlik etmeyi amaçlar. Eserde, Peygamberimizin doğumu, gençlik yılları, peygamberlik görevi, hicret, Uhud Savaşı gibi önemli olaylar detaylı bir şekilde ele alınır. Ayrıca, Peygamberimizin ahlaki öğretileri, sünneti ve günlük hayatta uygulanan dualar gibi konular da açıklanır. Kitap, Peygamberimizin örnek yaşantısı üzerinden Müslümanlara düşen sorumlulukları vurgular. "Peygamberimiz ve Ona Karşı Görevlerimiz" eseri, okuyuculara İslam peygamberi Muhammed'in hayatını daha yakından tanımaları ve onun öğretilerini günlük yaşamlarında nasıl uygulayabilecekleri konusunda rehberlik etmeyi amaçlar. Kitap, Peygamberimizin öğretilerini sadece tarihî bir figür olarak değil, aynı zamanda yaşam rehberi olarak görmeleri gerektiğini vurgular.⁴²

⁴⁰ İsmail Karagöz, *İlahî Yasaklar* (Ankara: Kar, 2015).

⁴¹ İsmail Karagöz, *İbadet İlmihali* (Ankara: Kar, 2015).

⁴² İsmail Karagöz, *Peygamberimiz ve Ona Karşı Görevlerimiz* (Ankara: Kar, 2015).

41. Birlikte Yaşama Ahlakı ve Hukuku: İnsanların bir arada yaşarken uygun davranışlarını ve hukuki sorumluluklarını anlamak isteyenlere yönelik bir rehberlik kaynağıdır. Kitap, toplum içinde uyumlu bir şekilde yaşamının önemini vurgular, ahlaki değerleri ele alır ve hukuki sorumlulukları açıklar. Eserde, komşuluk ilişkileri, aile içi ilişkiler, toplumda etkileşim, ticaret ve sözleşmeler gibi konular üzerinde durularak insanların birbirleriyle olan ilişkilerinde nasıl dürüst, adil ve sorumlu olmaları gerektiği anlatılır. Aynı zamanda, yerel yasal düzenlemelere ve İslam hukukuna uygun davranmanın önemi vurgulanır. "Birlikte Yaşama Ahlakı ve Hukuku" eseri, insanların bir arada yaşama sürecinde ahlaki değerleri ve hukuki sorumlulukları anlamalarına yardımcı olmayı amaçlar. Kitap, toplumsal ilişkilerde dürüstlük, adalet, hoşgörü gibi değerlerin önemini vurgular ve bu değerlerin hem toplum hem de birey açısından nasıl pozitif sonuçlar doğurabileceğini açıklar.⁴³

42. Allah'a Karşı Görevlerimiz: Müslümanların Allah'a karşı sorumlulukları ve bu sorumlulukları nasıl yerine getirebilecekleri konusunda rehberlik etmeyi amaçlayan bir kaynaktır. Kitap, Kuran-ı Kerim ve hadislerden alınan öğretiler ışığında Allah'a yönelik ibadetlerin yanı sıra ahlaki sorumlulukları ve manevi ilişkiyi ele alır. Eserde, namaz, oruç, zekât gibi temel ibadetlerin yanı sıra Allah'a tevekkül etme, şükretme, sabır gösterme gibi manevi değerleri içeren görevler detaylı bir şekilde incelenir. Aynı zamanda, Allah'a karşı sorumluluklarımızın günlük hayatta nasıl pratiğe dökülebileceği ve bu görevlerin insanın manevi gelişimine nasıl katkı sağlayabileceği üzerinde durulur. "Allah'a Karşı Görevlerimiz" eseri, Müslümanlara Allah'a karşı sorumluluklarını daha iyi anlamaları ve bu sorumlulukları nasıl daha bilinçli bir şekilde yerine getirebilecekleri konusunda rehberlik etmeyi amaçlar. Kitap, Allah'a yönelik ibadetlerin sadece bir görev değil, aynı zamanda manevi bir bağ ve sevgi ifadesi olduğunu vurgular.⁴⁴

43. Din Görevlisinin Mevzuat Rehberi: Din görevlilerinin günlük görevlerini yerine getirirken karşılaşılabilecekleri hukuki konuları anlamalarına ve mevzuata uygun davranmalarına yardımcı olmayı amaçlayan bir kaynaktır. Kitap, din görevlilerinin hukuki sorumlulukları, ibadetlerin düzenlenmesi, vakıf yönetimi gibi konularda mevzuat rehberliği yapar. Eserde, Türkiye'de din görevlilerinin çalışma şartları, ibadetlerin düzenlenmesi sırasında dikkat edilmesi gereken hukuki detaylar, vaaz ve hutbe konularında mevzuata

⁴³ İsmail Karagöz, *Birlikte Yaşama Ahlakı ve Hukuku* (Ankara: Kar, 2015).

⁴⁴ İsmail Karagöz, *Allah'a Karşı Görevlerimiz* (Ankara: Kar, 2015).

uyum gibi konular ele alınır. Ayrıca, vakıf yönetimi, mülkiyet hakları gibi hukuki konularda din görevlilerine pratik bilgiler sunar. "Din Görevlisinin Mevzuat Rehberi" eseri, din görevlilerine günlük görevlerini yerine getirirken mevzuata uygun davranmalarında yardımcı olmayı amaçlar. Kitap, din görevlilerinin hukuki sorumluluklarını anlamalarına, mevzuata uygun şekilde faaliyet göstermelerine ve toplumlarına hizmet etmelerine rehberlik etmeyi hedefler.⁴⁵

44. Kur'an'da Dört Kavram: Sıdk, İstikamet, Sabır ve Şükür: Kuran-ı Kerim'de önemli bir rol oynayan dört temel kavramı ele almaktadır. Kitap, sıdk (doğruluk), istikamet (dürüstlük), sabır ve şükür gibi kavramların Kuran perspektifinden nasıl anlaşılması gerektiğini açıklamayı amaçlamaktadır. Eserde, her bir kavramın Kuran'daki kökleri, kullanımı ve önemi detaylı bir şekilde incelenir. Sıdk kavramıyla doğruluk ve dürüstlük, istikamet kavramıyla dürüst ve adil olma, sabır kavramıyla zorluklar karşısında dayanıklılık ve şükür kavramıyla Allah'a minnettarlık gibi konular üzerinde durulur. Her bir kavram, Kuran âyetleri ve hadislerle desteklenerek anlatılır. "Kur'an'da Dört Kavram: Sıdk, İstikamet, Sabır ve Şükür" eseri, okuyuculara Kuran'ın temel ahlaki öğretilerini daha derinlemesine anlamalarına yardımcı olmayı hedefler. Kitap, bu dört önemli kavramın Müslümanların karakter gelişiminde ve günlük yaşamlarında nasıl rehberlik edebileceğini vurgular.⁴⁶

45. Kur'an'da Dört Kavram: İman, İslam, İhlâs ve Salih Amel: Kuran-ı Kerim'de yer alan temel kavramlardan dört tanesini ele almaktadır. Kitap, iman, İslam, ihlâs (samimiyet) ve salih amel gibi kavramların Kuran perspektifinden nasıl anlaşılması gerektiğini açıklamayı amaçlamaktadır. Eserde, her bir kavramın Kuran'daki temsilini ve önemini anlatan âyetlerle desteklenerek açıklanır. İman kavramıyla ilgili âyetler, İslam'ın temel prensipleri, ihlâsın önemi ve salih amel kavramının nasıl hayata geçirilmesi gerektiği gibi konular detaylı bir şekilde incelenir. Her bir kavramın günlük yaşamla nasıl ilişkilendirilebileceği ve Müslümanların bu kavramları nasıl uygulayabilecekleri üzerinde durulur. "Kur'an'da Dört Kavram: İman, İslam, İhlâs ve Salih Amel" eseri, okuyuculara Kuran'ın temel kavramlarını daha derinlemesine anlamalarına yardımcı olmayı hedefler.

⁴⁵ İsmail Karagöz, *Din Görevlisi Mevzuat Rehberi* (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2015).

⁴⁶ İsmail Karagöz, *Kur'an'da Dört Kavram 4. Cilt Sıdk, İstikamet, Sabır, Şükür* (Kar, 2015).

Kitap, bu dört önemli kavramın Müslümanların inançlarına ve pratik yaşamlarına nasıl rehberlik edebileceğini vurgular.⁴⁷

46. Kur'an'da Dört Kavram: Nisyan, Cehalet, Gaflet ve Sefahat: Kuran-ı Kerim'de geçen ve insan hayatını etkileyen dört önemli kavramı ele almaktadır. Kitap, nisyan (unutkanlık), cehalet, gaflet ve sefahat gibi kavramların Kuran perspektifinden nasıl anlaşılması gerektiğini açıklamayı amaçlamaktadır. Eserde, her bir kavramın Kuran'daki kökleri, kullanımı ve önemi detaylı bir şekilde incelenir. Nisyan kavramıyla unutkanlık, cehalet kavramıyla bilgisizlik, gaflet kavramıyla dikkatsizlik ve sefahat kavramıyla aşırı lüks ve savurganlık gibi konular üzerinde durulur. Her bir kavram, Kuran âyetleri ve hadislerle desteklenerek anlatılır. "Kur'an'da Dört Kavram: Nisyan, Cehalet, Gaflet ve Sefahat" eseri, okuyuculara Kuran'ın insan davranışlarına ve karakterine dair önemli öğretileri daha iyi anlamalarına yardımcı olmayı hedefler. Kitap, bu dört kavramın insan hayatında nasıl etkili olduğunu ve Müslümanların bu kavramlarla nasıl başa çıkabileceğini vurgular.⁴⁸

47. Cami ve Namaz: İslam'ın temel ibadetlerinden biri olan namazın camide nasıl yerine getirilmesi gerektiğini ve caminin İslam toplumundaki önemini anlatan bir kaynaktır. Kitap, cami atmosferi, namazın toplum üzerindeki etkisi ve caminin İslam kültüründeki rolü gibi konuları ele alarak okuyuculara rehberlik etmeyi amaçlar. Eserde, namazın camide kılınmasının öğretisi, cemaatle namazın önemi, camiye gidip namaz kılmanın manevi etkileri gibi konular detaylı bir şekilde incelenir. Ayrıca, camilerin İslam toplumunda birleştirici rolü, ilmi faaliyetlerin yürütüldüğü merkezler olma özellikleri ve sosyal dayanışma alanları olarak camilerin fonksiyonları üzerinde durulur. "Cami ve Namaz" eseri, Müslümanlara cami ve namazın önemini daha iyi anlamalarına yardımcı olmayı amaçlar. Kitap, caminin sadece ibadet mekanı değil, aynı zamanda toplumsal bir buluşma ve dayanışma noktası olduğunu vurgular, bu nedenle camiye ve namaza verilen önemin altını çizer.⁴⁹

48. Kur'an ve Miras: Kuran-ı Kerim'in miras konusundaki hükümlerini anlamak isteyenlere yönelik bir rehberlik kaynağıdır. Kitap, Kuran perspektifinden miras hükümlerini açıklamayı ve Müslümanlara miras konusunda rehberlik etmeyi amaçlar. Eserde,

⁴⁷ İsmail Karagöz, *Kur'an'da Dört Kavram 3. Cilt İman, İslam, İhlas, Salih Amel* (Kar, 2015).

⁴⁸ İsmail Karagöz, *Kur'an'da Dört Kavram 5. Cilt Nisyan, Cehalet, Gaflet, Sefahat* (Kar, 2015).

⁴⁹ İsmail Karagöz, *Cami ve Namaz* (Ankara: Kar, 2015).

Kuran'da mirasla ilgili geçen âyetler detaylı bir şekilde ele alınır. Mirasın nasıl bölüneceği, mirasçılarının hakları ve sorumlulukları gibi konular incelenir. Ayrıca, İslam hukukundaki miras prensipleri ve bu prensiplerin günlük yaşamda nasıl uygulanabileceği üzerinde durulur. "Kur'ân ve Miras" eseri, Müslümanlara Kuran'ın mirasla ilgili hükümlerini daha iyi anlamalarına yardımcı olmayı amaçlar. Kitap, miras konusundaki İslam hukukunu açıklar ve bu hükümlerin adil bir şekilde nasıl uygulanabileceği konusunda rehberlik eder.⁵⁰

49. Kur'ân ve Sünnetin Işığında Birlik ve Beraberlik: İslam'ın temel kaynakları olan Kuran-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in (sav) sünneti ışığında birlik ve beraberliğin önemini anlatan bir kaynaktır. Kitap, Müslümanlara birlik ve beraberliğin nasıl sağlanabileceği, toplumsal dayanışma, kardeşlik ve hoşgörü konularında rehberlik etmeyi amaçlar. Eserde, Kuran'dan ve sünnetten alınan öğretilerle birlikte Müslümanların arasındaki birliğin ve dayanışmanın önemi vurgulanır. Toplumsal birlik, aile içi birlik, Müslümanlar arasındaki kardeşlik ilişkileri gibi konular detaylı bir şekilde ele alınır. Ayrıca, birlik ve beraberliğin toplumun güçlenmesine, dayanışma kültürünün oluşmasına nasıl katkı sağlayabileceği üzerinde durulur. "Kur'ân ve Sünnetin Işığında Birlik ve Beraberlik" eseri, Müslümanlara toplumsal birliği ve dayanışmayı güçlendirmeleri konusunda rehberlik etmeyi amaçlar. Kitap, Kuran ve sünnetin rehberliğinde birlik içinde yaşamının Müslüman toplumları güçlendireceğini ve daha sağlam temellere oturtacağını vurgular.⁵¹

50. Âyet ve Hadislerin Işığında Helal, Mekruh ve Haramlar: Kuran-ı Kerim ve hadisler ışığında İslam'ın helal, mekruh ve haram kavramlarını anlamak isteyenlere yönelik bir rehberlik kaynağıdır. Kitap, İslam'ın helal olanları teşvik ettiği, mekruh olanlardan kaçınılması gerektiği ve haram olan şeylerden uzak durulması gerektiği ilkesini açıklamayı amaçlar. Eserde, Kuran âyetleri ve Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (sav) hadisleriyle desteklenerek helal, mekruh ve haram kavramları detaylı bir şekilde incelenir. Yiyecek içecek konularından, ticaret etiketine, ahlaki davranışlardan ibadetlere kadar geniş bir yelpazede helal, mekruh ve haram konularına değinilir. Aynı zamanda, İslam hukukunun bu konulardaki prensipleri ve bu prensiplerin günlük hayata nasıl yansıtılabileceği üzerinde durulur. "Âyet ve Hadislerin Işığında Helal, Mekruh ve Haramlar" eseri,

⁵⁰ İsmail Karagöz, *Kur'ân ve Miras* (Ankara: Kar, 2015).

⁵¹ İsmail Karagöz, *Kur'ân ve Sünnetin Işığında Birlik ve Beraberlik* (Ankara: Kar, 2016).

Müslümanlara İslam'ın günlük yaşamlarını nasıl düzenlemeleri gerektiği konusunda rehberlik etmeyi amaçlar. Kitap, helal, mekruh ve haram kavramlarını anlamının sadece dini bir sorumluluk değil, aynı zamanda sağlıklı bir yaşam ve toplumsal düzenin temeli olduğunu vurgular.⁵²

51. Peygamberimiz ve Güven Toplumu: Hz. Muhammed'in (sav) hayatından çıkarılan öğretilerle güven, adâlet, hoşgörü ve toplumsal dayanışma gibi kavramları ele almaktadır. Kitap, Peygamberimizin liderlik tarzını, etik değerlerini ve toplumsal ilişkilerde sağladığı güven ortamını anlatarak okuyuculara rehberlik etmeyi amaçlar. Eserde, Peygamberimizin güvene verdiği önem, adâleti sağlama çabaları, hoşgörüsü ve toplumsal dayanışma anlayışı detaylı bir şekilde incelenir. Aynı zamanda, Peygamberimizin liderlik prensipleri ve güven toplumu oluşturmak adına hayatında gerçekleştirdiği uygulamalar üzerinde durulur. Bu öğretiler, İslam toplumlarında güvenin nasıl inşa edilebileceği ve sürdürülebileceği konusunda rehberlik sunar. "Peygamberimiz ve Güven Toplumu" eseri, Müslümanlara Peygamberimizin örnek yaşantısı ışığında güvenli, adil, hoşgörülü ve dayanışma içinde bir toplumun nasıl kurulabileceğini anlamalarına yardımcı olmayı amaçlar. Kitap, bu değerlerin İslam toplumlarında günlük hayata nasıl yansiyebileceği konusunda okuyuculara ilham verici bir bakış sunar.⁵³

52. Kader, Şefaât ve Kabir Hayatı: İslam'ın temel inançlarından olan kader, şefaât ve kabir hayatı konularını ele almaktadır. Kitap, bu konulardaki temel İslam prensiplerini Kuran-ı Kerim ve hadisler ışığında açıklamayı amaçlar. Eserde, kaderin anlamı ve önemi, şefaât kavramının nasıl anlaşılması gerektiği, kabir hayatının İslam perspektifindeki yeri gibi konular detaylı bir şekilde incelenir. Her bir konu, İslam'ın kutsal kitabı olan Kuran ve Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (sav) hadisleriyle desteklenerek anlatılır. "Kader, Şefaât ve Kabir Hayatı" eseri, Müslümanlara temel İslam inançları hakkında bilgi vermek ve bu konulardaki yanlış anlamaları düzeltmek amacıyla yazılmıştır. Kitap, okuyuculara bu inançları anlamının önemini vurgular ve İslam'ın bu konulardaki öğretilerini daha derinlemesine kavramalarına yardımcı olmayı hedefler.⁵⁴

⁵² İsmail Karagöz, *Âyet ve Hadislerin Işığında Helal, Mekruh ve Haramlar* (Ankara: Kar, 2016).

⁵³ İsmail Karagöz, *Peygamberimiz ve Güven Toplumu* (Ankara: Kar, 2017).

⁵⁴ İsmail Karagöz, *Kader, Şefaât ve Kabir Hayatı* (Ankara: Kar, 2017).

1.3.2. Müşterek kitapları

1. *Namaz İlmihali* ⁵⁵
2. *Oruç İlmihali* ⁵⁶
3. *Zekât İlmihali* ⁵⁷
4. *Hac İlmihali* ⁵⁸
5. *Yasin Tebâreke Amme Kısa Sûre ve Dualar* ⁵⁹
6. *Bir Arada Yaşama Ahlakı* ⁶⁰
7. *Din Görevlisi Rehberi* ⁶¹

1.3.3. Editörlük yazıları

1. *Dualar*. ⁶² Giriş Bölümü: Duanın Anlamı ve Önemi, Çeşitledi, Usulü, Adabı ve İnsan Hayatına Etkisi, Dördüncü Bölüm: Âyet ve Hadislerden Seçme dualar.

2. *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. ⁶³ Eser, 1991 kavram içermektir. 816 madde İsmail Karagöz tarafından yazılmıştır.

3. *Kürsüden Öğütler*. ⁶⁴ Giriş Bölümü. Vaaz ve İrşat Hizmetlerinde Uyulması Gereken Bazı Kurallar. Birinci Bölüm: İman Esasları ve İmanın Kabul Olma Şartları. İkinci Bölüm: Allah'ı Tanımak ve O'na İman etmek. Dördüncü Bölüm: Kitaplara İman ve Kur'ân'ın Özellikleri. Beşinci Bölüm: Peygamberlere İman ve Son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.s). On İkinci Bölüm. Oruç İbadeti ve Nefis terbiyesi. Yirmi Birinci Bölüm: İslam Ahlakı. Otuz İkinci Bölüm. Engelliler ve İslam.

⁵⁵ İsmail Karagöz - Halil Altunaş, *Namaz İlmihali* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007).

⁵⁶ İsmail Karagöz vd., *Oruç İlmihali* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008).

⁵⁷ İsmail Karagöz vd., *Zekât İlmihali* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011).

⁵⁸ İsmail Karagöz vd., *Hac İlmihali* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2004).

⁵⁹ İsmail Karagöz - Halil Altunaş, *Yasin Tebâreke Amme Kısa Sûre ve Dualar* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007).

⁶⁰ İsmail Karagöz vd., *Bir Arada Yaşama Ahlakı* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2016).

⁶¹ İsmail Karagöz vd., *Din Görevlisi Rehberi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2015).

⁶² İsmail Karagöz (ed.), *Dualar* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007).

⁶³ İsmail Karagöz (ed.), *Dinî Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005).

⁶⁴ İsmail Karagöz (ed.), *Kürsüden Öğütler* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007).

1.3.4. Bölüm yazıları

1. İslam’a Giriş Gençliğin İslam Bilgisi adlı kitabın Allah’a karşı görevler bölümü.⁶⁵
2. Cami Yazıları adlı kitabın Camiler ve Engelliler bölümü.⁶⁶
3. Hz. Peygamber ve İnsan Onuru adlı kitabın Toplumda İlgiye, Desteğe ve Yardıma Muhtaç Gruplar ve İnsan Onuru bölümü.⁶⁷
4. Kadın ve Aile Yazıları adlı kitabın Kur’ân’ın Kadına Bakışı bölümü.⁶⁸
5. Sahtekârlığın Diğer Adı: Din İstismarı, adlı kitabın Takiyye bölümü.⁶⁹

İsmail Karagöz’ün aynı zamanda Diyanet İlmi Dergi, Diyanet Avrupa Aylık Dergi ve Hakses Dergilerinde beş yüzden fazla makalesi yayımlandı. Sempozyum ve kongrelerde çok sayıda tebliğ sundu, müzakere ve oturum başkanlığı yaptı.⁷⁰

1.4. Kur’ân’ın Anlamı ve Tefsiri Adlı Eserinin Özellikleri ve Tefsirdeki Metodu

İsmail Karagöz’ün "Kur’ân’ın Anlamı ve Tefsiri" adlı eserini yazma motivasyonu, onun Kuran’a olan derin sevgisi ve bu kutsal kitabın anlaşılması, öğrenilmesi, öğretilmesi konusundaki sorumluluğunu yansıtır. Her müminin üzerine düşen görevlerin, Kuran’ın öğrenilmesi ve bu öğrenilen bilgilerin diğer müminlerle paylaşılması olduğuna inanan Karagöz, bu görevleri yerine getirmek amacıyla kapsamlı bir tefsir yazma kararı almıştır.

⁶⁵ İsmail Karagöz - Yunus Vehbi Yavuz, “Allah’a Karşı Görevler”, *İslam’a Giriş, Gençliğin İslam Bilgisi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 285-328.

⁶⁶ İsmail Karagöz, “Camiler ve Engelliler”, *Cami Yazıları* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 79-92.

⁶⁷ İsmail Karagöz, “Toplumda İlgiye, Desteğe ve Yardıma Muhtaç Gruplar ve İnsan Onuru”, *Hz. Peygamber ve İnsan Onuru* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013), 77-95.

⁶⁸ İsmail Karagöz, “Kur’ân’ın Kadına Bakışı”, *Kadın ve Aile Yazıları* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), 18-22.

⁶⁹ İsmail Karagöz, “Takiyye”, *Sahtekârlığın Diğer Adı: Din İstismarı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017), 68-71.

⁷⁰ Karagöz, *Kur’an’dan Öğütler*, 5.

Karagöz'ün tefsirini yazmaya yönelik motivasyonu, uzun yıllar boyunca Kuran'ı anlama ve anlatma çabalarının bir ürünüdür. Bu süre zarfında gerçekleştirdiği âyet yorumları, konulu tefsir çalışmaları ve Kuran ile ilgili yazdığı makaleler, onun bilgi birikimini ve anlama çabasını yansıtan önemli adımlardır. Eserinin ortaya çıkışı, sadece beş yıllık bir yazım sürecinin değil, aslında yirmi beş yıl süren birikimin ve çabanın bir sonucudur.

Yazarın eserini Allah'ın lütfu ve yardımıyla tamamlamış olması, onun bu büyük projeye olan samimiyetini ve Allah'a olan güvenini vurgular. İsmail Karagöz'ün "Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri" adlı eseri, sadece bir tefsir değil, aynı zamanda bir öğreti ve rehberlik niteliği taşıyan, uzun yılların emeğini ve bilgi birikimini yansıtan özel bir çalışmadır.

İsmail Karagöz'ün "Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri" adlı eseri, sekiz ciltten oluşan kapsamlı sayılabilecek bir tefsir çalışmasıdır ve Ekim 2020 tarihinde "Kar" yayınları tarafından basılmıştır. Bu eser, sûrelerin tefsirini Mushaf'taki sıralamaya göre yaparak, Kur'ân'ın metni üzerinden detaylı bir anlam çıkarma çabası içerir. Karagöz, kendi tefsirini "Kur'ân'ın Kuran'la tefsiri" olarak nitelendirerek, Kur'ân'ın kendi içinde nasıl birbirini açıkladığına vurgu yapar. Karagöz'ün tefsirindeki çalışma usulünü özetlerken, Kur'ân'ın kendi içindeki bağlantıları, kavramları ve anlam derinliklerini vurgular. Kavramsal bereklilik ve anlam zenginliği, bu tefsirin temel özelliklerindendir. Yazarın Kur'ân'ın içsel bütünlüğüne odaklanması, her bir cildin, Kur'ân'ın farklı yönlerini ve derinliklerini açığa çıkaran birer rehber niteliği taşımasını sağlar.

Karagöz'ün tefsirinde öncelikli olarak ele aldığı konular arasında Kuran ile ilgili temel kavramlar bulunmaktadır. Bu kavramlar, ayrı başlıklar altında detaylı bir şekilde incelenmiş ve açıklanmıştır. Karagöz, Kur'ân, sûre, âyet, tefsir, tevil, meâl, peygamber ve Kuran'ın diğer temel kavramlarını, okuyucunun bu temel kavramları daha iyi anlamasını sağlamak amacıyla ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır.

İsmail Karagöz'ün "Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri" adlı eserinde sûrelerin tefsirine dair belirtilen yöntem ve yaklaşım şu şekildedir:

Genel Bilgiler: Sûrelerin tefsirine başlarken, öncelikle her sûre hakkında genel bilgiler verilmiştir. Bu sûrenin nazil olduğu dönem, Mekke veya Medine dönemine ait olup olmadığı, toplam âyet sayısı, sûrenin fazileti, sûre ile ilgili varsa hadisi şerifler gibi temel bilgileri içermektedir.

Âyet Metni ve Açıklamalı Meâl: Her bir sûrede, âyetlerin orijinal metni verilmiş ve ardından açıklamalı meâli ve kırık kelime meâli sunulmuştur. Bu meâller, açık, sade ve anlaşılır bir dil kullanılarak yapıldığından okuyucunun âyetleri daha iyi anlamasına yardımcı olmuştur.

İtalik Kullanımı ve Zamir Açıklamaları: Âyet metni içinde lafız olarak bulunmayan manalar "italik" olarak yazılmıştır. Ayrıca, zamirler kullanıldığında açıklamalarla birlikte parantez içinde belirtilmiştir. Bu, âyetin doğru bir şekilde anlaşılmasına katkı sağlar.

İlgili Diğer Âyetler: Âyetle ilgili diğer âyetler, parantez içerisinde (bk) şeklinde gösterilmiştir. Bu, okuyucunun konuyla ilgili diğer âyetlere yönlendirilmesini sağlar.

Tefsir Yöntemi: Âyetlerin tefsiri sırasında, önce nüzûl sebebi belirtilmiş, ardından kelime veya cümlelerin hakikî veya mecazî anlamları açıklanmıştır. Daha sonra, âyetin içerdiği hükümler maddeler halinde detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

Âyetin Mesajları: Her bir âyetin tefsir bölümünün sonunda, âyetin okuyucuya verdiği mesajlar maddeler halinde yazılmıştır. Bu, âyetin içerdiği temel öğretileri ve insan hayatına yönelik mesajları öne çıkarmayı amaçlar.

İsmail Karagöz'ün "Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri" adlı eserinde âyetlerin tefsiri için kullanılan yöntem ve kaynaklar şu şekildedir:

Âyetler: Âyetlerin tefsiri için öncelikle Kur'ân'ın kendi metni kullanılmıştır. Âyetlerin orijinal metni, tefsir sürecinde temel referans olarak alınmış ve anlam çıkarma sürecinde esas unsur olmuştur.

Eserde genel olarak her bir âyet ayrı ayrı tefsir edilmişse de konu bütünlüğü olan kısımlar arka arkaya mealleri verildikten sonra topluca tefsir edilmiştir.

Hadisler: Hadisler, âyetlerin anlaşılmasına katkı sağlamak amacıyla kullanılmıştır. Hadisler, peygamberin âyetlere dair açıklamalarını içerir ve tefsir sürecine ek bir perspektif kazandırır. Bu hadislerin kaynakları belirtilmiştir. Sahabe ve tabiinden gelen rivayetler de âyetleri tefsir etmede kullanılmış ancak bunların ana kaynağı yerine tefsir kitapları referans gösterilmiştir.

Klasik Tefsirler: Âyetlerin tefsiri için geleneksel klasik tefsirlerden faydalanılmıştır. Bu tefsirler arasında Taberî, Kurtubî, İbn Kesîr, Râzî gibi önemli müfessirlerin eserleri bulunmaktadır. Bu tefsirler, âyetlerin tarihsel ve kültürel bağlamını anlama, dil ve kavram analizi yapma konularında rehberlik etmiştir.

Kaynak Belirtme Yöntemi: Yazar, tefsirinde kullanılan kaynakları belirtirken, cilt ve sayfa numaraları yerine sûre adı ve âyet numaraları ile referans vermiştir. Bu, okuyucuların ilgili kaynakları daha kolay bulmalarına olanak tanır.

Kırık Meâl Yöntemi: Âyetleri kelime kelime anlamak isteyenler için, meâlin altında "kırık meâl" denilen yöntemle âyetlere parça parça anlam verilmiştir. Bu, âyetlerin ayrıntılı bir şekilde anlaşılmasını sağlamak amacıyla kullanılmış bir yöntemdir.⁷¹

Müellif genel olarak Kur'ân'ın anlaşılması noktasında kendine özgü bir yol takip ederek, âyette geçen kelimeler, âyetin cümleleri, ilgili diğer âyetler ve sûreler şeklinde bir sırayla âyetleri yorumlamıştır.

⁷¹ Karagöz, *Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*, 1/5-6.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KUR'ÂN İLİMLERİNDEN BAZILARINA DAİR YAPILAN YORUMLAR

Arapçada, “Ulûmu’l Kur’ân” şeklinde bir terkip olan “Kur’ân İlimleri” Kur’ân’la bağlantılı birçok ilmi içine almaktadır. “Ulûm” kelimesi “ilim” kelimesinin çoğuludur. Sözlükte; bilmek, anlamak¹ ve kesin bir düşünceye sahip olmak² anlamlarına gelir. İstilahî olarak ise; herhangi bir açıdan bir araya getirilerek sistemleştirilmiş konulara ilim denir.³ Ulûmu’l Kur’ân ise, Kur’ân’ın; tefsiri, okunması, yazılması, icazı, irabı, nüzûlü, nâsîh-mensûhu, muhkem- müteşabihî gibi konularda bilgi veren, Kur’ân’ın anlaşılmasına yardımcı olan ilimlerdir.⁴

Kur’ân ilimleri sayı bakımından oldukça fazladır. Ancak burada, tartışmalı olan veya müfessirlerin farklı görüşler ileri sürdüğü bazı ilimler ile Karagöz’ün daha çok öne çıkardığı başlıklardan bazıları ele alınacaktır.

2.1. Nâsîh-Mensûh

Kur’ân ilimleri çerçevesinde, İslam’ın ilk dönemlerinden itibaren tartışılan konulardan birisi “nesh “ meselesidir. Nesh meselesi hem tefsir hem de fıkıh ilmiyle yakından alakalıdır. Nesh konusunun tarihin hangi dönemlerinde ve nasıl ortaya çıktığı tam olarak bilinmese de hicri birinci yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Müfessirler özellikle de fakihler, birbirleriyle çelişkiliymiş izlenimi veren âyetlerden hüküm çıkarırken, nesh meselesini bir çıkış yolu olarak kullanmışlardır.⁵

Neshin, tartışılan bir konu olmasına, nesh kavramına müteahhirun olarak isimlendirilen halef âlimlerinin, mütekaddimun denilen selef âlimlerinden farklı manalar vermesi

¹ Ebû’l-Fazl Muhammed b Mukerrem b Ali el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânü’l-arab* (Beyrut : Dâru Sadır, 1993), 3/61; Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü* (M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021), 129.

² Muhammed Abdülazîm Zürcânî, *Menâhilü’l-irfân fî ulûmi’l-Kur’ân* (Beyrut : Kütübî’l-Arabi Neşriyat, 1991), 1/14.

³ Zürcânî, *Menâhilü’l-irfân*, 1/15.

⁴ Zürcânî, *Menâhilü’l-irfân*, 1/23.

⁵ Demirci, *Tefsir Usulü*, 233.

sebebe olmuştur. Ekseriyetle halef âlimleri âyetlerde geçen nesh kavramını özel terim manalarıyla tarif edip kullanmış, selef âlimleri ise bu kelimelerin geçtiği âyetleri siyak ve sibakına uygun manalarda kullanmışlardır.⁶

Hicri birinci asırdan itibaren tartışılmaya başlayan nesh meselesi klasik dönem müfessirlerince tartışıldığı gibi modern dönemde de tartışılmaya devam etmektedir.

Nesh kelimesine lügatlarda birden çok anlam verilmiştir. Nesh; bir şeyi bir yerden başka bir yere aktarmak,⁷ bir şeyi kendi özüyle beraber başka bir şeye çevirmek, nakletmek,⁸ kopya etmek, yazmak anlamlarına gelir.⁹ Nesh ayrıca; silmek, yok etmek, bir şeyi gidermek, izale etmek anlamlarına gelir.¹⁰ Arapların “Güneş gölgeyi yok etti.” veya “İhtiyarlık gençliği yok etti.” kullanımları buna örnektir.¹¹

Nesh kelimesi ıstılahta ise, şer’i bir hükmün başka bir şer’i delille kaldırılmasıdır.¹² Yahut bir nassın hükmünü daha sonra gelen bir nasla kaldırmaktır.¹³ Konuyla alakalı olarak ortaya çıkan nâsih, önce gelen bir Kur’ân âyetinin hükmünü yürürlükten kaldıran yeni hüküm veya âyet; mensûh ise, belli bir müddet yürürlükte kaldıktan sonra yeni bir nasla hükmü yürürlükten kaldırılan âyet veya hükümdür.¹⁴ Bu durumda nâsih âyet, tarih itibariyle sonra nazil olan âyettir.

Nesih konusuyla ilgili genel olarak üç mesele ortaya çıkmıştır.

- a) Prensip itibariyle aklen nesih caiz midir?
- b) Nesh caiz ise pratik olarak vuku bulmuş mudur?

⁶ M. Zeki Duman, “Kur’ân-ı Kerim’de Neshe Delil Gösterilen ve Mensuh Addedilen Ayetlerin Mana Yönünden Yeniden Gözden Geçirilip Değerlendirilmeleri”, *Bilimname : Düşünce Platformu VII/XVII* (Şubat 2009), 9.

⁷ Manzur, *Lisânü’l-arab*, 3/61; Zürcânî, *Menâhilü’l-irfân*, 2/137.

⁸ Zürcânî, *Menâhilü’l-irfân*, 2/137.

⁹ Ebû’l-Kâsım Hüseyin b Muhammed b Mufaddal Ragıb el-İsfahani, *el-Müfredat fî garibi’l-Kur’ân*. (Beyrut : Mustafa el-Babî el-Halebi, 1981), 490.

¹⁰ el-İsfahani, *el-Müfredat*, 490; Manzur, *Lisânü’l-arab*, 3/61.

¹¹ Manzur, *Lisânü’l-arab*, 3/61; Zürcânî, *Menâhilü’l-irfân*, 2/137; Ebû Nasr İsmail b Hammad Cevheri, *Tacü’l-luga ve sıhahü’l-arabiyye* (Kahire: Dârü’l-İlm, 1956), 1/433.

¹² Zürcânî, *Menâhilü’l-irfân* 2/138; Demirci, *Tefsir Usulü* 232; Subhi Salih, *Kur’an İlimleri*, çev. M. Sait Şimşek (Hikmetevi Yayınları, 2015) 269.

¹³ Bedreddin b Muhammed b Abdullah ez-Zerkeşi, *el-Burhan fî ulumi’l-Kur’ân* (Beyrut : Dârü’l-Ma’rife, 1990), 1/436; Ebû’l-Fazl Celaledin Abdurrahman b Ebî Bekr Suyuti, *el-İtkan fî ulûmi’l-Kur’ân*. (Beyrut : Merkezi’ d-Diraseti’l Kur’aniyyeti’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1981), 3/66; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü* (Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 124.

¹⁴ Zürcânî, *Menâhilü’l-irfân*, 2/136; Demirci, *Tefsir Usulü* 227.

c) Kur'ân'da nesh var mıdır?¹⁵

Prensip olarak neshin aklen caiz olduğu bütün müfessirlerce kabul edilmiştir. Her toplumda dinin özü diyebileceğimiz temel esaslar değişmemektedir. Ancak dinin ikinci derecedeki, muamelat denilen kısımları her toplumda ve her asırda farklılık gösterebilmektedir. Allah Teâla'nın da farklı asırlarda yaşayan toplumlara peygamberler aracılığıyla farklı şeriatlar göndermesi mümkün görünmektedir. Bu nedenle nesh aklen caizdir. “Nesh aklen caiz ise pratik olarak vuku bulmuş mudur?” sorusuna da müfessirler olumlu cevap vermişlerdir. Tevrat'taki bazı hükümlerin, zamanın ve şartların değişmesi sonucu İncil'de değişmesi, İncil'deki bazı hükümlerin zamanın ve şartların değişmesi sonucu Kur'ân-ı Kerim'de değişmesi buna örnek olarak verilebilir.¹⁶

Ancak "Kur'ân-ı Kerim'de nesh var mıdır?" problemine gelindiğinde müfessirlerin bu konuda iki gruba ayrıldığı görülmektedir. Müfessirlerin çoğunluğu neshin Kur'ân-ı Kerim'de var olduğunu kabul etmişlerdir. Kur'ân-ı Kerim'in kendinden önceki şeriatleri nesh ettiği gibi, Kur'ân-ı Kerim'in bazı âyetlerinin sonradan gelen bazı âyetlerle de nesh edildiğini söylemişlerdir. Ancak bu müfessirler de neshin sadece hüküm içeren âyetler bağlamında olduğunu ve yeni gelen hükmün uygulanabilirlik ve sevap bakımından öncekinden daha hayırlı veya eşit olduğunu savunmuşlardır. Hatta bazı âlimler sahih sünnetin bile Kur'ân âyetlerini nesh edebileceğini söylemişlerdir.¹⁷

Bir kısım müfessir de Kur'ân-ı Kerim'in kendi bünyesi içinde nesh edilmediğini, ancak Kur'ân-ı Kerim'in kendinden önceki şeriatleri nesh etmiş olduğunu söylemişlerdir. Ebu Müslim Muhammed el İsfehani (ö.322/933), Muhammed Tevfik Sıdkı (ö. 1920), Ömer Rıza Doğrul (ö. 1952)¹⁸, Süleyman Ateş¹⁹ ve M. Sait Şimşek gibi müfessirler Kur'ân'da neshin olmadığını savunmuşlardır.²⁰

¹⁵ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü* 124.

¹⁶ İdris Şengül, “Ulûmü'l-Kur'an Konusu olarak Nesh - Mensuh”, *Diyanet İlmî Dergi* 38/3 (Temmuz 2002), 91-112.

¹⁷ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 124.

¹⁸ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 125.

¹⁹ Süleyman Ateş, *Kur'an'da Nesh Meselesi* (Yeni Ufuklar Neşriyat, 1996), 22.

²⁰ M. Sait Şimşek, *Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele* (Hikmetevi Yayınları, 2021), 79.

Karagöz, nesh terimini klasik nesh anlayışı çerçevesinde tanımlar. Buna göre nesh, "dini bir hükmün yürürlükten kaldırılması veya daha sonra gelen bir hükümle değiştirilmesi" demektir. Nesih; emir-yasak, haram-helal ve mübah gibi hüküm bildiren âyetlerde olup, haber içerikli âyetlerde olmaz. Karagöz'e göre helal-haram ve emir-yasak hükümlerini koyan Yüce Allah, istediği gibi bu hükümleri değiştirip kaldırabilir.²¹

Karagöz, neshi savunanların delil olarak gösterdiği âyetlerden biri olan *"Biz herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturur (ya da ertelersek) yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz. Allah'ın gücünün her şeye hakkıyla yettiğini bilmez misin?"*²² âyetinin tefsirini yaparken neshin iki şekilde gerçekleşeceğini söyler:

- a) Kur'an'ın önceki kitaplardaki bir hükmü kaldırması
- b) Kur'an'ın kendi içerisinde bir âyetin hükmünü kaldırması veya değiştirmesi

Karagöz, Kuran'ın önceki kitaplarda bulunan bir hükmü kaldırmasına, En'am sûresi 146. âyette belirtildiği üzere Yahudilere, sığır ve koyunların sırtlarında veya bağır saklarında bulunan veya kemiklere karışanların haricindeki iç yağlarının haram kılınışının Kuran'da kaldırılmasını örnek olarak verir.

Kuran'ın kendi içerisinde neshedilmiş âyetlerine örnek olarak da Şah Veliyyullah Dihlevî (ö.1176/1762)'nin nesh edildiğini söylediği beş âyeti zikreder. Bu âyetler şunlardır:

- a) Hz. Peygamber hariç dörtten fazla kadınla evlenmek (Ahzab, 33/50)
- b) Hz. Peygamber hariç teheccüd namazı kılmak (İsra, 17/79)
- c) Hz. Peygamber'le gizli bir şey konuşmak isteyen kimsenin önceden fukaraya sadaka vermesi (Mücadele,58/12).
- d) Bakara sûresinin 180. âyetindeki anne, baba ve akrabaya vasiyet hükmünün, Nisa sûresinin 11 ve 12. âyeti ile kaldırılması.
- e) Enfal sûresinin 65. âyetindeki bir Müslüman'ın on düşmana galip geleceği hükmünün aynı sûrenin 66. âyetindeki bir Müslüman'ın iki düşmana galip geleceği hükmü ile değiştirilmesi.

²¹ Karagöz, *Kuran'ın Anlamı ve Tefsiri*, 1/162.

²² el-Bakara 2/106.

Ayrıca Karagöz, Kuran'da metin olarak olmadığı halde değiştirilen hükümler olduğundan da bahseder. Buna örnek olarak da Bakara sûresinin 187. âyetini gösterir. Bu âyet nazil olmadan önce Müslümanlar, iftardan sonra uyurlarsa yeme, içme ve eşleriyle birlikte olma ertesi gün iftar saatine kadar kendilerine yasak oluyordu. Sahabeden bu yasağa uyamayanlar olduğundan ve zorlandıklarından dolayı bu durum Bakara sûresi 187. âyet ile kaldırılmıştır. Buna bir başka örnek olarak da kiblenin değiştirilmesini verir. Medine'de 16-17 ay namazlar Kudüs'teki Beyti Makdis'e doğru kılınmış ancak Bakara sûresinin 144. âyeti ile kible Mescid-i Haram tarafına değiştirilmiştir.²³

Karagöz, neshi savunanların delil olarak gösterdiği bir başka âyet olan *"Biz bir âyeti değiştirip yerine başka bir âyet getirdiğimiz zaman -ki Allah, neyi indireceğini gâyet iyi bilir- onlar Peygambere, 'Sen ancak uyduruyorsun' derler. Hayır, onların çoğu bilmezler."*²⁴ âyetinin tefsirinde, neshin olabileceğini, Allah'ın geçmişi, geleceği ve insanların ihtiyaçlarının ne olduğunu çok iyi bildiğini ve buna göre de gerekli değişiklikleri yapabileceğini söyler.²⁵

Neshi savunanların delil olarak gösterdikleri *"Allah dilediğini siler, dilediğini de sabit kılıp bırakır. Ana kitap(Levh-i Mahfuz) O'nun yanındadır."*²⁶ âyetin tefsirinde de Karagöz, Yüce Allah'ın önceden her şeyi bildiği, buna göre önceden koyduğu bir hükmü kaldırabileceğini veya sabit tutacağını söyler. Ya da daha önceki Peygamberlere verdiği kitaplardaki helal ve haramları, emir ve yasakları değiştirebileceğini veya aynen bırakabileceğini söyler. Zira Yüce Allah her alanda istediği her değişikliği yapabilecek güçte ve kudrettedir.²⁷

Karagöz'ün mensûh saydığı âyetler hakkındaki yorumları şöyledir.

*"Sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, eğer geride bir hayır (mal) bırakmışsa, anaya, babaya ve yakın akrabaya meşru bir tarzda vasiyette bulunması, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar üzerinde bir hak olarak size farz kılındı."*²⁸

²³ Karagöz, *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 1/161-162.

²⁴ en-Nahl 16/101.

²⁵ Karagöz, *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 4/176.

²⁶ er-Rad 13/39.

²⁷ Karagöz, *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 3/651-652.

²⁸ el-Bakara 2/180.

Karagöz'e göre bu âyet ölenin malını mirasçıları arasında paylaştıran Nisa Sûresinin 11, 12 ve 176. âyetlerinden önce nazil olmuştur. Peygamberimiz (sav) de veda hutbesinde, mirastan belli hakkı olan akrabaya vasiyetle mal bırakılamayacağını bildirmiştir. Bundan dolayı da bu âyetin tamamen veya kısmen mensûh olup olmadığı konusunda âlimler ihtilaf etmişlerdir. Sahabeden Abdullah b. Ömer (ö. 73/693) bu âyetin hükmünün miras âyetleri ile kaldırıldığı görüşünde olduğunu; Abdullah İbn Abbas (ö. 67/687)'a göre ise bu âyet ile mirasçı akrabaya vasiyetin miras âyetleri ile kaldırıldığını, mirasçı olmayan akrabaya vasiyetin sabit kaldığını aktaran Karagöz, âlimlerin çoğuna göre de bu âyetle vasiyetin farziyetinin kaldırıldığını, Taberi (ö. 310/923) ve bazı müçtehitlere göre de bu âyetin hiçbir şekilde mensûh olmadığını belirtmiştir. Ancak kendisi, bu âyetin hükmünün Nisa sûresi 11 ve 12. âyetleriyle nesh edildiğini savunmuştur.²⁹

Karagöz, *“Ey Peygamber! Mü'minleri savaşa teşvik et. Eğer içinizde sabırlı yirmi kişi bulunursa, iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) yüz kişi bulunursa, inkâr edenlerden bin kişiye galip gelirler. Çünkü onlar anlamayan bir kavimdir.”*³⁰ âyetinin, hemen arkasından gelen Enfal Sûresi 66. âyetle nesh edildiğini söylemiştir. Ancak bazı âlimlerin burada bir hafifletme olduğunu savunduklarını belirtmiştir. Zira Müslümanlarda bir zayıflık görülmesi üzerine Allah, birinci âyetin hükmünü kaldırmış ve hafifleterek oranı iki katına indirmiştir. Ancak, Karagöz'e göre bunun ismi ne olursa olsun nihayetinde birinci âyetin hükmü kaldırılmıştır.³¹

Karagöz, Peygamber (sav) ile gizli bir şey konuşmak isteyen, öncesinde fakire sadaka vermesi gerektiğine dair emrin/hükmün neshedildiğini savunmuştur. Karagöz'e göre; insanlar Peygamberimiz (sav)'e yakın olmak istiyorlar ve onunla baş başa ve özel olarak görüşmek istiyorlardı. Ancak bu gibi kişilerin artması Peygamber (sav)'i zor durumda bırakıyordu. İnsanlara bir şey söyleyemese de bu durum kendisini üzüyordu. Bunun üzerine; *“Ey iman edenler! Peygamber ile baş başa konuşacağınız zaman, baş başa konuşmanızdan önce bir sadaka verin. Bu, sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Şâyet (sadaka verecek bir şey) bulamazsanız, bilin ki Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”*³² âyeti nazil oldu. Ona göre, Yüce Allah bu âyet ile gerçekten Peygamber ile

²⁹ Karagöz, *Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*, 1/248-249.

³⁰ el-Enfal 8/65.

³¹ Karagöz, *Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*, 3/89.

³² el-Mücadele 58/12.

özel görüşmeye ihtiyacı olanları ortaya çıkarmak ve Peygamber'in yükünü hafifletmek için görüşme öncesi sadaka verilmesini emretmiştir. Nihâyet bu emir üzerine Hz. Peygamber'i gereksiz yere meşgul edecek görüşmeler azalmıştır. Sadaka vererek görüşmek sahabeye zor gelmiştir. Bundan dolayı Karagöz, Yüce Allah'ın Hz. Peygamber (sav) ile özel görüşme isteyenler için sadaka verme emrini, *"Baş başa konuşmanızdan önce sadakalar vermekten çekindiniz mi? Bunu yapmadığınıza ve Allah da, sizi affettiğine göre artık namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Resûlüne itaat edin. Allah, bütün yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."*³³ âyetiyle neshettiğini söylemektedir.³⁴

Karagöz *"Ey örtünüp bürünen (peygamber) birazı hariç olmak üzere geceyi, yarısını ibadetle geçir. Yahut bundan biraz eksilt. Yahut buna biraz ekle. Kur'an'ı ağır ağır tane tane oku."*³⁵ âyetleri nazil olduğunda, henüz beş vakit namazın farz kılınmadığını, Peygamber (sav) ve bir kısım sahabenin, gece namazı kıldığını, ancak bunda zorlandıklarını ifade etmiştir. Abdullah b. Abbas'a göre bir yıl sonra inen aynı sûrenin; *"(Ey Muhammed)Şüphesiz Rabbin senin, gecenin üçte ikisine yakın kısmını, yarısını ve üçte birini ibadetle geçirdiğini biliyor. Beraberinde bulunanlardan bir topluluk da böyle yapıyor. Allah gece ve gündüzü düzenleyip takdir eder. Sizin buna (gecenin tümünde yahut çoğunda ibadete) gücünüzün yetmeyeceğinizi bildi de sizi bağışladı. (yükünüzü hafifletti)Artık Kuran'dan kolayınıza geleni okuyun..."*³⁶ âyetinin gece namazı kılma zorunluluğunu kaldırdığını aktaran Karagöz, İsrâ sûresi 79. âyetin de benzer şekilde teheccüd namazının sadece Peygambere mahsus olduğunu bildirerek sahabeden bu yükümlülüğü kaldırdığını belirterek bu âyetin mensuh olduğunu savunmuştur.³⁷

Karagöz her ne kadar Ahzab sûresinin 50. âyetinin nesh edildiği görüşünü Dihlevi'yi referans göstererek belirtmişse de tefsirinde bu âyetin nesh edildiği ile ilgili herhangi açıklamada bulunmadan âyeti yorumlamıştır.

Karagöz genel olarak neshin Kur'an'ın önceki kitaplardaki bir hükmü kaldırması veya Kur'an'ın kendi içerisindeki bir hükmü kaldırması ve değiştirmesi şeklinde gerçekleşebileceğini söylemiştir. Ayrıca neshin helal-haram, emir-yasak ve mübah gibi hüküm

³³ el-Mücadele 58/13.

³⁴ Karagöz, *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 7/643.

³⁵ el-Müzzemmil 73 / 1-4.

³⁶ el-Müzzemmil 73/20.

³⁷ Karagöz, *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 8/266.

bildiren âyetlerde olabileceğini söyleyerek çoğunluğun görüşüne uygun fikir beyan etmiştir. Mensuh addedilen âyetlerin sayısını en az düzeyde tutmuş ve Dihlevî'nin de mensuh kabul ettiği beş âyeti zikretmiştir.

2.2. Muhkem - Müteşabih

Tefsir literatüründe muhkem ve müteşabih konusu, müteşabih âyetlerin te'vilinin imkânı çerçevesinde sıkça tartışılmıştır. Kur'ân âyetleri, Al-i İmran süresinin 7. âyetinde muhkem ve müteşabih âyetler olarak iki kısımda ele alınmaktadır. Bahsi geçen âyet meâli şu şekildedir: *"O, sana Kitab'ı indirendir. Onun (Kur'ân'ın) bazı âyetleri muhkemdir, bunlar kitabın anasıdır. Diğerleri ise müteşabih'tir. Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşabih âyetlerin ardına düşerler. Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar, 'Ona inandık, hepsi Rabbimizin katındandır.' derler. Bu inceliği sadece akıl sahipleri düşünüp anlar."*³⁸ Bu âyetten anlaşıldığı gibi, muhkem âyetler ümmü'l-kitap olup, delaleti açık âyetlerdir. Muhkem âyetler, Kur'ân'ın temelini oluşturmaktadır.

Arapçada "hakeme" kökünden türemiş olan "muhkem" bir şeyin sabit, kesin sağlam,³⁹ belirgin, açık ve net olma durumunu ifade eder. Bu kelime genellikle bir şeyin istikrarlı, değişmez, sağlam bir şekilde durduğu veya açıkça anlaşılır olduğu anlamında kullanılır.⁴⁰ Bir Kur'ân terimi olarak da; kendisiyle kastedilen mana kolaylıkla anlaşılabilen, herhangi bir açıklamaya ihtiyaç duymayacak şekilde anlaşılır olan âyetlere denir.⁴¹

"Şebehe" kökünden türetilen "müteşabih" ise, benzemek veya dengi olmak anlamına gelir. Arapçada, bir şeyin başka bir şeye benzediğini veya onunla aynı olduğunu ifade etmek için "İştebehe's-şey'u eş-şey'e" ifadesi kullanılır.⁴² Kavram olarak ise müteşabih; manaları bilinmeyen veya anlamlarında kapalılık bulunan ya da birçok manaya gelebilecek olan ve tercihte zorlanılan âyetlere denir.⁴³

³⁸ Ali İmran, 3/7.

³⁹ İbn Manzur, *Lisanü'l-arab*, 12/144.

⁴⁰ İbn Manzur, *Lisanü'l-arab*, 12/144; Cevheri, *es-Sihah Tacu'l-Lüga*, 5/1902.

⁴¹ Cerreahoğlu, *Tefsir Usulü*, 128.

⁴² İbn Manzur, *Lisanü'l arab*, 13/503.

⁴³ Demirci, *Tefsir Usulü*, 153.

Kuran'ı Kerim'de müteşabih kelimesinin geçtiği âyetlere ve selef âlimlerinin görüşlerine bakıldığında müteşabih âyetlerin, tevilini Allah'tan başkasının bilemeyeceği âyetler olduğu anlaşılmaktadır.

Suyuti'nin âlimlerden derleyerek aktardığı görüşlere göre, "müteşabih" terimi, kapalı bir anlam içeren, çeşitli yönlerden tefsir edilebilen, akıl yoluyla direkt anlaşılamayan, başka bir âyetle açıklanabilen, ancak te'vil edilerek kavranabilen ve imanla alakalı bir yükümlülük taşımayan anlamlarını ifade eder.⁴⁴ Diğer kaynaklara bakıldığında ise, neshedilen âyetler, farklı lafızlara sahip olmalarına rağmen benzer anlamlara gelen âyetler, çeşitli yorumlara açık âyetler ve farklı sûrelerde benzer şekilde anlatılan geçmiş ümmetlere ve peygamberlere ait kıssalar müteşabih olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁵ Cabir b. Abdullah'a dayandırılan bir görüşe göre ise, müteşabih âyetler, yalnızca Allah'ın bildiği ve hiç kimsenin bilemeyeceği âyetlerdir.⁴⁶ Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere, müteşâbih kelimesinin içerdiği anlam konusunda kesin bir mutabakata varılamamıştır. Âlimler, müteşâbih kavramı hakkında çeşitli görüşler ortaya koymuş, ancak ortak bir noktada birleşememişlerdir. Bu farklılıklar, Kur'ân'ı anlama çabasıyla ortaya çıkmıştır.

Karagöz, Ali İmran sûresinin konunun başında da zikredilen 7. âyetinin tefsirinde muhkem ve müteşabih kavramlarını açıklamıştır. Muhkem ile ilgili Hud sûresindeki açıklamalardan ayrı olarak bazı âyetlerin siyak ve sibakıyla birlikte, bazılarının da Kur'ân bütünlüğü içerisinde açık ve anlaşılır olduğunu belirtmiştir. Kitabın anası, esası, temeli ve aslının muhkem âyetlerden oluştuğunu söylemiştir.⁴⁷

Karagöz; *"Elif Lam Ra, bu öyle bir kitaptır ki âyetleri, hikmet sahibi ve her şeyden haberi olan Allah tarafından muhkem kılınmış sonra da açıklanmıştır."*⁴⁸ âyetinde geçen muhkem kelimesinden hareketle bu âyetin tefsirinde muhkem kelimesini açıklamıştır. O, muhkemin sözlükte; sağlam, dayanıklı, özenle yapıp bozulmaz hale gelen anlamında olduğunu; Kuranî bir kavram olarak da; dışarıdan bir yoruma ihtiyaç duymadan kolay-

⁴⁴ Suyuti, *el-İtkan*, 4/1337.

⁴⁵ Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b Cerir b Yezid Taberi, *Câmiü'l-beyân fî tefsiri'l-Kur'ân*. (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1994), 2/212.

⁴⁶ Taberi, *Câmiü'l-beyân fî tefsiri'l-Kur'ân*., 2/212; ez-Zerkeşi, *el-Burhan*, 2/199.

⁴⁷ Karagöz, *Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*, 1/464.

⁴⁸ el-Hud 11/1.

lıkla anlaşılan bir manaya sahip olan, ne anlatılmak istendiği ilk okunuşta anlaşılan, manası açık ve net olan, neye işaret ettiği ile ilgili açıklamaya ihtiyaç duyulmayan Kur'ân'ın sarıh lafızlarına ve âyetlerine muhkem denildiğini ifade etmiştir.⁴⁹

Karagöz, sözlükte müteşabihin, nitelik bakımından ayırt edilemeyecek derecede birbirine benzeyen anlamına geldiğini belirtmiştir. Bir Kur'ân terimi olarak ise; manası kolaylıkla anlaşılmayan, birçok manaya gelebilme ihtimali olup bunlardan birini seçebilmek için dışarıdan bir delile ihtiyaç duyulan, ne anlama geldiği, ne anlatılmak istendiği ilk bakışta anlaşılmayan, içeriği açık ve net olmayan, akılla kavranamayan lafızlar ve âyetler olduğunu söylemiştir. Karagöz; hakikatini ve mahiyetini insanların bilmesinin mümkün olmadığı âyetler ve konuları müteşabihattan saymıştır. Ona göre; Allah'ın zatı, Allah'ın sıfatlarının hakikati, ahiret hayatı ile ilgili haberlerin gerçek mahiyetleri, huruf-u mukattalar, deccal, yecüc-mecüc, dabbetü'l ard, sur ve kıyamatin kopması, Ramazan ayında oruç tutulmasının sebebi, namazların sayısı ve benzeri konular ve bu konularla ilgili âyetler müteşabihtir. Karagöz'e göre anlamını bilip bilmeme bakımından müteşabih âyetler üç kısımdır:

- a) Ancak Allah'ın bilebileceği müteşabihler. Örneğin kıyamet ile ilgili bilgiler, ruh ile ilgili bilgiler
- b) Anlamı ancak araştırma ve inceleme sonucu bilinebilen müteşabihler. Örneğin garip kelimeler
- c) İlimde derinleşenlerin bileceği müteşabihler.⁵⁰

Karagöz müteşabihlerin ya sadece lafızda, ya sadece manada ya da hem lafızda hem manada olabileceğini söylemiştir. Kur'ân âyetlerinin tamamının güzel, beliğ, doğru, adil, veciz ve muciz olmaları bakımından müteşabih olduğunu ifade etmiştir. Müteşabih âyetlerin ilimde derinleşenler de dahil kimsenin anlamını bilemeyeceğini, onlara sadece iman edileceğini söylemiştir. Kalplerinde sapma ve eğrilik olanların yani kişisel düşüncelerini ve ideolojilerini Kur'ân'ı alet ederek ortaya koymaya çalışanların, fitne çıkarmak ve arzularına göre yorumlayarak kendi düşüncelerini dayatmak için Kur'ân'ın müteşabih âyetleri ile ilgilendiğini de ifade etmiştir.⁵¹

⁴⁹ Karagöz, *Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*, 3/390.

⁵⁰ Karagöz, *Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*, 1/464.

⁵¹ Karagöz, *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 1/465-466.

Karagöz müteşabih âyetlerin yorumlanmadan iman edilebilecek âyetler olduğunu söylediği halde, müteşabih âyetler sınıfına dahil ettiği âyetler hakkında da yorum yapmıştır. Örneğin; “*Dediler ki ey Zülkarneyn! Ye’cüc ve Me’cüc (adlı kavimler) yeryüzünde bozgunculuk yapmaktadırlar. Onlarla bizim aramızda bir engel yapman karşılığında sana bilgi verelim mi?*”⁵² âyeti ile “*Nihayet Ye’cüc ve Me’cüc’ün önü açıldığı zaman her tepeden akın ederler.*”⁵³ âyeti Karagöz’ün müteşabihattan saydığı âyetlerdendir. Ancak Karagöz her iki âyette de Kur’ân’da bunların kim olduklarının belirtilmediğini ancak yeryüzünde bozgunculuk yapacak iki kavim olduğunu, bunların karakterine sahip olan toplumların her zaman var olduğunu ve kıyamete kadar da var olacaklarını belirtmiş, Ye’cüc ve Me’cüc’ün ortaya çıkmasını kıyametin büyük alâmetlerinden biri olduğunu ifade etmiştir.⁵⁴

Netice olarak müellif, muhkem ve müteşabih konusunda İslam âlimlerinin çoğunluğunun görüşüne uygun olarak muhkem âyetlerin anlamının bilinip onunla amel edilebileceğini savunurken, müteşabih âyetlerin de iman edilebilecek âyetler olduğunu düşünmekte ve müteşabih âyetlerin teviline mesafeli yaklaşmaktadır. Ancak her ne kadar bu fikir üzere olsa da müteşabih olduğunu söylediği bazı âyetler -huruf-u mukattaa, yecüc-mecüc gibi- hakkında yapılan yorumlara, tercihini belirtmeden tefsirinde yer vermiştir.

2.3. Sebeb-i Nüzûl

Kur’ân-ı Kerim bazen belirli ihtiyaçlarla ilgili hükümler koyar, bazen insanların ibret alması için daha önce meydana gelen olaylara atıfta bulunur ve bazen de nüzûl ortamındaki olaylara ışık tutarak merak edilen konuları açıklar. Bu özelliği nedeniyle, Kur’ân âyetlerini iki ana kısma ayırmak mümkündür: Bir kısmı, belirli bir sebebe bağlı olmayan genel bir şekilde indirilen âyetlerdir. Diğer bir kısmı ise belirli bir sebep veya duruma bağlı olarak inen âyetlerdir. İşte bu duruma Kuran ilmi olarak sebeb-i nüzûl denmiştir.⁵⁵

⁵² el-Kehf 18/94.

⁵³ el-Enbiya 21/96.

⁵⁴ Karagöz, *Kur’ân’ın Anlamı ve Tefsiri*, 4/403; 4/621.

⁵⁵ Zürcânî, *Menâhilü’l-irfân*, 1/106; Mennâ’ Kattân, *Mebâhis fî ulûmi’l-Kur’ân* (Beyrut : Müessesetü’r-Risâle, 1986) 78.

“Sebeb-i Nüzûl” terimi, Arapça bir isim tamlaması olup "sebeb" ve "nüzûl" kelimelerinden oluşur. Sözlükte, "sebeb" kelimesi, "metot, vasıta, yol, işaret ve vesile" gibi anlamlara gelir.⁵⁶ Nüzûl kelimesi ise “yüksek bir yerden inmek ve iniş” anlamına gelmektedir.⁵⁷

Sebeb-i Nüzûl terimi, özel bir dönemde meydana gelmiş olayları ifade eder ve bu olaylar, Hz. Peygamber (sav)’in risalet döneminde yaşanmıştır. Bu terim, Kur’ân’ın bir veya birkaç âyetinin veya bir sûrenin inmesine sebep olan belirli bir durumu, olayı veya sorulan bir soruyu ifade etmektedir. Hatta ilk dönemlerde bu olaylar tefsirin bizzat kendisi kabul edilmektedir.⁵⁸

Sebeb-i Nüzûl bilmenin bir müfessire faydası olabileceği gibi zararı da olabilir. İnen âyetin kolayca anlaşılabilmesini sağlayan Sebeb-i Nüzûl, hükümlerin anlaşılmasını, okumanın etkinleştirilmesini ve hedeflerin gerçekleşmesini kolaylaştıran bir yol olarak öne çıkar.⁵⁹ Sebeb-i Nüzûl, Allah’ın âyetlerindeki ilahi hikmetlerin tespit edilememesi olumsuzluğunu, anlam kapalılığını ve şüpheleri ortadan kaldırır.⁶⁰ Sebeb-i Nüzûl’ü bilmek, bir âyetin kim hakkında indirildiği konusunda bilgi sahibi olmayı ifade eder.⁶¹ Asr-ı Saadet’teki bazı olayların mahiyetini öğrenmeyi sağlar.⁶²

Nüzûl sebeplerini bilmenin olumlu etkileri olduğu gibi, bazı olumsuz sonuçlara da neden olabilir. Bu sebepler, doğru bir şekilde kullanıldığında Kur’ân’ın daha iyi anlaşılmasına yardımcı olurken, yanlış kullanıldığında Kur’ân’ın doğru anlaşılmasına engel olabilir.

Sebeb-i Nüzûl rivâyetleri, âyetleri belirli bir yerde, kişide, olayda veya tarihsel bir bağlamda sınırlayarak, âyetleri dar bir perspektife hapsetme eğilimindedir. Bu durum, âyetlerin zengin yorumlarına ve geniş anlamına ulaşma çabalarını sınırlayabilir. Âyetlerin

⁵⁶ el-İsfahani, *el-Müfredat*, 220; Ebü’l-Kâsım Cârullah Mahmûd b Ömer b Muhammed ez-Zemahşerî, *Esasü’l-belaga* (Beyrut: Dâr-u Beyrut, 1965), 282; Manzur, *Lisânü’l-arab*, 1/458; Demirci, *Tefsir Usûlü*, 221.

⁵⁷ ez-Zemahşerî, *Esasü’l-belaga*, 628; Manzur, *Lisânü’l-arab*, 11/455; İbrahim Enis, *el-Mu’cemü’l-vasit*. (Kahire: Mecmeu’l Lügati’l Arabiyye, 1973), 2/915.

⁵⁸ Zerkeşî, *el Burhan*, 1/22; Suyutî, *el İtkan*, 1/82; Zürkani, *Menâhilü’l irfân*, 1/89; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 115; Demirci, *Tefsir Usûlü*, 221.

⁵⁹ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 116.

⁶⁰ Kattân, *Mebâhis*, 80 - 81; Muhammed Ali Sabuni, *et-Tibyan fî ulumi’l-Kur’ân*. (Beyrut: el-Mektebetü’l Asriye, ts.), 27.

⁶¹ Zürkânî, *Menâhilü’l-irfân*, 1/95; Kattan, *Mebâhis*, 82; Sâbûnî, *et-Tibyân*, 28.

⁶² Muhsin Demirci, *Kur’ân ve yorum*. (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006).

sadece belirli bir olayla ilişkilendirilmesi, onların evrensel ve zamana meydan okuyan mesajlarını göz ardı edebilir. Bu nedenle, tefsir çalışmalarında sadece Sebeb-i Nüzûl rivâyetlerine değil, aynı zamanda diğer tefsir yöntemlerine ve bağlam analizine de önem verilmesi gerekmektedir.⁶³

Sebeb-i Nüzûl'un tartışılan konular arasında sayılmasının sebebi de âyetleri belli olaylara indirgeyerek genel mananın kaçırılması ve Kur'ân'ın bazı âyetlerinin evrenselliğinin ortadan kaldırılarak, sadece o döneme veya o kişiye aitmiş gibi algılanmasına neden olmasıdır.

Tefsir kitaplarında âyetler tefsir edilirken öncelikli olarak varsa âyetin nüzûl sebebi zikredilir. Böylece nüzûl sebebi de dikkate alınarak âyet tefsir edilir. Karagöz tefsirinde de benzer durum mevcuttur. Karagöz, âyetlerin ilk önce nüzûl sebebini zikreder ve âyetten genel manada hüküm ve hikmet çıkarır. Bu durum da Karagöz'ün âyetleri tarihsel bağlamına hapsedmediğini gösterir. Sebeb-i nüzûl rivayetlerinin hepsini burada zikretmek mümkün olmadığından, birkaçını örnek vermekle yetinilecektir.

"Sana hilalleri soruyorlar. De ki: 'Onlar insanlar ve hac için vakit ölçüleridir. İyilik evlere arkalarından girmek değildir. Ama iyi davranış, takva sahibi insanın davranışındır. Evlere kapılardan girin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz.'"⁶⁴ Karagöz, bu âyet-i kerimenin bazı Müslümanların Peygamberimize Ay'ın bazen ip şeklinde ince, bazen de Güneş gibi dolgun ve parlak olmasını, buna benzer değişik evreler geçirmesini, bunun faydasının ve hikmetinin sebebini sormaları üzerine indiğini söylemiştir. Karagöz'e göre âyetin devamı da cahiliye adetlerinden biri olan; Kabe'yi tavaf ettikten sonra veya bir yolculuğa çıkıp da vazgeçip eve döndüklerinde evlere kapılardan girmeyip arka kapılardan veya pencereden girme adetini kaldırmaktadır. Bunu iyi ve erdemli bir davranış gibi görmelerinin yanlış olduğunu anlatmaktadır. Âyetin Sebeb-i Nüzûlü olarak zikredilen bu durumu Karagöz genellemiş ve İslam'a uygun olmayan gelenek ve göreneklerin terkedilmesi gerektiğini söylemiştir.⁶⁵

⁶³ Demirci, *Tefsir Usulü*, 229; Ahmet Nedim Serinsu, *Kur'an ve bağlam*. (İstanbul: Şule Yayınları, 2018), 165.

⁶⁴ el-Bakara 2/189.

⁶⁵ Karagöz, *Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*, 1/265.

“Allah’a karşı yalan uyduran veya kendine bir şey vahyedilmemişken, “Bana vah-yolundu” diyen, ya da “Allah’ın indirdiğinin benzerini ben de indireceğim” diye laf eden kimseden daha zalim kimdir?... ”⁶⁶ âyetinin tefsirinde Karagöz; ilk önce âyetin hangi bilgi ve hükümleri içerdiğini açıklamış ardından âyetin inişine sebep olan şahıslar hakkında bilgi vermiştir. Genel olarak müşriklerin hepsinin Peygamber Efendimiz’in Kur’ân’ın ta-mamını uydurduğunu söylediklerinden özelde de peygamberlik iddia eden Müseyleme, Esved el Ansi ve vahiy kâtibi iken irtidat eden Abdullah b. Sa’d b. Ebi Serh’ten bahset-miştir.⁶⁷

“(Ey Peygamberim!) Gündüzün iki tarafında ve gecenin gündüze yakın vakitle-rinde namazı dosdoğru kıl. Şüphesiz (namaz gibi) iyi ameller küçük günahları giderir. Kur’ân öğüt alanlar için bir öğüttür.”⁶⁸ Karagöz bu âyetin nüzûl sebebi olarak şu olayı anlatır. Sahabeden Ka’b ibn Amir, hurma satın almak isteyen bir kadının yanına geldiğini ve ona içeride daha güzel hurmalar olduğunu söyleyerek onu içeri davet edip öptüğünü söyler. Daha sonra pişman olup bu durumu Hz. Ebu Bekir’e ve Hz. Ömer’e anlattığını, onların da “bu durumu gizle kimseye söyleme ve tövbe et” dediklerini anlatır. Ancak kendisinin dayanamayıp gidip olayı Hz. Peygamber’e anlattığını, onun da uzun bir süre başını önüne eğip bekledikten sonra Hud sûresinin bu âyetini okuduğunu rivayet eder. Ka’b ibn Amir peygamberden bu âyeti duyduktan sonra bu hükmün sadece kendisine mi özgü olduğunu sorduğunda Peygamber’den “Hayır, insanların hepsi içindir” cevabını alır.⁶⁹ Peygamberin vermiş olduğu bu cevap da âyetin hükmünün umumi olduğunu gös-termektedir.

“Ey müminler! İman edinceye kadar müşrik kadınlarla evlenmeyin. Mümin bir cariye, hoşunuza gitse bile hür fakat müşrik bir kadından daha hayırlıdır. İman edinceye kadar mümin kadınları müşrik erkeklerle evlendirmeyin. Mümin bir köle, hoşunuza gitse bile hür fakat müşrik olan bir erkekten daha hayırlıdır. Müşrikler insanları cehennem ateşine çağırırlar. Allah iradesi ile cennete ve bağışlanmaya çağırır. Allah, âyetlerini in-sanlar için açıklıyor, ta ki onlar öğüt alsınlar.”⁷⁰ âyetinin sebep-i nüzulü ile ilgili olarak Karagöz şu rivayeti aktarır. Peygamberimiz (sav) bir sahabiye getirmesi için Ebu Mersed’i

⁶⁶ el-En’am 6/93.

⁶⁷ Karagöz, Kur’ân’ın Anlamı ve Tefsiri, 2/502.

⁶⁸ el-Hud 11/114.

⁶⁹ Karagöz, Kur’ân’ın Anlamı ve Tefsiri, 3/489.

⁷⁰ el-Bakara 2/221.

görevlendirir. Ebu Mersed Mekke'ye gittiğinde Müslüman olmadan önce dost olduğu Anak isimli bir kadını görür. Kadın Ebu Mersed'e birlikte olmayı teklif eder. Ancak Ebu Mersed, "İslam zinayı yasakladı" deyince kadın kendisini eş olarak almasını teklif eder. Ebu Mersed Rasulullah'tan izin almadan böyle bir şey yapamayacağını söyler. Medine'ye dönünce Peygamber Efendimiz'e sorar. Bunun üzerine bu âyet nazil olur ve kadın müşrik olduğu için evlenme izni verilmez.⁷¹

Karagöz genel olarak sebab-i nüzulün âyetleri anlamadaki önemine vurgu yapmakta ve yeri geldikçe klasik dönem müfessirlerinin sebab-i nüzûl olarak zikrettikleri olaylara tefsirinde yer vermektedir. Ancak anlatılan rivayetlerin âyetin anlamıyla uyumlu olmasına dikkat etmektedir. Bazı âyetlerin birden fazla sebab-i nüzûlü nakledilmişse onları da zikretmiştir. Ancak bu durumda ekseriyetle kendi tercihini belirtmemiş bilgi vermek maksadıyla her iki rivâyeti de zikretmiştir. Karagöz'ün sebab-i nüzul çerçevesinde aktardığı rivayetler hadis kaynaklarında varsa bunlara atıfta bulunmuş, yoksa herhangi bir kaynağa atıfta bulunmadan rivayetleri zikretmiştir. Ayrıca âyetlerin tefsirinde sebab-i nüzulü aktardıktan sonra âyet belli bir sebebe binaen nazil olsa da âyetten genel manada hüküm ve hikmet çıkarmaktadır. Bu durumdan hareketle Karagöz'ün âyetleri tarihsel bağlamına hapsetmediği ve âyetlerin bütün Müslümanlar için bağlayıcılığı görüşünü savunduğu söylenebilir.

2.4. Kasasu'l Kur'ân

Arapça'da "kasasa" kökünden türeyen kıssa kelimesi, lügatte bir kişinin izini takip etmek, arkasından gitmek, anlatmak veya haber vermek anlamlarına gelir.⁷² Kıssa kelimesinin çoğulu "kasas"tır ve genellikle "anlatılan haberler veya hikayeler" anlamına gelir.⁷³ İstilahî olarak ise Kasasu'l Kur'ân; Kur'ân'ın muhataplarının gerçeği daha iyi anlamaları ve ibret almalarını sağlamak amacıyla önceki kavim ve topluluklara ait olayları anlatması şeklinde tarif edilebilir.⁷⁴

Kur'ân-ı Kerim'de geçen kıssaların, geçmişte yaşamış milletlerin izlerini takip ederek onların eserlerini ortaya çıkarmak, bu tarihi vakaları günümüz insanına nakletmek

⁷¹ Karagöz, *Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*, 1/318.

⁷² İsfahani, *el Müfredat*, 404.

⁷³ İbn-i Manzûr, *Lisânü'l-arab* 7/74; İsfahani, *el Müfredat*, 404.

⁷⁴ İdris Şengül, *Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri* (Ankara: Otto, 2019), 170.

ve onların bu olaylar üzerinde düşünmelerini sağlamak amacı güttüğü görülür. Kıssalar, gerçek olayları kurgu ve tahayyülden uzak, olduğu gibi sunma özelliğiyle hikâyelerden ayrılır. Bu, Kur'ân'ın olayları ekleme veya çıkarma yapmaksızın dürüst bir şekilde aktarma sanatını temsil eder. Kıssalar aracılığıyla, insanlara geçmişteki toplulukların yaşadığı deneyimlerden dersler çıkarmaları için bir fırsat sunulur.⁷⁵ Aynı zamanda Kur'ân'da yer alan kıssalarda, insanları akide, ahlâk ve amel boyutuyla eğitmek amaçlanmıştır.⁷⁶

Kur'ân'da yer alan kıssalardan bazıları, Kur'ân'ın vahyinden önce yaşanmış tarihi olaylardan bahseder. Peygamber kıssaları, bazı toplumlara ait kıssalar gibi.⁷⁷ Bazı kıssalar Kur'ân'ın vahyi sırasında Hz. Peygamberin yaşadığı olaylar veya toplumda meydana gelen olayların anlatılmasından ibarettir. İsrâ hadisesi, hicret olayı, Hudeybiye antlaşması gibi.⁷⁸ Bazı kıssalar ise gaybî haberlerle ilgilidir. Hz. Âdem'in yaratılış kıssası, kıyamette gerçekleşecek sahneler, ahiret, cennet ve cehennem tasvirleri gibi.⁷⁹

Kur'ân'da yer alan kıssaların gerçek olup olmaması meselesini ilk kez Halefullah gündeme getirmiş ve bu konunun İslam dünyasında tartışılan konular arasında yer almasına sebep olmuştur.⁸⁰ Alimlerin büyük bir çoğunluğu da Halefullah'ın ortaya attığı idiaları çürütmeye çalışmıştır. Bilhassa; *“Ey Peygamberim! Biz sana mağaraya sığınan gençlerin haberlerini gerçek olarak anlatıyoruz.”*⁸¹ Ve *“Onlar şöyle dediler: Bu (Kur'ân, Muhammed'in) başkalarına yazdırdığı ve sabah akşam kendisine okunan önceki nesillerin efsaneleridir, Ey peygamberim müşriklere de ki: Kur'ân'ı göklerin ve yerin sırrını bilen Allah indirdi. Şüphesiz Allah çok bağışlayan, çok merhamaetli olandır.”*⁸² gibi âyetler delil gösterilerek anlatılan kıssaların gerçek dışı olduğu iddiası çürütülmeye çalışılmıştır. Karagöz de Kur'ân'da yer alan kıssaların uydurma değil, yaşanmış gerçek haberler olduğunu belirtmiştir.⁸³

⁷⁵ Sadık Kılıç, “Tarih Felsefesi Açısından Kıssalar”, *Kur'an Sempozyumu (Bilgi Vakfı)*, (1994), 87-98.

⁷⁶ Mehmet Emin Şahin, *Kur'ân Tefsirinin Felsefi ve İş'arî İmkânı (Molla Sadrâ Örneği)* (Malatya: Bil-sam Yayınları, 2020) 122.

⁷⁷ İdris Şengül, “Kıssa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002) 25/499.

⁷⁸ M. Sait Şimşek, *Kur'an kıssalarına giriş*. (Konya : Kardelen Yayınları, 2013), 45-46; Şengül, “Kıssa”, 499.

⁷⁹ Şengül, “Kıssa”, 499.

⁸⁰ Demirci, *Tefsir Usulü*, 217; Mustafa Öztürk, “Demitolojizasyon ve Kur'ân”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (Ocak 2004), 119.

⁸¹ el-Kehf 18/13.

⁸² el-Furkan 25/5-6.

⁸³ Karagöz, *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 4/337.

Karagöz, “Sana bu Kur’ân’ı vahy etmekle kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Halbuki daha önce sen bundan habersiz idin.”⁸⁴ âyetinin tefsirinde kıssa kelimesinin anlamına değinmiş, kıssanın “kasas” kelimesinin çoğulu olduğunu, mastar olarak “bir şeyin izini sürmek” isim olarak da “anlatılan haber” anlamına geldiğini aktarmıştır.⁸⁵

Karagöz, “Ahirete iman etmeyen müşriklere, ‘Rabbiniz size ne indirdi?’ denildiğinde, ‘öncekilerin masalları’ dediler. Nihâyet kıyamet günü kendi günahlarının tamamını ve bilgisizce sapıklıkta kalmalarını sağladıkları kimselerin günahlarını yüklenirler. Bilesiniz ki yüklendikleri şey ne kötüdür.”⁸⁶ âyetlerinin tefsirinde, Kur’ân’ın insan sözü değil Allah sözü olduğunu ifade etmektedir. Mekkeli müşriklerin Kur’ân’a “eskilerin masalları” diyerek, inanmak üzere olan insanları etkilemeye çalıştıklarını, hatta Hz. Peygamberin en azılı düşmanlarından biri olan Nadr b. Haris’in “Kelile ve Dimne” adlı hikâye kitabını okuyup, “Muhammed’in okuduğu da ancak böyle eskilerin masallarıdır” dediğini belirtmektedir. Ancak Kur’ân’a eskilerin masalları diyenlerin ahirette cezalarını çekeceklerini ifade etmektedir.⁸⁷

Yine “Ey Peygamberim! Bunlar Zekeriya, Yahya ve Meryem ile ilgili bilgiler, sana vahyettiğimiz gayb haberlerinin bir kısmıdır. Meryem’i kimin himayesine alıp koruyacağını belirlemek için kalemlerini kur’a için attıkları zaman sen onların yanında değildin. Onlar bu konuda tartıştıkları zaman da sen onların yanında değildin.”⁸⁸ âyetinin tefsirinde Karagöz; gaybın yani geçmişe ve geleceğe ait haberlerin kendiliğinden bilinemeyeceğini söyler. Zira Müşrikler ile Yahudiler, Peygamberimiz’in Hz. Zekeriya, Hz. Yahya, Hz. Meryem ve annesi hakkındaki anlatılan bu haberleri herhangi bir kitaptan okumadığını veya kendisine bunları bildiren herhangi biri olmadığını kesin olarak biliyorlardı. Çünkü Peygamber (sav) okuma yazma bilmiyordu. Âyette “sen onların yanında değildin” denilerek, Rasullulah’ın bilgisinin vahiyden kaynaklandığına, Kur’ân’ın Hak kitap olduğuna ve Kur’ân’da yer alan geçmişe dair haberlerin senaryo değil, yaşanmış gerçek kıssalar olduğuna dikkat çekilmektedir.⁸⁹

⁸⁴ El-Yusuf 12/3.

⁸⁵ Karagöz, *Kur’ân’ın Anlamı ve Tefsiri*, 3/505.

⁸⁶ en-Nahl 16/24-25.

⁸⁷ Karagöz, *Kur’an’ın Anlamı ve Tefsiri*, 4/82-83.

⁸⁸ Ali İmran 2/44.

⁸⁹ Karagöz, *Kur’an’ın Anlamı ve Tefsiri*, 1/514.

“Ey Peygamberim! Biz sana mağaraya sığınan gençlerin haberlerini gerçek olarak anlatıyoruz. Şüphesiz onlar, Rablerine iman eden gençlerdir. Biz de onların hidâyetlerini artırdık, imanlarını güçlendirdik.”⁹⁰ Karagöz bu âyetin tefsirinde, mağaraya sığınan mümin gençlerin kıssalarını Hz. Peygamber(sav)’e bizzat Allah Teâla’nın anlattığını ve anlatılan bu kıssanın uydurma değil bizzat yaşanmış gerçek bir haber olduğunu ifade ederek⁹¹ Halefullah ve bazı müfessirlerin kıssaların uydurma olduğuna dair iddialarına cevap vermiştir.

Kur’ân’da geçen kıssaların bazılarında hangi toplumdan söz edildiği pek anlaşılmaz. “Ey Peygamberim! Binlerce kişi olduğu halde yurtlarından ölüm korkusu ile çıkanları bilmedin mi? Haberin yok mu? Allah onlara ‘ölün’ dedi, öldüler, sonra Allah onları diriltti. Şüphesiz Allah insanlara karşı lütuf ve kerem sahibidir.”⁹² Karagöz bu âyette sözü edilen toplumun hangi toplum olduğu, nerede yaşadıkları hakkında bilgi verilmediğini ancak ölüm korkusuyla yurtlarını terk ettiklerini, buna rağmen ölümden kurtulamadıklarını ve yine Allah’ın lütfu ile tekrar diriltildiklerini belirtmiştir. Bu toplum ile ilgili olarak iki rivâyetten söz etmiştir. Kıssaların Kur’ân’da yer almalarının sebeplerinden biri olan kıssalardan ders çıkarma amacına uygun olarak âyetten dersler çıkarmıştır. Ölümden kaçıp kurtulmanın mümkün olmadığını, hayat verenin de canları alanın da Allah olduğunu ve Allah’tan ümit kesilmemesi gerektiğini ifade ederek Allah’ın dilerse ölüleri bile diriltebileceğini belirtmiştir. Ayrıca bu olayın Hz. Peygamber tarafından bilinmesi mümkün değilken, Allah’ın bunu Peygamber’e bildirmesini, Kur’ân’ın Allah’ın sözü olduğunu kanıtladığını ifade etmiştir.⁹³

Müellif tefsirinin genelinde âyetleri hadis ve Kur’ân çerçevesinde tefsir etmeye çalışsa da aynı özeni kıssalar konusunda göstermemiştir. Kıssalarla ilgili rivayetleri aktarırken kutsal kitapları⁹⁴ ve diğer tefsir kitaplarını referans göstermiş,⁹⁵ bazı durumlarda ise hiç kaynak göstermeden İsrâiliyatı kullanmıştır.⁹⁶

⁹⁰ el-Kehf, 18/13.

⁹¹ Karagöz, *Kur’an’ın Anlamı ve Tefsiri*, 4/337.

⁹² el-Bakara, 2/243.

⁹³ Karagöz, *Kur’an’ın Anlamı ve Tefsiri*, 1/359.

⁹⁴ Karagöz, *Kur’ân’ın Anlamı ve Tefsiri*, 2/314; 3/501.

⁹⁵ Karagöz, *Kur’ân’ın Anlamı ve Tefsiri*, 1/96.

⁹⁶ Karagöz, *Kur’ân’ın Anlamı ve Tefsiri*, 3/272.

Sonuç olarak Karagöz’e göre Allah Teâla, müşriklerin Kur’ân hakkındaki “eski-lerin masalları” iddiasını çürütüp, kıssaların yaşanmış gerçek olaylar olduğunu bizzat Kur’ân âyetleriyle ortaya koymaktadır. Müellif eserinde Muhammed Sûresi hariç peygamber isimleri ile başlayan sûrelerin başında ilgili peygamberlerin kıssalarını anlatmaktadır. Bunun dışındaki kıssalara da yeri geldikçe değinmektedir. Genel olarak kıssaların amacının ibret ve öğüt alma olduğundan bahsetse de özelde Hz. Peygamber (sav) ve müminler için teselli ve ümit amacı taşıdığını ifade etmektedir.

2.5. Hurûf-u Mukattaa

Kur’ân’ın yirmi dokuz sûresinin başında yer alan Hurûf-u Mukatta'anın anlamı konusunda herhangi bir nassın bulunmaması, bu harflerle ilgili çeşitli ihtilafların doğmasına ve farklı görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu harflerin isimlendirilmesi konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. En yaygın olarak bilinen isim "hurûf-u mukatta'a" dır. Ayrıca, bu harflerin i'rab (gramer yapıları) özelliklerinin var olup olmadığı konusu da birçok tartışmaya neden olmuştur.⁹⁷

Hurûf-u Mukattaa, iki kelimededen oluşan bir terimdir. İlk kelimesi "Hurûf" harf kelimesinin çoğuludur ve harf, bir şeyin ucu, kenarı anlamına gelir.⁹⁸ Ayrıca taraf, yön, yan, bir şeyin zirvesi, sınırı gibi anlamları içerir.⁹⁹ Harfler, bir anlamı olmasına rağmen isim ve fiil olmayan sesler veya edatlardır. Terimin ikinci kısmı olan "Mukattaa" "kataa" kökünden gelir ve cüzleri birbirinden ayırmak, kesmek, koparmak, basiret ile birbirinden ayırt etmek anlamlarına gelir.¹⁰⁰ Söz konusu harfler, kelime oluştururken okundukları gibi değil, kendi isimleriyle telaffuz edildiklerinden dolayı "bağımsız ve ayrı harfler" anlamında "Hurûf-u Mukattaa" olarak adlandırılmıştır.¹⁰¹

⁹⁷ Abdullah Önder, “Hurûf-u Mukattaa”, *İslami İlimler Araştırmaları Dergisi* 5 (01 Nisan 2019), 97-116.

⁹⁸ İsfahânî, *el Müfredât*, 114.

⁹⁹ İbn-i Manzûr, *Lisânu'l- arab*, 9/41-42.

¹⁰⁰ İbn-i Manzûr, *Lisânu'l- arab*, 8/276.

¹⁰¹ M. Zeki Duman - Mustafa Altındağ, “Hurûf-u Mukatta” (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998), 401-408.

Hurûf-u Mukattaa, Kur'ân'da yirmi dokuz sûrenin başında yer alan ve isimleriyle telaffuz edilen, bir veya daha fazla hece harfinin tekli, ikili, üçlü, dördlü, beşli kombinasyonu şeklinde meydana gelen harflerdir.¹⁰² Bu harfler, yazılıştta bir kelime gibi görünse de okunuştta ayrı ayrı olarak telaffuz edilirler.¹⁰³

Arap alfabesindeki hece harfleri toplamda yirmi dokuz adettir. Kur'ân-ı Kerim'de, Hurûf-i Mukattaa'nın geçtiği yerlerde on dört tanesi zikredilmiştir. Kur'ân tarafından zikredilen harfler, insanlar tarafından daha sık kullanılanlardır. Bu harfler teker teker bir kelime gibi değil, hece olarak okunurlar. Mukattaa harfleri şunlardır: Elif, Hâ, Râ, Sîn, Sâd, Tı, Ayn, Kâf, Kef, Lâm, Mîm, Nûn, He ve Ye. Bu harfler, toplamda on dört farklı şekilde sıralanmıştır.

Mukatta'a harflerinin i'rabı konusunda iki farklı görüş bulunmaktadır. Bir yaklaşıma göre, bu harfler isim veya fiil olmadıkları için i'rabları yoktur. Bu düşüncüyü benimseyen önemli dil âlimleri arasında Halil b. Ahmed (ö. 175/791) ve Sibeveyh (ö. 180/769) bulunmaktadır.¹⁰⁴ Diğer bir görüşe göre ise bu harflerin i'rabları vardır. Bu yaklaşımı savunanlar, söz konusu harflerin başında bulundukları sûrelerin isimleri olduğunu ve dolayısıyla onların anlamlı birer kelime olduğunu iddia ederler.¹⁰⁵

Karagöz Hurûf-u Mukattaaya, kesik harfler yani ayrı ayrı harfler dendiğini, bu harflerin bazen tek başına bazen de birden fazla harfin yan yana dizilişi şeklinde, Arap alfabesinin on dört harfinden oluşup, yirmi dokuz sûrenin başında bulunduğunu belirtir. Müellif bu harflerin Kur'ân'ın bir âyeti ya da bir âyetin bir bölümü olduğunu ve müteşabihattan olduklarını söyler. Anlamını ve sûre başlarında bulunmasının sebebini ise ancak Allah Teâla'nın bileceğini, bu harflerin bir bakıma Allah ve Rasulü arasında bir sır olabileceğini ifade eder.¹⁰⁶

Karagöz, Abdullah ibn Abbas'ın "Elif lam mim" ile ilgili rivayetlerini zikretmiştir. "Elif" in Allah, "Lam" in Cibril, "Mim" in Muhammed anlamına gelebileceğini, buna göre "Elif lam mim" in "Kur'ân, Yüce Allah'tan Cibril vasıtasıyla Muhammed'e indirildi"

¹⁰² ez-Zerkeşi, *el-Burhan*, 1/167.

¹⁰³ M. Zeki Duman - Mustafa Altındağ, "Hurûf-u Mukatta", 401-408.

¹⁰⁴ Ebû Abdullah Muhammed b Ahmed b Ebî Bekr Kurtubi, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. (Beyrut : Mûessesetü'r-Risale, 2006), 1/242.

¹⁰⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l Kur'an*, 1/242; Zerkeşi, *el-Burhân*, 1/171.

¹⁰⁶ Karagöz, *Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*, 1/35

gibi bir anlama geldiğini aktarmıştır. O, İbn Abbas'ın bu harflerin “ben, herşeyi en iyi bilen Allah'ım” anlamında olduğunu da nakletmiştir.¹⁰⁷

“Ha, Mim” terkihiyle alakalı olarak Karagöz; bunun Allah'ın ve Kur'ân'ın bir ismi olduğunu söyleyenlerden bahsetmiştir. Abdullah İbn Abbas'ın da bu harufu mukattanın Allah'ın en yüce ismi olduğunu, “Ha”nın Allah'ın Hamid, Hannan, Halim, Hâkim isimlerine, “mim” harfinin ise Melik, Mecid, Mennan ve Musavvir isimlerine delalet ettiğini söylemiştir.¹⁰⁸

“Ta, Sin, Mim”in harufu mukattadan olduğunu söyleyen Karagöz, bu harflerden sonra genellikle kitap, âyet veya vahiyden bahsedildiğini belirtmektedir. O, Abdullah İbn Abbas'a göre de bu harflerin Allah'ın bir ismi olduğunu ve Allah'ın bu sûrede ismine yemin ettiğini söylediğini aktarmaktadır.¹⁰⁹

Kargöz, Şûrâ suresinin başında bulunan “Ha, Mim, Ayn, Sin, Kaf” şeklindeki haruf-u mukattanın tefsirinde tabiinden hadis ve tefsir âlimi Said b. Cübeyr'e göre “Ha” harfinin Allah'ın Rahman isminden, “Mim” harfinin Mecid isminden, “Ayn” harfinin Alim isminden, “sin” harfinin Kuddüs isminden, “Kaf” harfinin Kahir isminden alındığını söylemiştir. “Yani bu harfler Yüce Allah'ın isimlerine delalet eder.” demiştir.¹¹⁰

Karagöz, Taha sûresinin başında yer alan “Ta, Ha” harfleri ile ilgili farklı görüşleri herhangi bir tercihte bulunmaksızın aktarmış ve bu haruf-u mukattanın “ey insan” ya da “ey peygamberim” anlamında bir kelime olduğunu söylemiştir. Ayrıca Allah'ın isimlerinden, Hz. Peygamberin isimlerinden veya sûrenin isimlerinden bir isim olabileceğini aktarmıştır.¹¹¹

Karagöz, Yasin sûresinin başında yer alan “Ya, Sin” harflerinin haruf-u mukatta olabileceği gibi anlamlı bir kelime olabileceğini de söylemiştir. Yazar, Said b. Cübeyr ve Abdullah İbn Abbas'a göre “Yasin” kelimesinin “ey insan” anlamına geldiğini, bu kelime ile Hz. Peygambere hitap edildiğini de nakletmiştir.¹¹²

¹⁰⁷ Karagöz, *Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*, 5/490,572,652,700.

¹⁰⁸ Karagöz, *Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*, 6/453.

¹⁰⁹ Karagöz, *Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*, 5/266.

¹¹⁰ Karagöz, *Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*, 6/699.

¹¹¹ Karagöz, *Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*, 4/478.

¹¹² Karagöz, *Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*, 4/250.

Özetle Karagöz'ün tefsirinde huruf-u mukattaların yorumu konusunda ekseriyetle Abdullah ibn. Abbas'tan gelen rivâyetlere yer verdiği görülmektedir. Diğer taraftan o, huruf-u mukatta ile ilgili farklı yorumları herhangi bir tercih ve tenkitte bulunmaksızın nakletmekle yetinmektedir. Ayrıca huruf-u mukattaayı müteşabihattan sayıp bu âyetlerin yorumu ile ilgili bu kadar rivayeti zikretmesi de çelişkili bir durum gibi görünmektedir.

2.6. Emsâlu'l-Kur'ân

Emsâlu'l-Kur'ân kavramı Kur'ân'daki meseller anlamında kullanılan bir terktir. "Emsal", "mesel" kelimesinin çoğuludur. "mesel" benzeyen demektir. Bundan başka; "sıfat, vasıf, ibret, delil, hüccet, kıssa" gibi anlamlara da gelir.¹¹³ Terim olarak Emsâlu'l Kur'ân; aralarında benzerlik bulunan bir konudaki sözün, bir başkasını açıklaması için tamamen farklı, başka bir konudaki söze benzetilmesidir.¹¹⁴

Halk arasında kabul görmüş sözlere de mesel denir. Türkçemizde buna atasözü veya darb-ı mesel de denir.¹¹⁵

Kur'ân-ı Kerîm'de mesel kavramı; "misal, örnek, benzer"¹¹⁶ "hal, siret, durum" anlamında,¹¹⁷ "ibret" anlamında,¹¹⁸ "vasıf, özellik" anlamlarında,¹¹⁹ kullanılmıştır. Diğer taraftan Kur'ân-ı Kerîm'de geçmiş kavimlerin başlarına gelen musibetler, takva sahiplerine vaadedilen cennetlerin özellikleri de birer mesel olarak zikredilmiştir.¹²⁰

Kur'ân'daki meseller, ahlaki bir sonuca ulaşmak amacıyla insanları uyarmak ve teşvik etmek içindir. Bundan dolayı bu meseller övme veya yerme, sevap veya günah, bir işi yüceltme veya alçaltma üzere olabilir.¹²¹

Kur'ân-ı Kerîmde birçok yerde mesel bulunmaktadır. Bu mesellerden bazıları bir fikrin veya gerçeğin muhataba kabul ettirilmesi amacıyla getirilir. Muhatap bu meselle

¹¹³ İbni Manzur, *Lisanu'l arab*, 9/610; Firuzabadi, Ebü't-Tahir Mecdüddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed, *el-Kamusü'l-muhit* (Beyrut: Daru'l İlim, 1986), 5/1816.

¹¹⁴ Suyuti, *el İtkan*, 5/1932; Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 174.

¹¹⁵ Cerrehoğlu, *Tefsir Usulü*, 174.

¹¹⁶ er-Rad 13/17, el-İbrahim 14/24-26, er-Rum 30/58, ez-Zümer 39/27.

¹¹⁷ el-Bakara 2/214, el-Araf 7/176, ez-Zuhruf 43/8.

¹¹⁸ ez-Zuhruf 43/56-59.

¹¹⁹ er-Rad 13/35, el-Muhammed 47/15.

¹²⁰ Bedrettin Çetiner, "Mesel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2004), 29/300.

¹²¹ Zerkeşi, *el Burhan*, 1/486; Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 175.

kıyas yapabilme imkânına kavuşur.¹²² Örneğin; “Allah iki adamı örnek verdi: Onlardan biri dilsizdir, hiçbir şeye gücü yetmez, efendisine sadece yüküdür. Nereye gönderse olumlu bir sonuç alamaz. Bu, adaletle emreden ve doğru yol üzere olan kimse ile eşit olur mu?”¹²³ âyeti ile iki insan tipi karşılaştırılmıştır. Karagöz; dilsiz, hiçbir şeye gücü yetmeyen köle ruhlu bir adamla hiçbir olumsuz özelliği olmayan, adaletle hükmeden ve doğru yolda olan bir adam benzetmesinin iki şekilde anlaşılabilirliğini, bunun da putlar ve Allah ile kâfir ve mümin karşılaştırması olabileceğini ifade etmiştir. Karagöz’e göre putlar, doğuştan dilsiz, hiçbir işe yaramayan, efendisine yük olan bir köleye, Allah ise adaletle hükmeden, doğru yolda olan, olumsuz herhangi bir özelliği olmayan kimseye benzetilmiştir. Nasıl ki bu iki kişi eşit değilse putlar ile Allah da eşit olamazlar. Dolayısıyla putlar ilah olamaz ve Allah’a ortak koşulamazlar. Kâfir- mümin karşılaştırmasında da kâfirler, hiçbir işe yaramayan dilsiz köleye, müminler ise doğru yolda olan ve adaletle hükmeden kimseye benzetilmiştir. Ancak Karagöz burada bir tercihte bulunmuş ve âyetin bağlamına göre ilk benzetmenin daha uygun olduğunu ifade etmiştir.¹²⁴

Kur’ân’daki mesellerin büyük bir çoğunluğu itikadi konularla alakalıdır. “Âyetlerimizi yalanlayanlar ve o âyetlere uymayı kibirlerine yediremeyenler var ya, onlara göklerin kapıları açılmaz. Onlar; deve iğne deliğinden geçinceye kadar cennete giremezler! Biz suçluları işte böyle cezalandırırız.”¹²⁵ âyeti inanmayanların akıbetleri ile ilgili bir durum bildirmektedir. Karagöz, âyetleri yalanlayanlar ile âyetlere karşı kibirlenenlerin cennete girmelerinin imkânsızlığının bir benzetme ile anlatıldığını ifade etmiştir. Deve evcil hayvanların en büyüğüdür ve iğne deliği gibi çok küçük bir yerden geçmesi asla mümkün değildir. İşte bu kimselerin de cennete girmeleri bu kadar imkânsızdır. “İğne deliği” küçüklükte, “deve” ise büyüklükte bir misaldir. Bir şeyin küçüklüğü ve inceliğinde mübalağalı anlatım kullanıldığında, “iğne deliği” ifadesi kullanılır. Büyüklükte mübalağa için ise “deve gibi” denir. Karagöz’e göre âyetteki bu ifade, kâfirlerin cennete giremeyeceklerini belli bir süre ile sınırlamak için değil, bunun asla gerçekleşmeyeceğini açık bir şekilde anlatmak için kullanılmıştır.¹²⁶

¹²² Çetiner, “Mesel”, 300.

¹²³ en-Nahl 16/76.

¹²⁴ Karagöz, *Kur’ân’ın Anlamı ve Tefsiri*, 4/142-143.

¹²⁵ el-Araf 7/40.

¹²⁶ Karagöz, *Kur’ân’ın Anlamı ve Tefsiri*, 2/650.

Ameli ve ahlaki konularda da meseller mevcuttur. “*Mallarını Allah yolunda harcayan müminlerin durumu yedi başak bitiren ve her başakta yüz dane bulunan bir tohum gibidir. Allah dilediğine kat kat verir. Allah lütfü çok olan, her şeyi çok iyi bilendir.*”¹²⁷ Karagöz bu âyette Allah yolunda infak etmenin mükafatının bir benzetme ile anlatıldığını belirtmiştir. Toprağa ekilen tek bir danenin önce yedi başaklı bir ekine, sonra her bir başağın yüz daneli bir ekine en sonunda da toplamda yedi yüz daneye nasıl dönüştüğünü anlatmaktadır. İşte Allah yolunda infak da böyledir. Allah dilerse infak edene yedi yüze kadar sevap, hatta daha fazlasını verebilmektedir.¹²⁸ İşte bu âyet hem insanları güzel bir amel olan infaka teşvik eden hem de bunun karşılığında hesapsızca mükafatlandırılacağının müjdesinin verildiği bir mesel örneğidir.

“*Bir topluluk diğer bir topluluktan daha güçlü ve çoktur diye yeminlerinizi aranızda bir hile ve fesat sebebi yaparak, ipliğini iyice eğirip bükükten sonra tekrar çözüp bozan kadın gibi olmayın. Allah bununla sizi ancak imtihan eder. Hakkında ayrılığa düştüğünüz şeyleri kıyamet günü size elbette açıklayacaktır.*”¹²⁹âyetindeki mesel ile Allah’a verilen sözlerin ve yeminlerin her ne olursa olsun değiştirilmeden yerine getirilmesi ve bu davranışın ahlaki bir kural olarak muhataplara kazandırılması amaçlanmıştır. Karagöz’e göre bu âyet, yeminlerin ve Allah’a verilen sözlerin mazeretsiz bozulmaması gerektiğini ifade eden bir âyettir. Ona göre Yüce Allah, bu âyette yeminini bozan kimseleri, ipliği eğirip bükükten sonra tekrar çözen kimseye benzetmektedir. Kureyş kabilesinden bir kadının sabahtan öğleye kadar yünden ip eğirip, büküp ve urgan yaptığı, öğleden sonra kendisinde meydana gelen bir vesvese sebebiyle ipi ve ördüğü urganı bozup dağıttığı rivayetini aktaran Karagöz, Yüce Allah’ın bu kadının yaptığını örnek vererek, yeminlerin hile ve aldatma ile bozulmaması gerektiğini ifade etmiştir. Yemin eden, söylediği söze Allah’ı kefil ve şahit tutarak sözünü pekiştirdiği için, yemini; bir haramı işlemek veya dini bir vecibeyi terk etmek için değilse bu yeminine sadık kalması gerektiğini düşünür.¹³⁰

Neticede, muhataplara unutulmaz ve akılda kalıcı örneklerle güzel davranışları kazandırmak, itikadî, amelî ve ahlakî kazanımlar elde etmek ve muhatabın kıyas yaparak öğrenmesini sağlamak amacıyla getirilen meseller konusuna Karagöz, tefsirinde ayrı bir

¹²⁷ el-Bakara 2/261.

¹²⁸ Karagöz, *Kur’ân’ın Anlamı ve Tefsiri*, 1/392.

¹²⁹ en-Nahl 16/92.

¹³⁰ Karagöz, *Kur’ân’ın Anlamı ve Tefsiri*, 4/165.

başlık açmadan yer vererek konuyu genel çerçevede işlemektedir. Mesellerle ilgili âyetleri tefsir ederken ilgili rivayetleri bazen kaynak göstererek bazen de hiçbir kaynak göstermeden zikretmektedir. Meselle ilgili birden fazla yorum varsa kendi tercihini de belirtmektedir.

2.7. Aksâmü'l-Kur'ân

“Aksâm”, “kasem” kelimesinin çoğuludur. Kasem sözlükte; kuvvet, sağ taraf, sağ el, yemin anlamlarına gelir.¹³¹ Dini ıstılahta ise; bir kişinin bir işi yapıp yapmaması ya da bir olayın gerçekleşip gerçekleşmemesi konusunda söylediği sözü pekiştirmek amacıyla Allah'ın adını veya sıfatını zikretmesidir.¹³²

Aksâmü'l-Kur'ân ilmi Kur'ân'daki yeminleri konu edinir. Kur'ân'da birçok yerde yemin lafızları bulunur. Bu yeminlerin bazılarında Allah Teala bizzat kendi adına, bazılarında ise peygamberlere, Kur'ân'a, meleklerle, kıyamet gününe ve kainatta bulunan önemli varlıklara yemin etmektedir.¹³³

Kur'ân-ı Kerîm'deki yeminlerin bazıları ifadeyi güçlendirmek, bazıları yemin edilen şeyin önemine işaret etmek veya değerini yüceltmek amacıyla yapılmıştır. Ayrıca bazı yeminlerde, muhatabın dikkatini o yöne çekmek amaçlanmıştır.¹³⁴

Aksâmü'l-Kur'ân ilmiyle ilgili bazı farklı görüş ileri sürenler de olmuştur. Bazı alimler yemini Allah'a yakıştıramamaktadırlar. Yani, ancak doğru söylediği konusunda kendisinden şüphe edilen kişiler yeminle sözlerini kuvvetlendirirler, bu durum da Allah için mümkün değildir. Mümin, herhangi bir yemine ihtiyaç duymaksızın Allah'ın haber verdiği şeylerin doğruluğunu kabul eder. Kafir ise her ne olursa olsun zaten inanmamaktadır.¹³⁵ Ancak Kur'ân'da yer alan yeminlerde Allah, indirdiği âyetleri, gönderdiği peygamberleri te'kit ve teyit etmiştir ki, bu da mümkün olmayan bir durum değildir.¹³⁶

¹³¹ İbni Manzûr, *Lisanu'l arab*, 12/478.

¹³² Suyûtî, *el-İtkan*, 5/1950; Kattân, *Mebâhis*, 285; Demirci, *Tefsir Usulü*, 148.

¹³³ Zerkeşi, *el-Burhan*, 3/121; Suyûtî, *el-İtkan*, 4/1945; Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 168.

¹³⁴ Zerkeşi, *el-Burhan*, 3/122; Suyûtî, *el-İtkan*, 5/1947; Celal Kırca, “Aksâmü'l-Kur'ân”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989) 2/290.

¹³⁵ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 169.

¹³⁶ Demirci, *Tefsir Usulü*, 151.

Kur’ân-ı Kerîm’de 17 sûre, dikkat çekmek amacıyla kasem ile başlamaktadır.¹³⁷ Kur’ân’daki kasemler konularına göre sınıflandırmaya tabi tutulduğunda; tevhid, Kur’ân’ın ve peygamberlerin hak olduğu ve ahirette cezanın gerçekleşeceğine dair olduğu görülür.¹³⁸

Karagöz tefsirinde yemin konusuna ilk olarak “İyilik etmemek, takvaya sarılmamak, insanlar arasını ıslah etmemek yolundaki yeminlerinize Allah’ı siper yapmayın. Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”¹³⁹ âyetinin tefsirinde yer vermiştir. Yemin kelimesinin sözlük ve terim anlamlarını kaynak göstermeksizin zikretmiştir. Ona göre yemin sözlükte; sağ taraf, sağ el, bereket, kuvvet ve and içmek anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise bir işi yapıp yapmamak veya bir şeyin doğruluğu veya yanlışlığı konusunda, Allah’ın adını anarak söylediği sözü kuvvetlendirmektir. Karagöz, Kur’ân’ı Kerim’de sözü kuvvetlendirmek için “yemin” kelimesinin yanı sıra “kasem”, “halef” ve “îla” kelimeleri de kullanıldığını söylemiştir. Yeminin “vallahî, billahî” şeklinde yapılabileceği gibi, “ant içerim, yemin ederim” şeklinde de yapılabileceğini ifade ederek, Yüce Allah’ın Kur’ân’da birçok varlığa, mesela Güneş’e, Ay’a, yıldızlara, gündüze, kuşluk vaktine yemin ettiğini belirtmiştir.¹⁴⁰ Karagöz dört çeşit yeminden bahsetmiştir: Birincisi; kasıtsız ve amaçsız dil alışkanlığı ile yapılan *yemin-i lağv* adını verdiğimiz, yalan olmayan ve sözü kuvvetlendirme amacı bulunmayan yemindir. İkincisi; geleceğe ait bir şeyi yapmak veya yapmamak üzere yapılan *yemîn-i mûn’akide* dediğimiz yemindir. Bütün tür yeminde kişi yapacağı ya da yapmayacağı şeyi Allah’ın adı ile teyit etmiş ve Allah’ı kendisine kefil ve şahit tutmuş olur. Üçüncüsü, bilerek yalan yere yapılan yemin olan *yemîn-i ğamûstur*. Bu yemin türü bir çıkar elde etmek, bir gerçeği gizlemek birilerini aldatmak için yapılır. Kur’ân’da bu tür yemin yasaklanmış ve münafıklık alameti olarak zikredilmiş ve yalan yere yemin edenler kınanmıştır. Dördüncü yemin türü de; bir gerçeği ispat etmek, doğrulamak ve muhatabı ikna etmek için yapılan yemindir. Yüce Allah ve Hz. Peygamber (sav)’in yaptığı yeminler bu türden yapılan yeminlerdendir.¹⁴¹

Karagöz; “Antlaşma yaptığınız zaman, Allah’a karşı verdiğiniz sözü yerine getirin. Allah’ı kendinize kefil kılarak pekiştirdikten sonra yeminlerinizi bozmayın. Şüphesiz

¹³⁷ Suyûtî, el-İtkân, 5/1946; Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 169.

¹³⁸ Demirci, *Tefsir Usulü*, 150-151.

¹³⁹ el-Bakara 2/224.

¹⁴⁰ Bk. Asr 103/1; Şems 91/1-6; Duhâ 93/1

¹⁴¹ Karagöz, *Kur’ân’ın Anlamı ve Tefsiri*, 1/327-328.

Allah, yaptıklarınızı bilir.”¹⁴² âyetinin tefsirinde de “ahd” kelimesine dikkat çekmiş, bu kelimenin Kur’ân’ı Kerim’de yerine göre hem insanların birbirlerine söz vermesi, hem insanların Allah’a söz vermesi anlamında kullanıldığını belirtmiştir. “Ahd” kelimesinin söz verme anlamı yanında yemin anlamı da olduğunu ifade etmiştir.¹⁴³

Karagöz; yemin geçen âyetlerin¹⁴⁴ tefsirlerinde genel olarak, yemin etmenin asıl amacının, yemin edenin sözünü pekiştirmesi ve bir şeyi yapıp yapmayacağı konusunda azim ve kararlılığını bildirmesi olduğunu ifade etmiştir. Ona göre Yüce Allah, bazı varlıklara yemin ederek hem sözünü pekiştirmekte ve muhatabı ikna etmeyi amaç edinmekte, hem de yemin edilen varlığın önemine vurgu yapmaktadır. Ayrıca bu yeminlerin Kur’ân’ın ve Peygamberin hak olduğunu ispatlamak için geldiğini de söylemektedir.¹⁴⁵

Sonuç olarak Karagöz, bazı sûrelerin başlarında bulunan bazılarının da ara âyetlerinde yer alan yeminler konusunda çoğunluğun görüşüne uygun fikir beyan etmiş ve Allah’ın canlı veya cansız dilediği varlıklar üzerine yemin edebileceğini belirtmiştir.

2.8. İ’câzu’l Kur’ân

İ’caz kelimesi sözlükte; aciz bırakmak, acze düşürmek, gücü yetmemek anlamlarına gelir. Aynı kökten türeyen mucize de; bir şeyin benzerini getirmekten muhatabı aciz bırakan şeye denir.¹⁴⁶ Mucize kelimesi de, “aceze” kökünden türetilmiş “mu’ciz” kelimesinin isim halidir, bir şeye güç yetirememek anlamına gelir.¹⁴⁷ Mucize de asıl amaç muhatabı aciz bırakmak değil, peygamberlerin Allah’tan getirip tebliğ ettiği konularda doğru kimseler olduklarını göstermektir.¹⁴⁸ Bu nedenle Yüce Allah her peygambere mucizeler vermiştir. Bu mucizelerin bir kısmı duyularla algılanabilen geçici mucizelerdir. Bir kısmı da Hz. Peygamber (sav)’e verilen, Kur’ân mucizesi gibi akli ve sürekli. ¹⁴⁹

¹⁴² en-Nahl 16/91.

¹⁴³ Karagöz, *Kur’ân’ın Anlamı ve Tefsiri*, 4/163-165.

¹⁴⁴ bk. es-Saffat 37/1-3; ez-Zariyat 51/1; et-Tur 52/1-6; en-Necm 53/1; el-Vakıa 56/75-76; el-Müddesir 74/32-37; en-Naziat 1-5; et-Tekvir 81/15-18.

¹⁴⁵ Karagöz, *Kur’ân’ın Anlamı ve Tefsiri*, 6/252; 7/363; 7/397, 7/426; 7/559.

¹⁴⁶ Ebü’l-Feyz Murtaza Muhammed b Muhammed b Muhammed Zebîdî, *Tâcü’l-arûs min cevâhiri’l-kâmûs* (Daru’l Hidaye, ts.), 15/200; Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 162.

¹⁴⁷ el-İsfahani, *el-Müfredat*, 322; Kattân, *Mebâhis*, 126.

¹⁴⁸ Zürcani, *Menahilu’l irfan*, 2/259.

¹⁴⁹ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 162; Halil İbrahim Bulut, “Mûcize”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020), 30/348.

İ'câzu'l-Kur'ân; Kur'ân-ı Kerîm'in erişilmez üstünlüğü sebebiyle, benzerinin meydana getirilememesini ifade eden bir terimdir.¹⁵⁰ İ'câzu'l Kur'ân ilmi ile Kur'ân'ın meydan okuduğu konuları gerçekleştirme hususunda, yaratılmışların aciz olduğunun ispatlanması amaçlanır.¹⁵¹

Kur'ân'ın i'cazı sadece onun dil ve üslubu açısından değildir. Kur'ân'ın Allah kelamı olması, te'lifi, tertibi, sûrelerin ve âyetlerin dizilişi, insanların bilmesinin mümkün olmadığı gaybi haberler içermesi, her asırdaki insana hitap eden bir dilinin olması, Peygamber (sav)'in dahi ona benzer bir eser meydana getiremeyişi veya onu değiştirememesi Kur'ân'ın icaz yönlerinden bazılarıdır.¹⁵²

Karagöz; İ'cazu'l Kur'ân'la ilgili olarak “*Eğer kulumuza (Muhammaed'e) indir-
diğimiz (Kur'ân) hakkında şüphede iseniz, haydin onun benzeri bir sûre getirin ve eğer
doğru söyleyenler iseniz, Allah'tan başka şahitlerinizi de çağırın.*”¹⁵³ âyetinin tefsirinde Kur'ân'ın Allah tarafından Hz. Peygamber'e geldiğine inanmayan ve onu Hz. Muhammed'in uydurduğunu söyleyen müşriklerden ilk önce onun tamamını,¹⁵⁴ daha sonra benzeri on sûreyi¹⁵⁵ ve nihâyet bu âyetle birlikte tek bir sûreyi getirmelerinin istendiğini ifade etmiştir. Böylece müşriklere meydan okunmuş ve meydan okumada en son merhaleye kadar gidilmiştir. İşte Kur'ân'ın bu özelliğine Karagöz, i'caz demiştir. Karagöz “i'caz”ı; aciz ve çaresiz bırakmak, aynı kökten gelen “muciz” kelimesini; çaresiz ve aciz bırakan, “mucize”yi ise; ancak peygamberlere Allah'ın lütfettiği, olağanüstü fiiller, etkiler ve hal-ler olarak tanımlamıştır. Karagöz'e göre Kur'ân-ı Kerîm, Peygamberimiz (sav)'in en büyük mucizesidir. Çünkü meydan okuduğu halde kimse bir benzerini getirememiştir. Karagöz, Kur'ân'ın i'câzını ortaya koyan üç özelliğinden söz eder. Birincisi Kur'ân'daki *söz sanatları*; yani kelimelerinin dizilişi, seçilişi, dilbilgisi, uygulanan edebi sanatları ve kelimelere yüklenen manalardır. İkincisi Kur'ân'ın *üslup ve şekil özelliği*dir. Kur'ân ne şiirdir ne de düz yazıdır, onun kendine özgü bir üslubu vardır. Üçüncüsü de; Kur'ân'ın *muhtevası*dır. Kur'ân; iman esasları, ibadet çeşitleri, ahlak esasları, insanların aile, sosyal

¹⁵⁰ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 162; Yusuf Şevki Yavuz, “İ'cazu'l Kur'ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Türkiye Diyanet Vakfı, 2020), 21/403.

¹⁵¹ Zürcani, *Menahilu'l irfan*, 2/259.

¹⁵² Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 163; Demirci, *Tefsir Usulü*, 182-185.

¹⁵³ el-Bakara 2/23.

¹⁵⁴ et-Tur 52/34.

¹⁵⁵ el-Hud 11/13.

ve ticaret hayatı, helal ve haramlar, emir ve yasaklar, insan ve evrenin yaratılışı, peygamber kıssaları, gayb alemi, ahiret hayatı, cennet, cehennem ve benzeri pek çok konuda öyle bir muhtevaya sahiptir ki, okuma yazma bilmeyen Peygamberimiz (sav) bu bilgileri herhangi bir kimseden değil, ancak vahiy yolu ile Allah'tan alıp öğrenmiştir. Bu da Kur'an'ın Allah kelamı olduğunun açık kanıtıdır.¹⁵⁶

Sonuç olarak, Kur'an'ın icazının; dil ve üslubu, telif edilişi, içindeki ilimler, insanların ihtiyaçlarını karşılaması, tabiat ilimleri, gayb haberleri, okunuşu, öğrenilmesi, ezberlenmesi, dinleyenleri etkilemesi gibi pek çok konuyu içine aldığını belirten müellif, bu konuda çoğunluğun görüşüne uygun olarak kanaatini belirtmektedir. Aynı zamanda Karagöz, keşfedilen pek çok ilmi buluşun Kur'an'da yer almasını, Kur'an'da bildirilen gerçeklerin bilimsel verilerle örtüşmesini, zaman geçtiği halde güncelliğini korumasının muciz ve eşsiz oluşuna bağlamaktadır.¹⁵⁷

2.9. Müşkilü'l-Kur'an

“Müşkil” sözlükte, karışmak, karışık olmak gibi anlamlara gelen “şekele” fiilinden türeyen bir ismi faildir.¹⁵⁸ Terim olarak ise; Kur'an-ı Kerim'deki âyetler arasında ilk bakışta ihtilaf ve tezat gibi görünen durumlara denir.¹⁵⁹ Kur'an ilmi olarak Müşkilü'l-Kur'an; âyetler arasında var olduğu zannedilen bu ihtilafları inceler ve birbiriyle çelişkili gibi görünen bu âyetleri açıklayarak herhangi bir tezatın olmadığını ortaya koyar.¹⁶⁰

Kur'an'da anlam yönünden birbiriyle çelişen herhangi bir âyet bulmak mümkün değildir. Nitekim Yüce Allah, “*Hala Kur'an'ı düşünüp anlamaya çalışmıyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından indirilmiş olsaydı, mutlaka onda birçok çelişki bulurlardı.*”¹⁶¹ âyetinde bu gerçeği açık bir şekilde belirtmiştir. Karagöz, bu âyetin tefsirinde Yüce Allah'ın bu âyetle, her devirde yaşayacak olan insanlara meydan okuduğunu,

¹⁵⁶ Karagöz, *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 1/72.

¹⁵⁷ Karagöz, *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri* 4/305.

¹⁵⁸ İsfahani, *el-Müfredat*, 266; İbni Manzur, *Lisanul arab*, 9/356-359.

¹⁵⁹ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 179; Adem Yerinde, “Müşkilü'l Kur'an”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006), 32/164.

¹⁶⁰ Yerinde, “Müşkilü'l Kur'an”, 164.

¹⁶¹ en-Nisa 4/82.

Kur'an'ın bu meydan okuyuşunun, onun Allah kelamı olduğunun kanıtı olduğunu ifade etmiştir.¹⁶²

*“Yeryüzünde ve kendi nefislerinizde uğradığınız hiçbir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce, bir kitapta(Levh-i Mahfuz’da) yazılmış olmasın. Şüphesiz bu Allah’a göre kolaydır.”*¹⁶³ âyetinde bahsedilen musibet Karagöz’e göre; felaket, ansızın gelen bela, sıkıntı, hoşlanılmayan şeyler, hedefine isabet eden mermi gibi insana şiddetle dokunan hadiselerdir. Âyette yeryüzüne isabet eden ve insana isabet eden musibetlerden bahsedilmiştir. Bu âyet, musibetlerin yaratılmadan önce bir kitapta yazılmasını, Yüce Allah’ın planlı ve programlı faaliyetleri, engin bilgisi ve takdiri olarak ifade eder ve Allah’ın takdir etmediği veya izin vermediği hiçbir şeyin gerçekleşmeyeceğini,¹⁶⁴ musibetlerin ancak Allah’ın izni ile meydana geleceğini ortaya koyarken; *“İnsanların kendi işledikleri (kötülükler) sebebiyle karada ve denizde bozulma ortaya çıkmıştır.”*¹⁶⁵ ve *“Başınıza her ne musibet gelirse kendi yaptıklarınız yüzündendir. O yine de çoğunu affeder.”*¹⁶⁶ âyetleri ise, Allah’ın insanlara zulmetmeyeceğini ancak insanların kendi kendilerine zulmedeceğini ortaya koymaktadır. Karagöz Şura 30. âyetin tefsirinde, musibetlerin insanların işledikleri kusur ve hataları sebebiyle meydana geldiğini ifade eder. Mesela zina eden, hırsızlık yapan ve cana kıyan kimsenin had cezasına maruz kalmasının sebebinin bizzat kendi hatası olduğunu söyler. O, Nuh kavminin, Firavun ve adamlarının, Lut kavminin helak edilmelerinin şirk, isyan, inkar ve zulümde ısrarları sebebiyle olduğunu ifade eder. Kuraklık, kıtlık, yokluk, fitne ve fesat, kaza ve belalar insanların maddi ve manevi hataları sebebiyledir, der. Ancak yine de musibetlerin meydana gelmesinin sadece insanların hatasına bağlanmasının eksik olduğunu ifade eder. Fert ve toplumların başına gelen afet ve musibetlerin; ilahi takdir, ilahi imtihan, Allah’a dua etmeyi sağlamak, İlahi iradeye başkaldırı ve isyan, kul hakkına girmiş olmak, kullukta kusur etmek, maddi anlamda hata yapmak gibi sebepleri de olabileceğini ifade eder.¹⁶⁷

¹⁶² Karagöz, *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 2/137.

¹⁶³ el-Hadid 27/22.

¹⁶⁴ Karagöz, *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 7/602-603.

¹⁶⁵ er-Rum 30/41.

¹⁶⁶ eş-Şura 42/30.

¹⁶⁷ Karagöz, *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 5/628; 6/745-746.

Bazen bir konu, Kur'ân bütünlüğü içinde ele alındığında konu ile ilgili âyetlerin arasında bir çelişki varmış gibi görülebilir. Örneğin “*Kendilerine peygamber gönderilenlere mutlaka soracağız*”,¹⁶⁸ “*Rabbine andolsun, onların hepsine yapmakta olduklarını mutlaka soracağız.*”,¹⁶⁹ “*Durdurun onları, çünkü onlar sorguya çekileceklerdir.*”¹⁷⁰ gibi âyetlerde insanların mutlaka sorguya çekilecekleri belirtilirken, başka bir âyette, “*İşte o gün ne insana ne cine günahı sorulmayacak.*”¹⁷¹ buyrulmuştur. İlk bakışta okuyucuda bu âyetler arasında çelişki varmış izlenimi uyanmaktadır. Birçok kaynakta müşkil konusunda örnek verilen Rahman sûresinin bu âyeti ile ilgili olarak Karagöz; cinler ve insanların dünya hayatında sorumlu oldukları konulardan ahirette hesaba çekilecekleri ancak onlara günahının olup olmadığı sorulmayacağı, çünkü her şeyin dünya hayatında yazıcı ve koruyucu melekler vasıtasıyla zaten kayıt altına alınmış olacağını ifade eder.¹⁷² Böylece bu âyetler arasında aslında bir çelişki olmadığını ortaya koyar.

Karagöz genel olarak âyetlerde müşkilin varlığına değinmemiştir. Çünkü Kur'ân âyetlerinde herhangi bir çelişkinin olmayacağı düşüncesindedir. Müşkilü'l-Kur'ân konusunda örnek olarak verilen âyetleri, kendi bağlamı içerisinde, müşkil konusuna değinmeden ve birçok müfessirin kanaatine ters düşmeyecek şekilde değerlendirerek yorumlamıştır.

Netice olarak Karagöz; tefsirin bütününde Ulûmu'l Kur'ân konularının her biri için ayrı bir başlık açmasa da âyetlerin tefsirinde, ilgili bölümlere değinmektedir. Müellif nasih-mensuh konusunda çoğunluğun görüşüne uyarak neshin ancak hüküm bildiren âyetlerde mümkün olabileceğini belirtmektedir. Müteşabih âyetleri yorumlama konusunda mesafeli bir yaklaşım sergilemekte ve selefin çizgisinden ayrılmamaktadır. Âyetlerin iniş sebepleri üzerinde çokça durmakta, bilinen meşhur rivayetleri zikretmekte ve ekseriyetle kendi tercihini de belirtmektedir. Kur'ân'da anlatılan kıssaların öğüt ve ibret maksatlı anlatılan evrensel nitelikli gerçek kıssalar olduğunu vurgulamaktadır. Kur'ân'daki yeminlerin, yemin edilen şeyin önemine işaret ettiğini veya insanların inanç noktasında zayıf oldukları konularda onları ikna etme maksatlı yapıldığını belirtmektedir.

¹⁶⁸ el-Araf 7/6.

¹⁶⁹ el-Hicr 15/92-93.

¹⁷⁰ es-Saffat 37/24.

¹⁷¹ er-Rahman 55/39.

¹⁷² Karagöz, Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri, 7/513.

Kur'ân'ın hem anlam hem lafız yönüyle muciz bir kitap olduğunu, onun âyetleri arasında hiçbir çelişki ve tezatın bulunmayacağını ifade etmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KELAMÎ VE FİKHÎ BAZI KONULAR HAKKINDA YAPILAN YORUMLAR

Çalışmanın bu kısmında kelimî ve fikhî bazı tartışmalı konular ele alınacaktır. Allah'ın arşa istivası, ruyetullah, Hz. İsa'nın nüzulü, mugayyebat-ı hamse, kabir azabı, şefa'at, araf ehli, ü'l emre itaat, ehli kitabın ahiretteki durumu, Kur'an'a abdestsiz dokunma, çok eşlilik, kadınların örtüsü, kadının mirastaki payı, kadının şahitliği, erkeğin kavvamlığı, cihad, ganimetler ve mürtedin cezası ilgili olarak İsmail Karagöz'ün "Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri" adlı eserindeki yorumları irdelenecektir. Ayrıca bu konularla ilgili diğer bazı müfessirlerinin de görüşlerine yer verilecektir.

3.1. Kelami Konular

3.1.1. Allah'ın Arşa İstivası

"Arş" ve "İstiva" kavramları, müteşabih ve gaybî olarak ifade edilen, kainattaki bütün cisimleri kuşatan, tam olarak keyfiyetini bilemediğimiz bir ibaredir.¹ Arş kelime olarak; gölgelik, kürsü, taht, en yüksek makam, kubbe, tavan, çatı, köşk gibi anlamlara gelir.² İstiva kelimesi ise sözlükte eşit olmak, denk olmak anlamlarına gelen "seviye" kökünden gelmektedir.³ İstiva; kastetmek, yukarı çıkmak, yönelmek, galip gelmek, ortaya çıkmak, yücelik, yükseklik anlamlarına gelmektedir.⁴ İstiva, Allah'ın zatının alemle ilişkisini konu edinen bir sıfattır.⁵ İstiva kelimesi Kur'an'da yedi yerde "arş"⁶ kelimesi ile, iki yerde de "sema"⁷ kelimesi ile kullanılmıştır.

¹ Mustafa Güven, "Hakikat ve Mecaz Bağlamında Müteşabih Bir Kavram Olarak 'İstiva'", *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 3/6 (30 Mart 2021), 175-192.

² İbn Manzûr, *Lisanu'l arab*, 4/313; Ragıb el-İsfahani, *el Müfredat*, 493.

³ Ebû Abdurrahman Halil b Ahmed b Amr Ferahidi Halil b Ahmed, *Kitâbü'l-ayn*. (Beyrut: Daru'l Kü-tübü'l İlmiyye, 2003), 2/296.

⁴ İbn Mabzur, *Lisanu'l arab*, 14/414-415.

⁵ Yusuf Şevki Yavuz, "İstivâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001), 23/402.

⁶ el-A'raf, 7/54; el-Yunus, 10/3; er-Ra'd, 13/2; et-Taha, 20/5; el-Furkan, 25/59; es-Secde, 32/4; el-Hadid, 57/4.

⁷ el-Bakara, 2/29; el-Fussilet, 41/11.

Yüce Allah'ın arşa istiva ettiğini beyan eden birçok âyet vardır. Bunlardan biri şudur: *"Gökleri, yeri ve bu ikisi arasında bulunanları altı günde yaratan, sonra arşa istivâ eden O'dur. O Rahmân'dır. O'nu bilen birine (yine kendisine) sor."*⁸

Fahreddin er-Râzî, Cenâb-ı Hakk'ın Arş'a istivâsı ile ilgili olarak şunları söylemiştir: Eğer Allah'ın Arş'ta bulunması mümkünse, diğer mekanlarda da mevcut olduğu söylenebilir. Bu durumda, Allah'ın hoş olmayan yerlerde bulunması da söz konusu olabilirdi. Ancak, bu tür düşüncelerin Allah için uygun olmadığı kabul edilmelidir. *"Onun (göğün) etrafında melekler vardır. O gün Rabbinin Arş'ını taşımakla görevlendirilmiş sekiz melek üzerindedir"*⁹ âyetiyle delil getirme çabaları doğru bir anlam ifade etmez. Aksine bu âyet, Allah'ın Arş'ının mekân olarak algılanmaması gerektiğini vurgular. Eğer Arş, Allah için bir mekân olsaydı, onu taşıyan meleklerin dolaylı olarak Allah'ı da taşımaları gerekirdi. Ancak bu mantıksız bir düşüncedir, çünkü Yaratıcı, yarattıklarını korurken, yaratıklar Yaratana koruyamaz ve taşıyamazlar. Ayrıca, Allah'ın Arş'ta oturduğu şeklinde bir düşünce de kabul edilemez. Çünkü Allah varken, Arş ve mekân yoktu. Bu nedenle Allah'ın yaratıkları yaratmadan önce Arş'ta oturduğunu iddia etmek mantıksızdır. *"Bunun üzerine, gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri altı günde yaratan sonra Arş'a istiva eden Rahman'dır"* âyetindeki "sonra" kelimesi, "geriye bırakma" anlamına gelir ve zamanla ilgili bir sıra değildir. Bu ifade, Allah'ın yaratma eyleminin ardından Arş'a hükmettiğini ifade eder, ancak bunun mekânsal bir konumlanma anlamına gelmediği vurgulanmalıdır.¹⁰

İbn Hazm, "istivâ" kelimesini "istilâ" yani işgal etmek anlamında kullanmanın doğru olmadığını savunur. Eğer bu anlam kabul edilseydi, Allah'ın diğer yaratıkları da Arş gibi işgal etmesi mantıklı olurdu ve "Rahman Arza (yeryüzüne) istivâ etti." ifadesi de geçerli olurdu. Çünkü Allah, arzdan ve bütün yaratıklardan üstündür. İbn Hazm'a göre, âyetlerdeki "istivâ" kelimesi Allah'ın egemenliği, yönetimi ve hükümlanlığı anlamına gelir. Yani Allah, yaratıkları üzerinde hükümlanlık kurmuş, onları kontrol ve idare etmiştir. Bu bakış açısına göre, "istivâ" kelimesi mekânsal bir konumlanma değil, ilahi egemenlik ve hükümlanlık olarak ifade edilmiştir.¹¹

⁸ el-Furkan 25/59.

⁹ el-Hâkka 69/17.

¹⁰ Fahreddin er-Râzî Muhammed b Ömer b el-Hüseyn, *Esasü't-takdis fi ilmi'l-kelam*. (Beyrut, 1986), 199-201.

¹¹ Ebû Muhammed b Ali b Ahmed b Saîd ez-Zahiri İbn Hazm, *el-Fasl fi'l-milel ve'l-ehvâ' ve'n-nihal*. (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1986), 2/123.

Şimşek'e göre Allah'ın Arş'a kuruluşu gibi gaybi konular, insanların algısal sınırlarının ötesinde olduğu için tam anlamıyla kavranamaz. İnsanlar, Allah'ın sıfatlarını ve eylemlerini ancak Allah'ın kendisi tarafından açıklanmış şekliyle anlayabilirler. Allah'ın mahiyeti ve eylemleri, insanların algılaması ve kavraması mümkün olmayan yüce bir düzlemde geçer. Bu nedenle, Allah'ın Arş'a kuruluşu gibi konularda, "biz biliriz, anlarız" gibi iddialar yerine, insanların sınırlı bilgi ve anlama kapasitesini kabul eden bir yaklaşım benimsemek daha uygun olacaktır. Ona göre bu konular, iman esaslarına uygun bir şekilde tasdik edilir, ancak tam anlamıyla kavranamazlar.¹²

Karagöz, Yüce Allah'ın gökyüzünü ve yeri yarattıktan sonra Arş'a istiva ettiğini, Arş'ına yerleştiğini belirten açıklamalarda bulunmuştur. "İstivâ" kelimesinin, sözlükte eşitlik, kesinleşme, yükselme, yükseklik, üstün olma ve hakimiyet anlamlarına geldiğini belirten Karagöz, bu hususta şu bilgileri aktarır: "Arş" terimi, sözlükte "tavan" anlamına gelir. Bir şeyin tavanına arş denir. Bir binada tavan, tavanına göre üzerindeki çatısı arştır. Arş kavramı, yükseklik ve yücelik anlamını içerir. Arş, altında gökler, cennet, sidre ve kürsü bulunan bir varlıktır. Ona göre "Allah'ın Arş'a istiva etmesi", bütün evreni kucaklayan, insan zekâsının kavraması güç olan, önceki âlimler tarafından yorumlanmadan kabul edilen bir gerçektir. "Allah Arş'a istiva etti" ifadesi, mecazi bir anlam içerir ve bu, her şeyi yaratma, tüm varlıkları yönetme şeklinde anlaşılmalıdır. İmam Malik (ö. 179/795), "İstiva malum, keyfiyeti gayr-i makul, buna iman farz ve bunu sormak, bidattir." demiştir.¹³

Neticede Karagöz; "Allah'ın Arş'a istiva etmesi" konusunda selef alimlerinin görüşünü kayda değer bulsa da Allah'ın Arş'a istiva etmesinin, mecazî bir anlam içerdiğini ve bunun Allah'ın her şeyi yaratması ve tüm varlıkları yönetmesi şeklinde anlaşılması/yorumlanması gerektiğini savunmaktadır.

¹² M. Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri* (Beyan Yayınları, 2012), 3/526.

¹³ Karagöz, *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 5/245

3.1.2. Ruyetullah

Rü'yetullah, Arapça kökenli bir terim olup, “ru’yet” ve “Allah” kelimelerinden oluşan bir terkiptir. “Allah’ı görmek” anlamına gelir.¹⁴ Ahirette, özellikle cennette, müminlerin, Allah’ı gözle görmesi anlamında kullanılmaktadır.¹⁵ Ruyetullah geçmişten günümüze kadar üzerinde durulan, Ehl-i Sünnet, Mutezile ve diğer mezhepler tarafından tartışılan kelimî bir konudur.¹⁶ Ehl-i Sünnete göre Allah’ın ahirette yer-yön ve karşılaşma olmaksızın, keyfîyeti bilinmeyen bir şekilde görülmesi mümkündür.¹⁷ Mu’tezile’ye göre ise Yüce Allah ahirette görülemez. Zira Allah’ın görülmesi onun cisim olmasını gerektirir.¹⁸

“Gözler O’nu idrak edemez, hâlbuki O gözleri idrak eder. O en ince şeyleri bilir ve her şeyden haberdardır.”¹⁹

İbn Kayyım’a göre bu âyet Allah’ın ahirette görülemeyeceğinin delili olmaktan ziyade Allah’ın büyüklüğüne ve her şeyden üstün olduğuna işaret etmektedir. Bu sebeple, O’nun büyüklüğü anlaşılamaz ve sınırlanamaz. Çünkü bir şeyi anlamak, onu tamamen kavramak anlamına gelir. Ancak Allah ne tam anlamıyla bilinebilir ne de sınırlanabilir. İbn Kayyım, bu yaklaşımın Sahabe ve önde gelen imamların görüşü olduğunu belirttikten sonra, âyetle ilgili gelen rivâyetleri aktarır.²⁰

Râzî, bu âyet hakkında birkaç mesele olduğunu zikreder. Birincisi; bu âyetin Allah’ın görüleceğine delil olmasıdır. Zira bazı âlimler Allah’ın görülebileceğine bu âyeti delil getirmişlerdir. Ona göre söz konusu âyete göre Allah’ın kıyamet günü müminler

¹⁴ Lokman Bedir, “Ru’yetullahla İlgili Âyetlerin Bağlam Esaslı Değerlendirilmesi”, *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 13/25 (30 Mart 2021), 61-88.

¹⁵ Talat Koçyiğit, *Kur’an ve Hadiste Ru’yet Meselesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1974), 4.

¹⁶ Selim Özarslan, “Allah’ın Görülebilmesi /Rü’yetullah Sorunu ve Dirilişle İlişkisi”, *Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/11 (2001), 275-293.

¹⁷ Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed Mahmud el Matürîdî, *Kitabü’t-Tevhid / Açıklamalı Tercüme*, çev. Bekir Topaloğlu (İsam / İslam Araştırmaları Merkezi, 2021), 178-180.

¹⁸ Mehmet Fatih Özerol, “Mutezile Kelâmcısı İbnü’l-Melâhimî’ye Göre Allah’ın Görülmesi Meselesi (Rü’yetullah”, *Bahkesir İlahiyat Dergisi* 11 (30 Haziran 2020), 172-194.

¹⁹ En’âm 6/103

²⁰ Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed İbn Kayyım Cevziyye, *Bedaiü’t-tefsiri’l-cami li-tefsiri’l-İmam İbn Kayyım el-Cevziyye*. (Riyad : Dâru İbni’l-Cevzi, 1993), 1/361-362.

tarafından görüleceği kesindir. Âyette zikredilen gözler, bizzat gözler değildir. Bu bir kinayedir. Burada kastedilen şey, idrak eden, gören insandır.²¹

Zemahşerî'ye göre bu âyet, Allah'ın zatı itibariyle görülemeyecek kadar yüce olduğunu gösterir. Gözler yapısı itibariyle cisimlere ve durumlara ilişse de her göz her şeyi idrak edemez. İnsan her şeyi idrak edemez ama Yüce Allah'ın idraki çok hassas olduğu için algılanamayacak şeyleri dahi algılar. Dolayısıyla bütün gözler Allah(c.c)'ın idraki dışında kalamamaktadır.²²

Karagöz'e göre bu âyet hiçbir insanın, Allah'ı dünya gözleriyle göremeyeceği ve O'nun hakikatini tam olarak kavrayamayacağına delalet eder. Âyette geçen "idrak", bir şeyin özüne ve gerçekliğine vâkıf olmak anlamına gelir. Âyet, gözlerin Allah'ı görmeye yetmediğini ve insanın Allah'ın hakikatini bilemeyeceğini belirtir. Çünkü bu dünyada insan gözleri, Allah'ı görmek için uygun bir şekilde yaratılmamıştır. Bu nedenle gözler, O'nu dünyada göremez. Ancak ahirette müminler, Allah'ın güzelliğini gözleriyle göreceklerdir: *"O gün bir grup yüz aydınlanır, Rablerine bakarlar."*²³ *"Hayır, şüphesiz kâfirler, kıyamet günü Rablerini görmekten mahrum bırakılacaklardır."*²⁴ Karagöz'e göre bu âyetler, müminlerin ahirette Allah'ı görebileceklerine dair bir delildir. Âyetler, sadece müminlerin Allah'ı görebileceğini, kâfirlerin ise Allah'ı görmekten mahrum bırakılacaklarını ifade eder. Müellif, Resûlullah'ın dolunay sırasında Ay'a baktığını ve "Siz Rabbinizi bu Ay'ı gördüğünüz gibi apaçık göreceksiniz" dediğini aktarmıştır.²⁵

*"Mûsâ, tayin ettiğimiz vakitte (Tûr'a) gelip de rabbi onunla konuştuğunda o, "Rabbim! Bana görün; sana bakayım" dedi. Rabbi, "Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak; eğer o yerinde durabilirse sen de beni görebilirsin" buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti; Mûsâ da bayılıp düştü. Kendine gelince dedi ki: "Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tövbe ettim; ben inananların ilkiyim."*²⁶

²¹ Ebu Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b Ömer b Hüseyin Fahreddin Râzî, *et-Tefsîrî'l-kebir / Mefatihü'l-gayb*. (Beyrut : Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990), 10/85.

²² Zemahşerî, *el-Keşşaf an haka'iki gavamidi't-tenzil ve uyuni'l-ekavil fi vucuhi't-te'vil (metin-çeviri)*. (İstanbul : Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2016), 2/719.

²³ el-Kıyame 75/22-23.

²⁴ el-Mutaffifin 83/15.

²⁵ Karagöz, *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 2/519.

²⁶ el-A'râf 7/143.

İbn Kayyım, bu âyetin yorumunda birkaç farklı bakış açısının olduğunu belirtir. Bu bakış açılarından ilki, bu âyeti inkâr edenlerin, Hz. Musa'nın Allah'tan istediği şeyin caiz/mümkün olup olmadığını bilmediğini iddia etmeleridir. Onlara göre, Allah'ın görülmesi imkânsızdır ve Hz. Musa bunu bilmemektedir. İbn Kayyım, bu görüşün hatalı olduğunu ifade eder, çünkü Allah'la doğrudan konuşan bir peygamberin imkânsız bir şeyi istemesi mantıksızdır. İkinci bakış açısı, Allah'ın Hz. Musa'nın talebini reddetmemesidir. Eğer Allah'ı görmek imkânsız olsaydı, Allah bunu reddederdi. İbn Kayyım, Allah'ın diğer peygamberlerin taleplerini reddetmediğini, ancak Hz. Nuh'un oğlu için yaptığı dua talebini reddettiğini örneklerle açıklar. Üçüncü bakış açısı, Allah'ın Hz. Musa'ya verdiği cevaptır. Allah, Hz. Musa'ya sadece "Beni göremezsın" demiştir. Bu cevap, Allah'ın görülmesine işaret etmektedir; ancak Hz. Musa'nın bu dünyada Allah'ı görmeye dayanamayacağını belirtir. Dördüncü bakış açısı, Allah'ın dağa yöneltilen tecellisidir. Eğer Allah'ın görülmesi imkânsız olsaydı, Allah dağa tecelli etmezdi. Bu, insanın Allah'ın gücüne dayanamayacağını gösteren bir gösterge olarak açıklanır. Beşinci bakış açısı, Allah'ın dağın paramparça olmasını sağlamasıdır. Dağ, Allah'ın tecellisi nedeniyle parçalanmıştır. Bu, Allah'ın görülmesinin mümkün olduğuna dair en açık delildir. Altıncı bakış açısı, Allah'ın Hz. Musa ile doğrudan konuşmasıdır. İbn Kayyım, Hz. Musa'nın Allah ile konuşmasının, Allah'ın görülmesine izin verilebileceği anlamına geldiğini savunur, ancak bu dünyada insanın buna dayanacak güçte olmadığı için Allah'ın bunu Hz. Musa'ya dağa tecelli ederek gösterdiğini ifade eder.²⁷

Şimşek'e göre Allah'ın görülmesi meselesi herkesi bağlayıcı bir inanç meselesi değildir. Kimin hangi delille gönlü mutmain oluyorsa ona inanabileceğini savunmaktadır. Bu âyetin Allah'ın görüleceğinin değil, görülmeyeceğinin kanıtı olduğunu ifade etmekte ve Allah'ın görülmesini dağın istikrar bulmasına bağlamaktadır. Şayet Allah dağa göründüğünde dağ büyüklük ve katılığına rağmen yerinde durup istikrar bulsaydı, Hz. Musa da Allah'ı görebilirdi. İstikrar bulmak mümkün olan bir durum olduğu halde dağ istikrar bulamamıştır. Dağ nasıl ki paramparça olduysa Yüce Allah, Hz. Musa'ya görünmüş olsaydı o da dağ gibi yok olup gidecekti. Zaten Hz. Musa da hatalı bir istekte bulunduğunu farkedip ayıldığında tövbe etmiştir.²⁸

²⁷ Cevziyye, *Bedaiü't-tefsir*, 1/414-416; Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b Ömer İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azim* (Beyrut : Dârü'l-Kalem, ts.), 6/124.

²⁸ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an*, 2/327.

Karagöz'e göre bu âyet Allah'ın ahirette görülebilmemesine işaret eder. Şöyle ki; Allah Hz. Musa'ya "benim görülmem mümkün değil" dememiş "sen beni göremezsın" demiştir. Ona göre insan gözü akli, ruhu ve duyguları da görememektedir. Karagöz Yüce Allah'ın dağa tecelli ettiğini ve dağın parçalandığını ve Hz. Musa'nın da bayıldığını zikretmiştir. Âyetteki "Rabbi dağa tecelli edince" ifadesinin mecazî bir ifade olduğunu ve Allah ile varlıklar arasındaki perdelerin kaldırılması anlamında olduğunu söylemektedir. Perdeler kalkınca Allah ile dağ arasında bir ilişki doğmuş ve dağ parçalanmıştır.²⁹

*"Oysa o gün bir kısım yüzler rablerine bakarak mutlulukla parıldayacak;" "Bir kısım yüzler ise o gün insanın belini kıracak bir felâketi sezerek sararıp solacaktır."*³⁰

Karagöz bu âyet ile ilgili olarak ahirette müminlerin sevinçli olacaklarını ve Allah'ı göreceklerini söylemiştir. Âyetin devamında, "vech" kelimesinin çoğulu olan "yüzler", neşeli, parlayan, sevinçli, bakan, gören anlamlarına gelir. "O gün" ifadesiyle kastedilen, ahiret günüdür. Yüzleri parlayan ve sevinçli olanlar, salih müminlerdir. Bu sevinçlerinin sebebi, cennet gibi nimetlerle dolu bir yurda girmeleri ve orada Allah'ı görebilmeleridir. Dünya hayatında insanlar Allah'ı göremezler, çünkü gözler Allah'ı görmeye uygun bir şekilde yaratılmamıştır (En'âm, 6/103). Ancak müminler, ahirette Allah'ı görebileceklerdir. Sahabi Cerir b. Abdullah (ö. 51/671) şöyle demiştir: "Biz Resûlullah'ın yanında idik, dolunay halinde iken Ay'a baktı ve 'Siz Rabbinizi bu Ay'ı gördüğünüz gibi ayan-beyan göreceksiniz' buyurdu" (Buharî, Mevâkîf, 16, 26; Tefsîr, Şûrâ, 50/2). Yunus sûresinin 26. âyetinde muhsin müminlerin Allah'ı göreceği ve bu görmenin bir ödül olduğu belirtilir. *"İman edip salih amelleri en güzel şekilde yapanlara mükâfat olarak cennet ve fazlası, Allah'ın cemalini müşahade etmek vardır. Onların yüzlerine ne kara, toz-toprak ve leke bulaşır ne de zillet, aşağılık ve horluk. Onlar, cennet halkıdır. Onlar, cennette ebedî olarak kalacaklardır."*³¹ ve *"Ancak kâfirler, kıyamet günü Rablerini görmekten mahrum bırakılacaklardır."*³² âyetlerinin de müminlerin ahirette Allah'ı görebileceklerine dair delil olduğunu söylemektedir.³³

²⁹ Karagöz, Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri, 2/718.

³⁰ el-Kıyâme 75/23-24.

³¹ el-Bakara 2/112.

³² el-Mutaffifin 83/15.

³³ Karagöz, Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri, 8/332.

Özetle, Karagöz, Yüce Allah'ın ahirette müminler tarafından görülebileceğini kabul ederek bu hususta Ehl-i Sünetin görüşünden ayrılmamaktadır.

3.1.3. Hz. İsa'nın nüzulü

Hz. İsa, diğer peygamberlerle aynı peygamberlik özelliğine sahip olmakla birlikte, Allah'ın özel lütuflarına mazhar olmuş bir peygamberdir. Allah'ın bir mucizesi olarak, Hz. Meryem'den babasız bir şekilde dünyaya gelmiştir. Beşikteyken konuşmuş, peygamberliğini ispatlamak amacıyla ölüleri diriltmiş ve hastalara şifa vermiştir. Yahudilerin saldırısına maruz kalmış ancak Allah'ın yardımıyla bu tehlikeden kurtulmuş ve Allah tarafından yüceltilmiştir.³⁴ Bazı hadislerde, Hz. İsa'nın kıyametten önce yeniden dünyaya döneceği ve insanlığı Kur'ân'a uygun bir şekilde düzeltip ıslah edeceği haber verilmektedir. Hz. İsa'nın ölümü ve kıyametin kopmasından önce tekrar yeryüzüne ineceği meselesi alimler tarafından tartışılan konulardan biridir.³⁵

“Allah buyurmuştu ki: ‘Ey İsa! Ben seni vefat ettireceğim, seni katıma yükselteceğim, seni o inkârcılardan arındıracağım ve sana tâbi olanları kıyamet gününe kadar inkâr edenlerden üstün kılacağım. Sonra dönüşünüz bana olacak. İşte, ayrılığa düşüp durduğunuz hususlarda aranızda hükmü o zaman ben vereceğim.’”³⁶

Taberi bu âyette geçen “teveffa” kelimesine “yerden çekmek, kabzetmek ve göklere çıkarmak” anlamını yüklemektedir. Ona göre “teveffa” kelimesi, bizzat ref'i (yükseltme) ifade eder. Dolayısıyla âyetin anlamı şu şekildedir: "Seni diri olarak yeryüzünden alacağım ve göklere çıkaracağım, seni bedeninin ve ruhunun birlikte vefat ettireceğim."³⁷

Maturîdî'ye göre âyetin, anlamı “seni katıma yükselteceğim ve nüzûlünden sonra öldüreceğim” şeklindedir. Müfessir âyetin “Seni onların öldürmelerine izin vermeyerek katıma yükseltir, meleklerime yaklaştırır ve seni korurum” anlamını ifade edilebileceğini belirtir.³⁸

³⁴ Ali Altay, *Kur'an'a göre Hz. İsa ve nüzulü problemi* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 1.

³⁵ İlyas Çelebi, “İsa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000), 22/472.

³⁶ Âl-i İmrân 3/55

³⁷ Taberi, *Camî'u'l Beyan*, 3/289-292

³⁸ Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed Mahmud el Maturîdî, *Te'vilatü'l- Kur'an* (Beyrut: Müessesetü'r Risale, 2004), 1/281.

Fahrudin Razî'ye göre ise âyetin ifade ettiği mana şudur: "Senin ömrünü tamamlayınca senin canını alırım. Onların seni öldürmelerine fırsat vermem, aksine seni semaya kaldırıp meleklerime yaklaştırır ve seni onların öldürmelerinden korurum."³⁹

Elmalılı Hamdi Yazır, bu âyetin tefsirinde, Allah'ın kelimesi olan ve Ruhu'l-Kudüs tarafından te'yid edilmiş olan Mesih İsa'nın ruhunun henüz kabzedilmediğini, onun ruhunun vadesinin dolmadığını ve henüz Allah'a dönmediğini söyler. Ona göre; İsa'nın dünyada daha göreceği işler vardır. Bu durum, bir ruhun ebedi olmasıdır. İsa'nın vadesi kıyametten önce dolacak, o ölecek ve Azrail tarafından öldürülecektir. Ahirette ölümünden sonra bir diriliş, bir ahiret hayatı olacaktır. İsa'nın ruhu alınmadığı için, İsa'nın Allah'a yükselmesi ve yerden kalkması şeklinde bir durum söz konusudur.⁴⁰

Ben onlara ancak senin bana emrettiklerini söyledim; 'Benim de rabbim sizin de rabbiniz olan Allah'a kulluk edin' (dedim). İçlerinde bulunduğum sürece onlara şahit (ve örnek) idim. Fakat sen beni vefat ettirdikten sonra onların halini bilip gören sadece sensin. Sen her şeye şahitsin."⁴¹

Karagöz Yahudilerin, Hz. İsa'yı öldürmek için çarmıha germek istediklerini, ancak onun yerine benzer birini çarmıha gerip astıklarını belirtir. Ona göre bu durumu şu âyet açıklamaktadır: *"Yahudiler İsa'yı öldürmediler, onu çarmıha da germediler; fakat çarmıhta can veren kişi ona benzetildi."*⁴² Zira bu âyet, Hz. İsa'nın ölmediğini, ancak ölümlü olduğunu ifade eder. Yüce Allah, Yahudilerin çabalarını boşa çıkarmış ve Hz. İsa'yı kendine yükseltmiştir. Müellif, "Ben seni kendime yükseltenim" ifadesinin, Allah'ın Hz. İsa'yı Yahudilerin öldürme teşebbüsünden kurtardığı, Hz. İsa'nın ölmediği ve göğe çıkarıldığı, yeniden dünyaya geleceği şeklinde yorumlandığını söylemiştir. Âyette Allah'ın Hz. İsa'nın ruhunu mu, bedenini mi yoksa hem ruh hem bedenini birlikte mi yükselttiği açık değildir. Âyetteki "vav" harflerinin sıralamayı ifade etmediğini, bu nedenle cümlenin "Ey İsa! Seni kendime yükselteceğim, kâfirlerden seni temizleyeceğim ve seni yeniden dünyaya gönderdikten sonra vefat ettireceğim" anlamında olduğunu belirtenlerin bulunduğunu da ifade etmiştir. Peygamber (sav)'in de Yahudilere, "İsa ölmedi,

³⁹ Fahrudin Razi, *Mefatihü'l- Gayb*, 8/67-70

⁴⁰ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak dini Kur'an dili (inceleme-tenkitli metin)*. (İstanbul : Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2022), 2/372.

⁴¹ el-Mâide 5/117.

⁴² en-Nisa/157.

kıyamet gününden önce size dönecektir" dediğini, "Allah'ın seni inkar edenlerin elinden temize çıkartacağım" ifadesindeki "inkâr eden kimseler" ile maksadın, Hz. İsa'nın peygamberliğini kabul etmeyen Yahudiler olduğunu, Hz. İsa'yı Yahudilerden kurtarmanın ona Yahudilerin zarar vermesine engel olmak anlamına geldiğini söylemiştir.⁴³

Karagöz'e göre Hz. İsa'ya tabi olanlar ile maksat, Hz. İsa'nın tebliğ ettiği hak din İslam'a ve ona inanan İsrailoğulları ve havarileridir. Hz. İsa'nın göğe yükseltilmesinden sonra, Hz. İsa'ya inanan Tevrat ehli ile havarilerin yolundan giden tevhid ehli Nasranîler ile Hz. Muhammed (s.a.s)'in peygamber olarak gönderilmesinden sonra Hz. İsa'nın ve Hz. Muhammed'in hak peygamber olduğunu, İncil'in ve Kur'an'ın hak kitap, İslam'ın hak din olduğunu kabul eden Müslümanlardır. Ona göre "Sonra dönüşünüz yalnızca bana olacaktır" ifadesi, Müslüman ve gayr-i Müslim ölen her insanın kıyamet gününde diriltileceğini ve mahşer yerinde toplanıp ilahi huzurda hesap vereceğini ifade eder. Âyetin sonunda, Yüce Allah'ın Hz. İsa ve İslam hakkındaki ihtilafları hükme bağlayacağı belirtilmektedir.⁴⁴

Sonuç olarak Karagöz Hz. İsa ile ilgili Kur'an'da anlatılanların hak olduğunu, Hz. İsa'nın çarmıha gerilmediğini, Allah'ın onu kendi katına yükselttiğini ve böylece Yahudilerden onu koruduğunu ifade etmiştir. Karagöz'ün, Hz. Peygamber'in "Hz. İsa'nın ölmediği ve kıyamet gününden önce döneceği" rivayetini tenkit etmeden zikretmesi, Hz. İsa'nın zamanı geldiğinde dünyaya tekrar geleceği görüşünde olduğunu göstermektedir.

3.1.4. Muğayyebat-ı Hamse

İslam literatüründe "mugayyebat-ı hamse" olarak isimlendirilen bu konunun temeli Lokman sûresi 34. âyete dayannaktadır. Tefsir geleneğinde bu konunun tartışmalı konular arasında sayılmasının sebebi, âyette sözü edilen, gayba dair bu beş durumdan bazılarının insanlar tarafından bilinip bilinmeyeceği hakkındaki farklı görüşlerdir.⁴⁵

⁴³ Karagöz, *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 1/523-526; 2/415-417.

⁴⁴ Karagöz, *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 1/526.

⁴⁵ Davut Ağbal, "Nüzul Ortamındaki Tarihî Veriler Işığında Lokman Sûresi 34. Âyet ve Muğayyebât-ı Hamseye Farklı Bir Yaklaşım", *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 7/1 (30 Nisan 2023), 168-195.

Gayb aslında yok olan değil, bilakis var olup üstü örtülü olandır. Bu nedenle insanlar için gayb olan Allah’a gayb değildir. Kur’ân, gaybın Allah’tan başka hiç kimse tarafından bilinemeyeceği ifade etmiştir.⁴⁶

*“Kıyamet saati hakkındaki bilgi yalnız Allah’ın katındadır; O, yağmuru yağdırmakta; rahimlerdekini bilmektedir. Hiç kimse yarın ne elde edeceğini bilemez; hiç kimse nerede öleceğini bilemez; ama Allah her şeyi bilir, her şeyden haberdardır.”*⁴⁷

Yukarıdaki âyetle dile getirilen beş husus, klasik tefsirlerde muğayyebat-ı hamse olarak isimlendirilir. Müfessirler ekseriyetle âyetle zikredilen konulara insanların vâkıf olamayacağını öne sürmüşlerdir.

Taberî, bu âyetle ilgili on bir farklı rivâyete yer verirken, bu rivâyetlerin tamamının beş hususun sadece Allah tarafından bilinebileceğini ifade ettiğini belirtir. Bu rivâyetlerden bir tanesi meşhur Cibril hadisi olarak bilinen rivayettir ki o da şu şekildedir: “Cebrail (as)’ın “Bana kıyametten haber ver demesi üzerine, Rasulullah (sav) şu cevabı vermiştir: “Kendisine hakkında soru sorulan kişi soru sorandan daha bilgili değildir. Fakat ben sana onun alametlerini anlatayım: Cariyenin efendisini doğurması, deve çobanlarının bina yükseltmede yarışmaları kıyametin alametlerindendir. Kıyametin ne zaman kopacağı ancak Allah’ın bilmiş olduğu şu beş şeyden biridir: Kıyametin ne zaman kopacağına dair bilgi Allah katındadır, yağmuru O indirir, rahimlerde olanı O bilir âyetini okudu. Sonra adam ayrılıp gitti...”⁴⁸ Ancak Taberî, âyetle geçen "O yağmuru yağdırır" ifadesini "bilme" ile ilişkilendirmez, Allah'tan başka kimsenin yağmuru yağdırmaya muktedir olamayacağını ifade eder.⁴⁹

Fahreddîn Râzî ise bu beş hususun sadece Allah tarafından bilinebileceği görüşünü paylaşır. Ancak Râzî, âyetle bahsedilmeyenler dışında, Allah tarafından bilinip insanların bilmediği birçok mesele olduğunu belirterek, bu beş hususun ele alınmasının, bu sûre ve önceki Rûm ve Ankebût sûrelerindeki bağlamla uyumlu olduğunu ifade eder.⁵⁰

⁴⁶ Selim Gülverdi, “Lokman Suresi 34. Ayetin Kelami Açıdan Yorumu”, *İslami İlimler Araştırmaları Dergisi* 4 (01 Ekim 2018), 22-58.

⁴⁷ el-Lokman 31/34

⁴⁸ Buhari, bab 37

⁴⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 15/584.

⁵⁰ Râzî, *Mefâtihü'l-gayb* 25/165-166.

Mâtürîdî ise, bu konuyla ilgili rivâyetlere değinir ve eğer bu rivâyetler sahihse, o zaman âyette insanların bilgisi dışında olduğu ifade edilen konuların, hakikatleri itibariyle söz konusu edildiğini belirtir. Mâtürîdî, özellikle yağmurun ne zaman yağacağı veya ana rahmindeki çocuğun cinsiyeti gibi konularda insanların bazı ipuçlarından yola çıkarak bilgi sahibi olabileceğini; ancak bu beş konunun hakikatini sadece Allah'ın bilebileceğini vurgular.⁵¹

Karagöz bu âyetin tefsirinde Allah'ın "Alîm" ve "Habîr" isimlerine atıfta bulunarak Allah'ın her şeyi çok iyi bildiğini ve her şeyden haberdar olduğunu ifade etmiş ve onun bilgisi ve haberi dışında kalan hiçbir şeyin olmadığını söylemiştir. Müellife göre İslam âlimleri kıyametin ne zaman kopacağını, yağmurun ne zaman yağacağını, rahimlerdeki bebeğin cinsiyetinin ne olduğunu, gelecekte ne gibi durumlarla karşılaşacağını ve ne zaman nerede öleceğini sadece Allah'ın bilebileceğini ifade etmişler ve buna "beş bilinmeyen" demiş, Buhârî'de geçen şu hadisi şerifi de buna delil göstermişlerdir.⁵²

"Gaybın anahtarları beş tanedir. Bunları ancak Allah bilir:

Gelecekte ne olacağını ancak Allah bilir. Rahimlerde olanı ancak Allah bilir. Yağmurun ne zaman yağacağını ancak Allah bilir. Bir insanın ne zaman öleceğini ancak Allah bilir. Kıyametin ne zaman kopacağını ancak Allah bilir."⁵³

Karagöz âyetteki beş konudan kıyametin ne zaman kopacağını, yarın ne elde edeceğini ve nerede öleceğini kimsenin bilemeyeceğini, dolayısıyla bu bilgilerin sadece Allah'a ait olduğunu; yağmurun ne zaman yağacağının ve rahimdeki bebeğin bilgisinin ise Allah tarafından bilindiğinin beyan edildiğini ifade etmektedir. Âyetin bu beyanından ilk üç konudaki bilginin yalnız Allah'a mahsus olduğu açıkça belirtilirken yağmurun vakti ve henüz doğmamış olan bebeğin cinsiyeti ve özellikleri hakkında böyle bir sınırlamaya yer verilmediğini söylemektedir.⁵⁴

Karagöz, yağmurun ne zaman yağacağı ve anne rahminde olan bebeğin cinsiyeti ve bazı özellikleri ile ilgili olarak, teknolojik gelişmeler vasıtasıyla insanların belirli bir

⁵¹ Mâturidî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 11/258-261

⁵² Karagöz, *Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*, 5/699.

⁵³ Buhari, Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahih* (Dımaşk: Dâru Tavki'n-Necât, 1422), 4627.

⁵⁴ Karagöz, *Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*, 5/699.

düzeyde bilgi sahibi olabileceklerini söylemektedir. Ancak, bu konularda da insanların bilgilerinin sınırlı olduğunu belirtmektedir.

3.1.5. Kabir azabı

İnsanın ölümüyle başlayıp tekrar diriltilecekleri zamana kadar devam edecek olan hayata, kabir hayatı ya da berzah âlemi denilmektedir. Kabir hayatı, kabirde sorgulanma, kabir azabı, azabın bedenî veya ruhî oluşu gibi konular gayb âlemi ile ilgili konulardır. Bu konularla alakalı olarak İslam âlimlerinin çoğu değişik fikirler beyan etmişlerdir.⁵⁵ Bu nedenle kabir hayatı ve kabir azabı geçmişten günümüze tartışılan bir konu haline gelmiştir. Kabir azabı/hayatı ile ilişkilendirilen âyet şudur:

*“Allah onu onların hilelerinin kötülüklerinden korudu. Firavun ailesini, azabın en kötüsü kuşattı. (öyle bir) ateş ki, onlar sabah-akşam ona sunulur. Kıyametin kopacağı günde, “Firavun ailesini en şiddetli azabın içine sokun” denilecektir.”*⁵⁶

Cumhurun kanaatine göre "ateşe sunulmak" berzah adı verilen ölüm ile kıyamet arasındaki dönemde gerçekleşmektedir. Bu perspektife göre, bazı ilim ehli, kabir azabının varlığını yüce Allah'ın "(öyle bir) ateştir ki, onlar sabah-akşam ona arz olunurlar" buyruğuyla desteklemekte ve bu azabın dünya devam ettiği sürece devam edeceğini iddia etmektedir.⁵⁷

Âyetin "(öyle bir) ateş ki, onlar sabah akşam ona sunulurlar" bölümü, ölüm ile kıyamet arasındaki dönemde inkârcıların ruhlarına her gün, sabah ve akşam cehennemdeki yerlerinin gösterileceği şeklinde yorumlanmıştır. Buna göre, âyetin bu bölümü kabir azabının varlığına delildir.⁵⁸

İbn Kesîr (ö. 774/1370), kabir azabının varlığını temellendiren bir âyetten bahsederek, bu görüşün Ehl-i Sünnet'in en önemli temellerinden biri olduğunu ifade eder. Ona göre bu âyet, kabirdeki azabın sadece ruhlara yönelik olduğunu, kıyamet gününde ise beden ve ruhun birleştirilmesiyle azabın daha şiddetli olacağını ortaya koymaktadır. İbn

⁵⁵ Mehmet Okuyan, *Kur'ân-ı Kerim'e Göre Kabir Azabı Var mı?* (Etüt Yayınları, 2007), 444.

⁵⁶ el-Mümin 40/45-46.

⁵⁷ Kurtubi, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 15/271-275.

⁵⁸ Râzî, *Mefâtihi'l-gayb*, 27/73; Ebû Abdullah Muhammed b Ali b Muhammed el-Havlani Şevkani, *Fethül-kadir : el-Câmi' beyne fenneyi'r-rivaye ve'd-diraye min ilmi't-tefsir*. (Beyrut : Dâru'l-Marife, 2007), 4/556; Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2007), 4/574.

Kesîr, Hz. Âişe'den gelen rivâyetlere dayanarak, Hz. Peygamber'in başlangıçta bu konuda bilgi sahibi olmadığını, ancak daha sonra gelen vahiyyle ümmetin kabirlerinde azaba uğratılacaklarını öğrendiğini belirtir. Bundan sonra Peygamber (sav)'in her namazda, kabir azabından Allah'a sığınma pratiğini benimsediğini aktararak, kabir azabının önemine vurgu yapar.⁵⁹

Nesefî (710/1310), Mü'min Sûresi'nde yer alan bu âyeti değerlendirirken, âyette kullanılan "fe" kelimesinin, ardışık bir şekilde hemen peşi sıra gelmeyi ifade ettiğine dikkat çeker. Dolayısıyla Nesefî'ye göre, bu azap zamanı kıyametten önce, yani kabirde gerçekleşecektir.⁶⁰

Kur'ân Yolu tefsirinde; “sabah-akşam” ifadesinin, azabın sürekliliğini belirten bir deyim olduğu söylenir. Bu âyet, ölümle kıyamet arasındaki zamanda inkârcıların ruhlarına her gün sabah ve akşam cehennemdeki yerlerinin gösterileceği "berzah" olarak yorumlanmış ve kabir azabının varlığına delil gösterilmiştir.⁶¹

Karagöz ise konu ile ilgili olan âyetin tefsirinde, Firavun ve onun konumunda olanların sabah-akşam ateşe arz edilmelerinin kabir hayatında olacağını belirtmektedir. Çünkü âyette bir sonraki cümlede kıyamet günü kâfirlerin cehenneme atılacakları bildirilmiş ve buradan hareketle ilk cümlede geçen “sabah-akşam ateşe sunulma” cezasının kabir azabı olabileceği ifade edilmektedir. Bu konu ile ilgili olarak Karagöz bazı rivayetleri de zikrederek kafirlerin kabirde azap göreceğini ifade etmektedir. Müminlerin kabirde azap görüp göremeyecekleri konusunda da özetle şunları aktarmaktadır: Müminlerin kabir azabı görecekları ile ilgili herhangi bir âyet bulunmamakla beraber hadislerde müminlerin kabir hayatının cennet gibi olacağı bildirilmektedir. Ancak bazı sahih hadislerde günah işleyen müminlerin de kabir azabı görecekları bildirilmektedir. Hz. Peygamber (sav)'in kabir azabından Allah'a sığınmayı tavsiye eden hadisleri de bu durumu pekiştirmektedir.⁶²

⁵⁹ Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azim*, 13/6999.

⁶⁰ Ebü'l-Muin en-Nesefî, *Tevhidin esasları / et-Temhid li kavaidi't-tevhid / et-Temhîd fî usûli'd-din*. (İstanbul : İz Yayıncılık, 2007), 131.

⁶¹ Karaman vd., *Kur'an yolu*, 4/663.

⁶² Karagöz, *Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*, 6/600-601.

Karagöz, Hz. Peygamber (sav)’den gelen bazı rivayetler ışığında, Ehli sünnetin görüşüne uygun olarak kâfirler ve günahkâr müminler için kabir azabının olacağını savunmaktadır.

3.1.6. Şefaath Bahsi

Şefaath; çift yapmak, ilave etmek, eklemek anlamlarına gelen “şef” kelimesinden türetilmiştir.⁶³ Lügatlerde, “tek olan bir şeyi dengi veya benzeriyle çift hale getirmek, birinin önüne düşüp işini görmeye çalışmak, işinin görülmesi için birinin aracılığını istemek”⁶⁴ anlamlarına gelir. Terim olarak ise; kıyamet gününde, peygamberlerin ve kendilerine izin verilen kimselerin, müminlerin bağışlanması için talepte bulunmaları veya onlardan azabı hak etmiş kimselerin cehenneme girmemeleri veya girdikten sonra çıkarılıp cennete konmaları sebebiyle azabın üzerlerinden kaldırılması anlamına gelir.⁶⁵

Şefaath kelimesi; fiil, ismi fail olarak ve “şefaath” şeklinde Kur’ân-ı Kerim’de yirmi dokuz âyette geçmektedir. Bunlardan sadece on iki yerde “şefaath” şeklinde gelmiştir. Sadece bir yerde sözlük anlamıyla gelmiştir.⁶⁶

Şefaath kavramı tarih boyunca İslam bilginleri tarafından tartışılan bir konu olmuştur. Ahirette Müslümanların durumları ve onların arasından bir grup insanın hesapsız cennete girmeleri, cehennemle yüzleşen kimselere yardım edilmesi ve cennete girenlerin oradaki seviyelerinin yükselmesi gibi konular şefaath ile ilişkili olarak ele alınmıştır. Şefaath ile ilgili olan âyetler şu şekilde yorumlanmıştır.

*“Öyle bir günden korkun ki, o gün kimse başkası için bir şey ödeyemez; hiç kimseden şefaath kabul olunmaz, hiçbir kimsenin yerine başkası kabul edilmez; onlara asla yardım da yapılmaz.”*⁶⁷

Zemahşeri’ye göre yukarıdaki âyet, bir nefsin başka bir nefis için ödeme yapamayacağını ifade ederken, aynı zamanda o nefsin diğerine olan şefaathini de reddetmektedir.

⁶³ el-İsfahani, *el-Müfredat* 263; Manzur, *Lisânü’l-arab* 8/183.

⁶⁴ el-İsfahani, *el-Müfredat* 263; Manzur, *Lisânü’l-arab*, 8/183; Mustafa Alıcı, “Şefaath”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010), 38/411.

⁶⁵ Yener Öztürk, “Şefaath İncancının Nakli ve Akli Açıdan İmkânı”, *EKEV Akademi Dergisi-Sosyal Bilimler*-9/23 103 (2005), 122.

⁶⁶ Hüseyin Çelik, “Kur’ân’da Şefaath”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (01 Haziran 2015), 283-314.

⁶⁷ el-Bakara 2/48.

"minha" ifadesindeki zamirle, günâhkar nefse atıfta bulunulmakta ve bu nefisten fidye alınamayacağı vurgulanmaktadır.⁶⁸ Zemahşerî ile benzer düşüncüyü dile getiren Râzî'ye göre de âyette geçen *"hiçbir kimse kimseden yana bir şey ödeyemez"* şeklindeki ifade, ahirette günahkârlara başkalarının günahlarını kaldırma konusunda şefaatin olmayacağına işaret etmektedir. Eğer bir kimsenin başka bir kimsenin azabını kaldırma konusunda şefaati olabilseydi, bir nefsin bir başka nefis için bir ödeme yapabilmesi mümkün olurdu ki bu da bu âyete aykırıdır.⁶⁹

Karagöz'e göre bu âyette şefaatin olmadığından ziyade şefaatin kabul edilmeyeceği beyan edilmektedir. Bunun anlamı, Allah izin vermeden şefaet kabul edilmez demektir. Kur'an'ın başka âyetlerinde Allah'ın izin verdiği ve razı olduğu kimselerin müminlere şefaet edeceği bildirilmektedir. Kâfir, müşrik ve münafıklara şefaet olmayacağını belirten Karagöz, müminler için melekler, peygamberler, Allah'ın izin verdiği ve razı olduğu salih müminlerin ve en başta Peygamber (sav)'in şefaet edeceğini, söyleyip Zuhuruf 86, Meryem 87, Enbiyâ 28 ve Tâhâ 109. âyetleri buna delil göstermektedir.⁷⁰

*"Ey iman edenler! Alım satım, dostluk ve aracılığın olmadığı bir gün gelip çatmadan Allah'ın size verdiklerinden O'nun için harcama yapın. Kâfirler zalimlerin ta kendileridir".*⁷¹

Mu'tezile'ye göre bu âyet, vacipleri terk eden günahkârlara şefaet olmayacağına dair bir delil olarak göstermiştir. Bu durumda, bu kişilere başkaları şefaet edemeyecek ve onlar da kendileri için bir şefaetçi bulamayacaklardır. Çünkü Mu'tezile'ye göre şefaet, sadece fazilet sahibi bir kişinin faziletini artırmak amacıyla geçerlidir.⁷²

Karagöz'e göre bu âyet, müminlerden ziyade kâfirler için ahirette şefaet olmadığını ortaya koyar. Kâfirler, ahirette inkâr ve isyanlarının cezasını mutlaka çekerler, ceza-dan kurtulmak için her şeyi feda etmek isterler ama bu mümkün olmaz, şefaet edenleri de bulunmaz, bulunsa bile kabul edilmez. Kâfirlerin şefaetçilerinin olmamasına karşılık müminlere Allah'ın izin verdiği melekler, salihler ve Peygamberler şefaet edecektir.⁷³

⁶⁸ Zemahşarî, *Keşşaf*, 1/372.

⁶⁹ Râzî, *Mefatihü'l gayb*, 2/495.

⁷⁰ Karagöz, *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 1/111.

⁷¹ el-Bakara 2/254.

⁷² Zemahşarî, *Keşşaf*, 1/792.

⁷³ Karagöz, *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 1/375.

*“Allah, O’ndan başka tanrı yoktur; diridir, her şeyin varlığı O’na bağlı ve dayalıdır. Ne uykusu gelir ne de uyur. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O’nundur. O’nun izni olmadıkça katında hiçbir kimse şefaata edemez. Onların önlerinde ve arkalarında olanları O bilir. O’nun ilminden hiçbir şeyi -dilediği müstesna- kimse bilgisi içine sığdıramaz. O’nun kürsüsü gökleri ve yeri içine almıştır. Onları korumak kendisine zor gelmez. O yücedir, mutlak büyüktür.”*⁷⁴

Mu’tezile’ye göre bu âyette, Allah’ın kullarından birinin diğerine şefaata yoluyla veya başka bir şekilde fayda verebileceğini savunanlar ile bu düşüncüyü reddedenler arasında bir inkâr, azarlama ve kızma durumu bulunmaktadır. Ayrıca, bu âyette kabir ashabından yardım istenilemeyeceğine dair delil vardır.⁷⁵

Karagöz’e göre bu âyet ancak Allah’ın izin verdiği kimselerin şefaata edebileceğini beyan eder. Âyet, Allah izin vermeden kimsenin şefaata edemeyeceğini, ancak izin verirse şefaata edebileceğini belirtir. Zira ahirette kâfirler için şefaata olmayacak, ancak Allah’ın izin verdiği peygamberler, melekler, şehitler ve salih müminler, Allah’ın razı olduğu müminlere şefaata edeceklerdir.⁷⁶

*“(O gün) Rahmân’ın katında söz ve izin alandan başkasının şefaata hakkı olmayacaktır.”*⁷⁷

Kurtubi’ye göre yukarıdaki âyette geçen “ahd” kelimesi söz ve izin manasında kullanılmıştır. Buna göre iman eden, lâ ilâhe illallah diyen, Allah’ın yardımı dışında hiçbir güç ve kuvvete sahip olmadığını itiraf eden ve Allah’tan ümidini kesmeyenler yani Allah’tan ahd almış olan Müslümanlar ancak şefaata edebileceklerdir.⁷⁸

Karagöz, bu âyetin tefsirinde, ahirette sadece Allah’tan söz ve izin almış müminlerin şefaata edebileceğini belirtir. Karagöz, “Şefaata” kelimesinin sözlükte, bir kimsenin bağışlanması için onun adına af dilemek, herhangi bir kimsenin maddî veya manevî bir imkânı elde etmesi için yetkilisi nezdinde girişimde bulunmak, iyi veya kötü bir işe aracılık yapmak anlamlarına geldiğini ifade eder. Dinî bir terim olarak “şefaata”nın, kıyamet

⁷⁴ el-Bakara 2/255

⁷⁵ Zemahşarî, *Keşşaf*, c.1, s.795.

⁷⁶ Karagöz, *Kur’an’ın Anlamı ve Tefsiri*, 1/379.

⁷⁷ el-Meryem 19/87

⁷⁸ Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi l-Kur’ân*, 13/517-518.

gününde peygamberlerin, meleklerin, şehitlerin, dini kurallara uygun bir hayat süren hafızların ve salih müminlerin, günahkâr müminlerin bağışlanmaları için Allah'tan af ve mağfiret dilemesi olduğunu belirtir. Ona göre; Peygamberimizin ilk muhatapları olan Mekkeli müşrikler, Allah'ın varlığını, yaratıcı ve rızık verici olduğunu kabul ediyor, ancak vahdaniyetini yani bir tek oluşunu kabul etmiyor, kendilerini Allah'a yaklaştırır ve şefaathçi olur inancı ile putlara ilah diye tapıyorlardı. Kur'ân-ı Kerim'de müşriklerin bu inancını reddeden birçok âyet-i kerime vardır. Âyetlerde kâfir, müşrik ve münafıklar için şefaath olmadığı, müminlere Allah'ın izin verdiği peygamber ve salih müminlerin şefaath edeceği bildirilmektedir. Âyette "Rahman'dan söz alanlar" ifadesi ile maksat, ahirette şefaath etmeleri için kendilerine izin verilen, dünyada iken şefaath etmeyi hak eden peygamber, salih ve muttakî müminlerdir. Allah'ın izin verdiği kimseler, günahkâr müminlerin affı için şefaath edeceklerdir.⁷⁹

"O gün -rahmânın izin verdiği ve sözünden hoşnut olduğu kimseler müstesna- şefaathin bir yararı olmaz".⁸⁰

Âyette geçen "kavil/söz" ifadesi, bazı müfessirler tarafından kelime-i tevhid/şehadet olarak tefsir edilmişken, diğer bir grup müfessir ise bu kelimenin, Allah katında yüksek bir dereceye sahip olan kişinin şefaath etmek için söylediği bir söz olduğunu açıklamıştır.⁸¹ Fahreddin er-Râzî'nin ifadesiyle, bir kişiye şefaath etme izni verilmesi için şefaathçinin manevi derecesinin yüksek olması bir zaruret olarak kabul edilir. Bu durum, şefaath etme yetkisinin Allah'ın hoşnutluğuna ve kişinin manevi derecesine dayandığı prensibini yansıtmaktadır.⁸² Bu bağlamda, bir kişinin Allah'tan şefaath izni alabilmesi için ahirette söyleyeceği sözün Allah'ın razı olmasına bağlı olduğu söylenebilir. Bu razı olma durumu ise şefaathçinin Allah'ın katındaki manevi derecesine bağlıdır.⁸³

⁷⁹ Karagöz, *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 4/472.

⁸⁰ et-Taha 20/109.

⁸¹ Ebu Muhammed b Hammus b Muhammed Mekki b Ebu Talib, *el-Hidaye ilâ bulûgi'n-nihaye* (eş-Şarika : Camiatü's-Şarika Külliyyatü'd-Dirasatü'l-Ulya ve'l-Bahsi'l-İlmi, 2008), 7/4701; Ebü'l-Leys İmâmül-hüda Nasr b. Muhammed b. Ahmed Es-Semerkandi, *Tefsirüs Semerkandi Bahrül Ulum* (Beyrut: Darül Kütübil İlmîyye, 2006), 2/413.

⁸² Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 15/408.

⁸³ Ebû Saîd Nasırüddin Abdullah b Ömer b Muhammed Beyzâvî, *Envarü't-tenzil ve esrarü't-te'vil*. (Beyrut : Daru İhyai't-Turasi'l Arabî, 1998), 4/39; Ebü'l-Kâsım Muhammed b Ahmed b Muhammed el-Kelbi İbn Cüzey, *et-Teshil li-ulumi't-tenzil* (Beyrut: Şeriketu Dârü'l-Erkam b. Ebi'l Erkam, 1996), 2/15.

Karagöz; bu âyetin tefsirinde Allah'ın izin verdiği ve razı olduğu kimselerin şefaati edeceğini ve ancak onların şefaatlerinin fayda vereceğini söyler. Allah'ın izin verdiği ve razı olduğu kimselerin de iman edip salih amel işleyen müminler olduğunu belirtir. Ona göre âyette, açıkça belirtildiği üzere ancak Allah'ın sözünden hoşnut olacağı kimselerin şefaati, sadece Allah'ın kendilerinden razı olduğu kimselere, ancak Allah izin verdikten sonra fayda sağlar.⁸⁴

*“Allah katında, O’nun izin verdiği kimselerden başkasının şefaati yarar sağlamaz. Sonunda kalplerinden korku giderilince, “Rabbimiz ne buyurdu?” derler. Onlar da şu cevabı verirler: “Hak olanı buyurdu. O yücedir, uludur.”*⁸⁵

Âyette geçen "Allah'ın (şefaati edilmesine) izin verdiği kimse" ifadesi, başka bir âyette "Allah'ın (şefaati edilmesine) razı olduğu kimse" şeklinde ifade edilmektedir. *"Allah, onların önlerindeki de arkalarındaki de (yaptıklarını da yapacaklarını da) bilir. Onlar, O’nun razı olduğu kimselerden başkasına şefaati etmezler ve hepsi O’nun korkusuyla titrerler."*⁸⁶ Bu ifadeler, şefaati izni alacak kişinin Allah'ın rızasına ermiş bir kimse olduğunu ifade etmez. Eğer öyle olsaydı, bu kişi için şefaatten bahsetmek anlamsız olurdu, çünkü şefaatin temel anlamı bir kişinin günahlarının bağışlanması için aracılık etmektir. Âyette geçen "razı olma" durumunun, o kişinin amelî ve ahlakî durumuyla değil, Allah'ın onun üzerinden şefaati edilmesine rıza göstermesiyle ilgili bir durum olduğunu söylemek gerekir. Kıyamet günü Allah'ın bir insanın şefaate ermesi konusundaki rızası, genel anlamıyla imanın, küfrün ve şirkin zıddı bir duruma, yani imana işaret etmektedir. Fahreddin er-Râzî bu bağlamda, Allah'ın şefaati edilmelerine rıza gösterdiği kimselerin kelime-i tevhid söyleyen, büyük günah işlemiş müminler olduğunu ifade eder.⁸⁷

Karagöz bu âyetin, ahirette sadece Allah'tan izin almış müminlerin şefaati edileceğini belirttiğini söylemiştir. “O’nun izin verdiği kimselerden başkasının şefaati fayda vermez” cümlesinin, ahirette şefaatin var olduğunu, ancak Allah'ın izin verdiği kimselerin

⁸⁴ Karagöz, *Kur’ân’ın Anlamı ve Tefsiri*, 4/523.

⁸⁵ es-Sebe’ 34/23.

⁸⁶ el-Enbiyâ 21/28. Ayrıca bk. et-Tâhâ 20/109, en-Necm 53/26.

⁸⁷ Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 18/340.

şefaata edebileceğini, şefaatin fayda vereceğini ve putların şefaata edemeyeceğini ifade ettiğini dile getirir.⁸⁸

“Yoksa onlar kendilerine Allah’tan başka şefaataçiler mi edindiler? De ki: “O şefaataçiler hiçbir şeye güç yetiremez, hiçbir şeyi kavrayamaz olsalar da mı?” De ki: “Şefaata etme yetkisi bütünüyle Allah’a aittir; göklerin ve yerin hükümrânlığı O’nun elindedir; sonunda kaçınılmaz olarak dönüp O’na varacaksınız.””⁸⁹

Bu âyetin tefsirinde Karagöz, “şefaata,” kelimesinin tanımını yaparak, Allah izin vermeden kimsenin şefaata edemeyeceğini, ancak izin verirse şefaata edebileceğini ifade eder. Karagöz âyetin devamında müşriklerin, kendilerini Allah’a yaklaştırır ve şefaataçi olur inancı ile putlara ilah diye taptıklarını, Kur’ân-ı Kerim’in de müşriklerin bu inancını reddettiğini, “Yoksa müşrikler, Allah’tan başka şefaataçiler mi edindiler?” sorusunun bilgi almaya yönelik değil, müşriklerin bu inancını reddetmeye yönelik olduğunu belirtmektedir. Ona göre “De ki: Putların hiçbir şeye güçleri yetmiyor ve hiçbir şeyi anlamıyorlarsa da mı şefaata edecekler.” ifadesinde hem putların şefaataçi olamayacaklarını, hem de putların, hiçbir şeye sahip olmayan ve hiçbir şey bilmeyen aciz varlıklar olduğu bildirilmektedir. “Şefaatin hepsi Allah’a aittir” demek, şefaata izni verme yetkisi yüce Allah’a aittir, Allah izin vermedikçe kimse kimseye şefaata edemez, demektir: “İzni olmaksızın O’nun katında şefaatte bulunacak kimdir?”⁹⁰ “O’nun izni olmaksızın, hiç kimse şefaataçi olamaz.”⁹¹ “Allah katında O’nun izin verdiği kimseden başkasının şefaati yarar sağlamaz.”⁹² anlamındaki âyet-i kerimelerde Allah izin vermedikçe hiçbir kimsenin şefaata edemeyeceği, ancak Allah’ın izin verdiği kimselerin şefaata edebileceği açıkça bildirilmektedir. “Sizin için Allah’tan başka hiçbir dost, hiçbir şefaataçi yoktur”⁹³ anlamındaki âyeti kerime ise müminler için Allah’tan başka dost ve şefaataçinin olmadığını bildirmektedir.⁹⁴

⁸⁸ Karagöz, *Kur’ân’ın Anlamı ve Tefsiri*, 6/150.

⁸⁹ ez-Zümer 39/43-44.

⁹⁰ el-Bakara 2/255.

⁹¹ el-Yunus 10/3.

⁹² es-Sebe 34/23.

⁹³ es-Secde 32/4.

⁹⁴ Karagöz, *Kur’ân’ın Anlamı ve Tefsiri*, 6/511-512.

Karagöz, ahirette Allah'ın razı olduğu ve izin verdiği kimselerin müminler için şefaate edebileceğini, kâfirler için de asla şefaatin söz konusu olamayacağını söyleyerek Ehl-i Sünnet'in bu husustaki düşüncesini savunmaktadır.

3.1.7. A'râf Ehli

Kur'ân-ı Kerim'in A'râf sûresinde cennet ve cehennem ehlinin birbirleriyle konuşmalarına dair bahsedilen âyetlerde, A'râf ve A'râf ehlinden söz edilmektedir. A'râf kavramı, Kur'ân'da sadece bu sûrede geçer ve aynı zamanda sûreye adını verir.⁹⁵ Genellikle "a'râf ehli" ile kastedilenlerin kimler olduğu konusunda bir mutabakata varılamadığı için bu konu tartışmalara sebep olmuştur. Bazı müfessirler cennet ya da cehenneme giremeyip ikisinin arasındaki bir yerde bekletilecek kimseler olduğu sonucuna varmışlardır.⁹⁶ Konu ile ilgili âyetler şunlardır:

*"İki taraf arasında bir perde ve A'râf üzerinde de herkesi simalarından tanıyan adamlar vardır ki bunlar, henüz cennete girmedikleri halde (girmeyi) uman cennet ehline, "Selâm size!" diye seslenirler." "Gözleri cehennem ehli tarafına döndürülünce de, "Ey rabbimiz! Bizi zalimler topluluğu ile beraber bulundurma!" derler. A'râf ehli, simalarından tanıdıkları birtakım adamlara seslenerek derler ki: "Ne topladığınız güç ne de taslamakta olduğunuz büyüklük size bir yarar sağladı." "Allah'ın, kendilerini hiçbir rahmete erdirmeyeceğine dair yemin ettiğiniz kimseler bunlar mı?" (Cennet ehline de şöyle derler:) "Girin cennete; artık size korku yoktur ve siz üzülecek de değilsiniz.""*⁹⁷

Taberî'ye göre de âyette geçen Araf kelimesi "urf" kelimesinin çoğuludur. Manası "yüksek bir yer" demektir. Âyete göre cennetle cehennem arasında bulunan ve sur vazifesi gören bir tepedir. Taberî'ye göre Arafta bulunan insanlar, haklarında en son hüküm verilecek olan ve sonunda da cennete girecek olan kişilerdir. Âyeti kerimede Arafta bulunan kişilerin, cennetlikleri ve cehennemlikleri de tanıyacakları zikredilmektedir. Cennetlikler, yüzlerinin beyazlıklarından, cehennemlikler de yüzlerinin siyahlığından ve gözlerinin maviliğinden tanınacaklardır.⁹⁸

⁹⁵ Necdet Ünal, "Kur'ân'ı Kerim'de A'râf ve A'râf Halkı", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10/3 (01 Haziran 2010), 39-52.

⁹⁶ Ahmet Emin Seyhan, "'A'râf Ehli' ile İlgili Hadisler Üzerine Bir Değerlendirme", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26 (Ocak 2011), 111-131.

⁹⁷ el-A'râf 7/46.

⁹⁸ Taberî, *Câmiü'l-beyân fî tefsiri'l-Kur'ân*, 4/52; 12/448.

Elmalılı konu ile ilgili olarak, "A'raf" kelimesinin anlamını açıklayarak tefsirine başlar. Ona göre "Araf", "arf"ın çoğuludur. Arf ise her hangi bir yüksek yer demektir ki, bu münasebetle atın yelesine, horozun ibiğine "arf" denilmiştir. Buna göre A'raf, meşhur görüşe göre cennet ile cehennem arasındaki perdenin, sûrun yüksek tepeleri demektir. İbn Abbas'dan "sıratın şerefeleri" diye bir görüş de rivâyet edilmiştir. A'raf üzerinde bulunanların kimler olduğuyla ilgili olarak başlıca iki görüş vardır. Birincisi; Ebu Huzeyfe ve diğerlerinden rivâyet edildiği üzere bunlar amelde kusur etmiş ve mizanda iyilikleri ve kötülükleri eşit gelmiş, Allah'ı birleyen bir topluluktur ki, cennet ile cehennem arasında bir müddet kalırlar. Sonra Allah Teâlâ haklarında bir hüküm verir. Bunlar, henüz cennete girmemiş, fakat girmeyi arzu edenlerdir. İkincisi, peygamberler, şehitler, hayırlılar, âlimler veya adam şeklinde görünen melekler gibi dereceleri yüksek birtakım zâtlardır.⁹⁹

Mevdudî konu ile ilgili olarak, Araf'taki insanların durumunun muallakta olup haklarında daha karar verilmemiş kişiler olduğunu söyler. Çünkü o kimselerin olumlu yönleri henüz onları cennete sokacak derecede güçlü olmadığı gibi, olumsuz yönleri de cehenneme gönderecek kadar zayıf değildir. Bu yüzden cennet ile cehennem arasında, durumları karara bağlanana kadar bekleyeceklerdir. Ayrıca Mevdudi cennet, cehennem ve araftakiler arasında geçen konuşmalardan yola çıkarak, ahirette insanın yeteneklerinin ne kadar güçlü olacağını belirtir. Farklı üç dünyanın insanların birbiriyle, hiçbir engel olmaksızın konuşabilmelerinin sebebini, insanın ahirette görme, konuşma ve duyma gibi kabiliyetlerinin artacağına bağlamaktadır. İnsanın kişilik yapısında bir değişiklik olmadan bu şekilde konuşmaları, ahiretteki hayat kanunlarının dünyadakinden farklı olduğunu göstermektedir. Ne yazık ki bir grup insan yaşadığı dünyanın dışında daha büyük imkanlarla donatılmış bir âlemin varlığını idrak edemediği için şüpheye düşmekte ve her şeyi dünya ölçüsüyle değerlendirdikleri için de bu gibi tasvirlerle alay etmektedirler.¹⁰⁰

Karagöz bu âyetlerin yorumunda, cennet ile cehennem arasında surla çevrili bir yer bulunduğunu, bu surların arasında, cennet tarafında rahmet, nimet ve nur; cehennem tarafında ise ateş ve azap bulunan bir kapı olduğunu söyler. Bu sur, cehennem halkının cennete girmesine engel olur. A'râf adı verilen bu yer, cennet ile cehennem arasındaki

⁹⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/51

¹⁰⁰ Seyyid Ebü'l-A'la Mevdudi, *Tefhimü'l-Kur'an : Kur'an'ın anlamı ve tefsiri*. (İstanbul : İnsan Yayınları, 1986), 2/35.

yüksek bir noktadır. A'râf ehli, bu mevkide cennet ve cehennem halkını görebilen, onlarla konuşabilen bir grup insan olarak tanımlanır.¹⁰¹

Karagöz “a'râf” kelimesinin “urf” kelimesinin çoğulu olup yüksek mevkiler ve yüksek yerler anlamına geldiğini söyleyerek a'raf ehlinin özelliklerini şu şekilde sıralar:

(a) A'râf ehli cennet ve cehennemlikleri simalarından tanırırlar. Bu da ahirette insanların cennet veya cehennem halkı olduklarının yüz ifadelerinden anlaşılacağını gösterir.

(b) Cennet halkına selam verirler.

(c) Henüz cennete girmemişlerdir, ancak cennete girmeyi umarlar.

(c) Cehennem halkına bakarak, "Ey Rabbimiz! Bizi zalim toplumla beraber kılma" diye dua ederler.

(d) Cehennem halkından tanıdıkları bazı kişilere seslenir ve onlara, "Allah, kendilerini rahmete erdirmez diye yemin ettiğiniz kimseler bunlar mı?" derler.

(e) Cennet halkına, "Girin cennete, size korku yoktur, üzülmeyeceksiniz" derler.

(f) Cehennem halkı yiyecek ve içecek isterler, ancak cennet halkı onlara, "Allah, size yiyecek ve içeceği haram kıldı" der.

Karagöz, A'râf ehlinin kimler olduğu konusunda farklı görüşlerin bulunduğunu söyler. Bir görüşe göre, A'râf ehli; salih, fakih, âlim, arif ve itibarı yüksek kimselerdir. Diğer bir görüşe göre ise, A'râf ehli, sevapları ile günahları eşit olduğu için ne cennete ne de cehenneme giremeyen müminlerdir. Bir diğer görüşe göre ise A'râf ehli, babalarının izni olmadan savaşa katılan ve Allah yolunda öldürülen kimselerdir.¹⁰²

Neticede Karagöz müfessirlerin bir kısmının görüşüne uygun olarak A'râf ehlinin, salih, fakih, âlim, arif ve itibarı yüksek kimseler olduğuna dair görüşü tercih etmiştir.

¹⁰¹ Karagöz, *Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*, 2/655.

¹⁰² Karagöz, *Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*, 2/656-657.

3.1.8. Ülü'l-emre itaat

İtaat etmek insanın var olma nedeninin başında gelmektedir. Akıl ve iradeyle donatılan insana çeşitli zaman dilimlerinde rehberlik yapmak üzere peygamberler gönderilmiştir.¹⁰³ Ahiret hayatının, kendisine temel hedef olarak gösterildiği Müslüman da, yaşadığı geçici dünya hayatında Allah'a ve Resul'üne itaatle emrolunmuştur. Bu da imanın bir gereği olarak kabul edilmiştir. İslam inancında, Müslümanların Allah'a, Peygambere ve kendi içlerinden olan ve adaletle hükmeden emir sahiplerine itaat etmeleri ve boyun eğmeleri emredilmiştir.¹⁰⁴

Kur'an'da Allah (c.c) ve resulü ile birlikte ülü'l-emre de itaat emredilmiştir. Söz konusu âyet şöyledir:

*“Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan ülü'l-emre de. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah’a ve âhirete gerçekten inanıyorsanız- onu, Allah’a ve peygambere götürün. Bu, elde edilecek sonuç bakımından hem hayırlıdır hem de en güzeldir.”*¹⁰⁵

Râzî'ye göre ülü'l-emr kapsamına icma ehli de dahildir. İcma ehli, İslam topluluğunun alimleri ve yetkilileridir. Râzî'nin devlet başkanlarına ve amirlere itaat konusundaki görüşü oldukça dikkat çekicidir. Ona göre, genelde amirlere ve devlet başkanlarına itaat etmek kesin olarak vacip değildir, hatta bazen haram olabilir. Bu durumu, zulümden başka bir şey emretmemeleri ile ilişkilendirir. Ancak, bu itaatin zayıf bir şekilde vacip olabileceği kanaatindedir. Râzî'nin ulü'l-emirin kimleri içerdiği ve bu kişilere nasıl itaat edilmesi gerektiği konusundaki görüşleri, İslam topluluğundaki liderlik ve otorite yapısına dair bir yorum olarak değerlendirilebilir.¹⁰⁶

Şevkanî'ye göre birinci âyette geçen ülü'l-emr, emirler, sultanlar, kadılar (hakimler) ve şeraite muhalif olmayıp da şer'i velâyet taşıyan herkestir. İtaatlerinden kastedilen ise Allah'a isyan olmadıkça emir ve yasaklarıdır.¹⁰⁷

¹⁰³ Mehmet Altın, *Âyetler ve Kur'an İsimleri Bağlamında - Kur'an'ın Rehberliği* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2021), 11-13.

¹⁰⁴ Musa Turşak, “Kur'an'da İtaat Kavramı ve Ülü'l-Emre İtaatın Mahiyeti”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 8/1 (15 Ocak 2022), 325-347.

¹⁰⁵ en-Nisa 4/59

¹⁰⁶ Râzî, *Mefatihü'l gayb*, 10/145-146.

¹⁰⁷ Şevkani, *Fethül-kadir*, 308-309.

Yazır'a göre, "ülül-emr" ifadesi, emre bihakkın sahip olan ve işlerin kaynağı durumunda olanlar anlamına gelmektedir. Bu da amir konumunda olan herkesi kapsar. Müfessir ülü'l-emr ifadesinden kastın ise, daha çok herhangi bir meselede kendisine danışılan uzman, yetkili ve söz sahibi kimse veya kimseler olarak ifade etmektedir.¹⁰⁸

Karagöz Müslüman yöneticilerin İslam'a uygun emir ve yasaklarına itaat edilmesi gerektiğini belirtir. "Ülü'l-emr" tabirinde geçen "ülü" kelimesinin sahip, emretmek, bir şeyin yapılmasını istemek, yönetici olmak, yönetmek anlamlarındaki "emr" kökünden türeyen "el-emr"in; iş, hal, durum, buyruk ve istek; "ülü'l-emr"in ise iş, emir, buyruk sahibi anlamına geldiğini ifade eder. Ona göre âyette geçen "ülü'l-emr" ile maksat, raşit halifeler, devlet başkanları, komutanlar, yöneticiler, bilginler ve fakihler olduğu söylenmiş ise de askerî, resmî ve sivil her seviyede yönetmek, idare etmek ve emretmek durumunda bulunan bütün idarecilerdir. Âyette, "Allah'a itaat edin" ve "Peygambere itaat edin" denilmiş, ayrıca "ülü'l-emre itaat edin" denilmeyip "ülü'l-emre itaat", peygambere itaat ile birlikte zikredilmiş ve "sizden" şartı ile kayıtlanmıştır. Dolayısıyla ülü'l-emre itaatin farz olabilmesi için bu kimselerin Müslüman olması ve emirlerinin Allah ve Peygamberin buyruklarıyla örtüşmesi, İslam'a ve akl-ı selime uygun olması gerekir. Çünkü yöneticilere itaat, Allah ve Resulüne itaat gibi değildir.¹⁰⁹

Özetle Karagöz, Kitap ve sünnete uygun olmayan, Allah'a ve Peygambere isyan olan konularda yöneticilerin emirlerine itaat olmayacağını ifade etmektedir.

3.1.9. Ehli Kitabın Ahiretteki Durumu

"Ehl-i Kitap" tabiri, ilahî bir kitaba sahip olan Yahudi ve Hristiyanlar için kullanılan özel bir kavramdır. Esasen kendileri de bir kitap sahibi olan Müslümanlar da "ehl-i kitap" olarak nitelendirilebilir.¹¹⁰ Kendilerine ilahi kitap gönderilmiş olan Sabiiler veya kitap ulaşan kimselerin de ehli kitap olduğu iddia edilmiş¹¹¹ ancak herkes tarafından kabul görmemiştir. Bu terim başlangıçta sadece Kur'an'da kullanılan bir kavram olup, Müslümanların dışında kalan, Tevrat ve İncil gibi ilahî kitaplara sahip olan din mensuplarını

¹⁰⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/1376.

¹⁰⁹ Karagöz, *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 2/112

¹¹⁰ Muhammed Altaytaş, *Kur'an-ı Kerim'de Ehl-i Kitap İtikadi Açısından Yahudilik ve Hristiyanlık* (Büyüyenay, 2016), 27.

¹¹¹ Remzi Kaya, *Kur'an'a Göre Ehli Kitap ve İslam* (Yağmur Yayınları, 2011), 87.

kapsamaktadır. Onların haricindeki Sabiilerin ve Mecusilerin Ehl-i kitap olduğuna dair herhangi bir bilgi ve kanıt bulunmamaktadır.¹¹²

Bazı âyetlerin zahirî anlamları Ehl-i kitabın da cennete girebileceğini ortaya koymaktadır. Bu âyetlerden biri şudur:

*“Şüphesiz, iman edenler; Yahudilerden, Hristiyanlardan ve Sâbiîler’den de Allah’a ve âhiret gününe inanıp sâlih amel işleyenler için rableri katında mükâfatlar vardır. Onlar için herhangi bir korku yoktur; onlar üzüntü de çekmeyecekler.”*¹¹³

Taberî’ye göre “iman edenler”den maksat, peygamberlerin Allah’tan getirdiklerine inanan ve bu hususta tasdikte bulunan kişilerdir. Zemahşerî ise âyetin “iman edenler” kısmını, dilleriyle inandıklarını söyleyen ancak kalplerinde samimiyet bulunmayan, zayıf imanlı "münafıklar" olarak tefsir etmektedir. Yani, Zemahşerî’ye göre, bu kişiler görünüşte inançlarını ifade etseler de içten içe samimi bir inançları olmayan kişilerdir.¹¹⁴ Razi ise bu "inanlar" ifadesinin, Hz. Muhammed’den önce Hz. İsa’ya inanan ve Hz. Muhammed’in gelmesini bekleyen topluluğu kapsadığını ifade etmiştir. Yani, bu kişiler önceki peygamberlere inanmış ve gelecek olan son peygamberin, yani Hz. Muhammed’in gelmesini beklemişlerdir.¹¹⁵

Âyette "iman edenler"den sonra zikredilen Yahudiler (hâdû), Hristiyanlar (nasârâ) ve Sâbiîlerin (sâbiîn) kitap ehlini oluşturduğu belirtilmiştir. Yahudiler ve Hristiyanlar kimlikleri açısından daha net bilinirken, Sâbiîler hakkında bir belirsizlik bulunmaktadır. Bu konuda yapılan yorumlar arasında çeşitli görüş ayrılıkları vardır. Sâbiîler, bir grup yorumcuya göre, "bir dinden çıkıp başka bir dine geçenler" veya "ne Yahudi ne Hristiyan olup herhangi bir dinin sahibi olmayanlar" olarak tevil edilmeye çalışılmaktadır. Bu yorum, Sâbiîlerin önceki inançlarından vazgeçip farklı bir yol izleyen veya hiçbir semavi dine mensup olmayan bir grup olarak anlaşılmasını öne sürmektedir. Diğer bir görüşe göre, Sâbiîler, Musul civarında yaşayıp "Allah’tan başka tanrı olmadığına" inanmalarına rağmen ne kitapları, ne peygamberleri olan bir inanç grubudur. Bu yorum, Sâbiîleri belirli bir kitap veya peygamber geleneğine bağlı olmayan, fakat tevhidi bir

¹¹² Şinasi Gündüz, “İslam Öncesi Dönemde Ehli Kitab” (Kur’an’da Ehli Kitab Sempozyumu, İstanbul: İSAV, 2005), 24-25.

¹¹³ el-Bakara 2/62

¹¹⁴ Zemahşerî, Keşşâf, 1/397.

¹¹⁵ Râzî, Mefâtihu’l-gayb, 2/104

inanca sahip olan bir grup olarak değerlendirmektedir. Bazı yorumculara göre ise Sâbiîler, meleklerle tapınan, kibleye doğru namaz kılan, Zebur okuyan kitap ehli bir gruptur. Bu, Sâbiîlerin özel bir ibadet geleneğine sahip olduğunu ve tevhidi inançlarını bu şekilde ifade ettiklerini ortaya koymaktadır.¹¹⁶

Çağdaş müfessirlerden Süleyman Ateş'e göre Kur'ân-ı Kerim'in getirdiği mesaj evrenseldir ve cennete girme şartları da açıklanmıştır. Allah'a şirksiz, ahirete de şeksiz inanmak ve salih amel yapmak cennete girmek için yeterlidir. Kur'ân'a göre İslam sadece Allah'a tapmak ve ibadeti de O'na özgü kılmaktır. Bu anlamıyla aslında bütün peygamberlerin getirdiği din İslam'dır. Çünkü bütün peygamberlere verilen mesajın içeriği aynıdır. Bu nedenle Hz. Muhammed (sav)'in peygamberliğini duymuş Ehli Kitap, onun gerçekten Allah tarafından vahiy alan bir peygamber olduğunu kabul eder ve buna inanırsa, kendi dininin hükümleriyle amel etse dahi, Allah'a şirk koşmadıkça cennete girecektir. Ateş; Ehli Kitabın uhrevi mükâfatı için İslam dinine uyma şartı getirmemiştir. Ona göre kendi dinini olması gerektiği gibi yaşayan, yani Üzeyr'in Allah'ın oğlu olduğunu reddeden Yahudi veya teslis inancına sahip olmayan Hristiyan da cennete girecektir.¹¹⁷

Karagöz bu âyette iman esaslarından sadece Allah'a ve ahiret gününe imanın zikredildiğini, diğer iman esaslarının zikredilmediğini belirtmiştir. Bakara sûresinin 4¹¹⁸ ve Nisâ sûresinin 136.¹¹⁹ âyetlerinde ise Hz. Muhammed'e indirilen kitaba ve daha önce indirilen kitaplara iman edilmesinin emredildiğini söylemiştir. Dolayısıyla ona göre sadece bu âyetten hareketle bir kimse "Allah'a ve ahiret gününe iman edip salih amel işlerse cennete girer" denilemez. Çünkü bir tek bu âyet değil konu ile ilgili diğer âyetlerin de esas alınması gerekir. Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr edenlerin sapık olduğu Nisâ sûresinin 136. âyetinde bildirilmektedir. Bu nedenle bir kimse ismi Kur'ân'da geçen herhangi bir peygambere, kitaba veya meleklerle iman etmese

¹¹⁶ Taberi, *Câmiü'l-beyân fî tefsiri'l-Kur'ân*, 1/359.; Zemahşeri, *el-Keşşaf*, 2/285; Ebû Ali Eminüddin Fazl b Hasan b Fazl Tabersi, *Mecmaü'l-beyân fî tefsiri'l-Kur'ân*. (Beyrut: Mektebetü'l Hayat, 1961), 1/288-289; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/432-433; Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, 2/104; Beyzâvî, *Envarü't-tenzil ve esrarü't-te'vil*, 1/158.; Şevkani, *Fethül-kadir*, 1/93-94; Muhammed Reşid Rıza, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-hakim / Tefsirü'l-menar* (Beyrut : Dârü'l-Ma'rife, ts.), 1/333.

¹¹⁷ Süleyman Ateş, "Cennet Kimsenin Tekelinde Değildir", *İslami Araştırmalar Dergisi* 3/1 (1989), 7-24.

¹¹⁸ "Onlar sana indirilene de senden önce indirilenlere de inanırlar. Ahirete de kesin olarak inanırlar."

¹¹⁹ "Ey iman edenler! Allah'a, Peygamberine, Peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman edin. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse, derin bir sapıklığa düşmüş olur."

ya da herhangi bir âyette bildirilen helal, haram, emir, yasak, hüküm ve ilkeyi hatta verilen bir bilgiyi kabul etmese mümin olamaz. Mümin olmayan kimse de cennete giremez.¹²⁰

Karagöz'e göre cennete girmenin şartı iman edilmesi gereken şeylere iman etmek ve salih amel işlemektir. Bu kişilerin mükâfatını Allah verecektir ve bu kişiler Allah'ın vaat ettiği üzere ahirette üzölmeyeceklerdir.

3.2. Fıkhi Konular

3.2.1. Kur'an'a Abdestsiz Dokunma

Asr-ı saadetden itibaren Müslümanlar, hem ezberlerinden hem de yazılı olduğu malzemelerden veya mushaflardan Kur'an okumuşlardır. Bu durum, řu sorulara da zemin hazırlamıştır. Ezberden veya yazılı bir metinden abdestsiz olarak Kur'an okunabilir mi? Kur'an'ın yazılı olduğu kâğıt vb. malzemelere veya Mushaf'a abdestsiz el sürmek caiz midir? Bu konudaki hükmün Kur'an'da bir delili var mıdır?¹²¹ Kitaba temiz olarak dokunma ne anlama gelir? Levh-i Mahfuz'daki kitaptan kastedilen nedir?¹²² Bu ve buna benzer sorulara verilen farklı cevaplar ve ilgili delillerin farklı yorumlanması bu mesele- nin tartışılan bir mesele olarak karşımıza çıkmasına sebep olmuştur.

Mushafa abdestsiz dokunulmayacağına delil getirilen âyet řu şekildedir:

*“Bakın! Yıldızların yerlerine yemin ederim. Ki bilseniz, bu gerçekten pek büyük bir yemindir. Kuşkusuz o, değeri çok yüce Kur'an'dır. (Aslı) korunmuş bir kitaptadır. Ona ancak tertemiz olanlar (melekler) dokunabilir. O, âlemlerin rabbinden indirilmiştir.”*¹²³

Kur'an'a abdestsiz dokunulup dokunulmayacağı hususunda, bu âyet çerçevesinde sahabe ve tabiundan gelen yorumlar neticesinde bazı müfessirler, “mutahhar” olanların

¹²⁰ Karagöz, *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 1/125.

¹²¹ Hakan Uğur, “Vakıa Sûresi 79. Âyet Bağlamında Mushaf'a Abdestsiz El Sürme Meselesi”, *Usul İslam Araştırmaları* 25/25 (01 Ocak 2016), 205-230.

¹²² Ali Akpınar, “Mushafa Abdestsiz Dokunma Meselesi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (15 Haziran 2001), 81-110.

¹²³ el-Vakıa 56/75-80.

günahlardan ârî olan melekler olduğu ve bunların dışında kimsenin bu kitaba dokunamayacağını anlaşıldığını söylerler.¹²⁴ Katade ise âyetin Kur'ân'a abdestsiz dokunulmayacağını ifade ettiğini söylemektedir.¹²⁵ Cessâs ise bu âyette "mutahhar" olanların melekler olduğunu kabul etmekle birlikte âyetin haber şeklinde gelen nehye dayandırılması ve umumdan dolayı ümmeti de kapsayacak şekilde yorumlanmasının daha uygun olacağını ifade etmektedir.¹²⁶

İbn Kesir konu ile alakalı olarak bu âyetten kastın, cenabet ve hadesten temizlenmeyenler olduğunu beyan etmektedir. Yani cenabet olanlar ve abdestli olmayanlar ona dokunamaz. Bu görüşü ileri sürenler, "âyetin lafzı haberdir, lakin ma'nası talebdir" demektedirler. Yani her ne kadar âyette "sadece temiz olanlar dokunur" denmişse de, aslında "sadece temiz olanlar dokunsun" demek istenmektedir. İbn Kesir yine bu görüşü beyan sadedinde buradaki Kur'ân'dan muradın elimizdeki Mushaf olduğunu kaydetmektedir.¹²⁷

Muhammed Hamdi Yazır ise gerek tercümesinde gerekse tefsirinde âyeti, insanlara yönelik olarak ele almıştır. Yani ona göre âyette geçen Kur'ân kelimesiyle kastedilen, Levh-i Mahfuz'daki Kur'ân değil, münzel/elimizdeki Kur'ân'dır. Nitekim, yaptığı izahın sonunda "Bu âyet sebebiyledir ki, fıkhıta, cünüp iken Kur'ân'ın okunamayacağı ve abdestli olmayanın Mushaf'a temas edemeyeceği beyan olunmuştur."¹²⁸ demiştir.

Seyid Kutub, âyetin, müşriklerin Kur'ân'ı şeytanların indirdiği şeklindeki iddialarını çürütmek gayesiyle nâzil olduğunu belirttikten sonra, burada "mutahharun"dan muradın melekler olduğunu ve ona şeytanların asla dokunamadıklarını kaydetmektedir. Kutub, "Nihâyet, Kur'ân'ı, yeryüzünde temiz ve pis, mü'min ve kafir herkes elleyebilir,"¹²⁹ demiştir.

¹²⁴ Ebû'l Hasan Mukatil b. Süleyman b. Beşir. Mukatil, *Tefsiru Mukatil b. Süleyman* (Beyrut: Daru'l Kü-tübü'l İlmiyye, 2003), 3/317; Taberi, *Câmiü'l-beyân fî tefsiri'l-Kur'ân*, 8/211-212.; Maturîdî, *Te'vilatü'l-Kur'an*, 5/33; Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî Maverdî, *en-Nüket ve'l uyûn (Tefsiru'l Maverdî)* (Beyrut: Dâru'l Kütübü'l İlmiyye, ts.), 5/464; Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' Begavî, *Me'alimü't Tenzil (Tefsiru'l Begavî)* (Riyad: Daru'l Tayyibe, 1991), 8/23.

¹²⁵ Taberi, *Câmiü'l-beyân fî tefsiri'l-Kur'ân*, 8/211-212; Maverdî, *en-Nüket ve'l uyûn (Tefsiru'l Maverdî)*, 5/464; Ebu'l Ferec Cemâlüddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el Bağdadî İbn Cevzi, *Zadü'l mesir fi ilmi't tefsir* (Beyrut: el-Mektebetü'l İslamî, 1984), 8/152.

¹²⁶ Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî Cessâs, *Ahkâmü'l Kurân* (Beyrut: Dâru'l İhyai't Turasil Arabi, 1992), 8/397.

¹²⁷ İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azim* 8/22.

¹²⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* 5/388.

¹²⁹ Seyyid Kutub, *Fi Zılal-il Kur'an*, çev. Bekir Karlığa vd. (İstanbul: Hikmet Yayınevi, 1972), 14/264.

Karagöz konu ile alakalı olarak âyetle geçen “dokunmak” ve “temizlenmiş olanlar” ifadelerinin açık olmadığını belirtmiş ve âyetin iki farklı şekilde yorumlanabileceğini söylemiştir. Bu yorumlardan ilki Kur’ân’a dokunabilenlerin melekler olduğudur. Ona göre Kur’ân Allah tarafından, Cebrail vasıtasıyla Levh-i Mahfuz’dan alınmış, dünya semasına indirilmiş, buradan da Hz. Peygambere indirilmiş muazzam ve mübarek bir kitaptır. Ona şeytanlar dokunamaz. Dokunmaktan kasıt, Kur’ân’ın içeriğinin Hz. Peygambere ulaştırılmasında meleklerden başkasının rolünün olmadığını ispatır. Çünkü müşrikler; cin ve şeytanların gökten gelen haberlerden çalıntı yaptıkları ve kâhinlerin de onlardan bilgi aldıklarına inanıyorlardı. Hz. Peygamber’in de Kur’ân’ı böyle bir yolla elde ettiğine inanıyorlardı. “Kur’ân’a ancak melekler dokunabilir.” âyeti ile bu iddia reddedilmiştir. İkinci yorum ise; Kur’ân’a cünüp ve abdestsiz kimselerin dokunamayacağıdır. Bu yorumla ilgili olarak Karagöz, Allah kelamı Kur’ân’ın yazılı olduğu malzemelere ve Mushaf-ı şerife cünüp ve abdestsiz kimselerin dokunamamasının gerekçesinin saygı olduğunu ifade etmiştir.¹³⁰

Karagöz Hz. Peygamber’den nakledilen rivayetler ışığında ve ulemanın ekseriyetinin görüşüne uygun olarak Kur’ân’a abdestsiz el sürülemeyeceğini söylemektedir.

3.2.2. Çok Eşlilik Bahsi

Çok eşlilik, İslam hukuku içinde "Teaddüd-i Zevcat" olarak adlandırılır. Bu uygulama, bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesini ifade eder.¹³¹ Çok eşlilik, insanlık tarihi boyunca eski zamanlardan beri farklı toplumlarda çeşitli sebeplerle uygulanmıştır. İslam öncesi Arap coğrafyasında, çok eşlilik kuralsız, sınırsız ve adaletsiz bir şekilde gerçekleşmekteydi.¹³²

İslam dini, aile kurumuna ve onu oluşturan değerlere büyük önem verir. Aynı şekilde, çok eşlilik konusunu da ele alırken özünde tek eşliliği tavsiye etmiş, ancak tama-

¹³⁰ Karagöz, *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 7/560-561.

¹³¹ İbrahim Yılmaz, “İslâm Hukukunda Çok Eşliliği Meşru Kılan Şartlar Ve Buna Ruhsat Veren Özel Durumlar”, *Bilimname* 2019/37 (30 Nisan 2019), 559-591.

¹³² Sümeyra Açık, *İslam Hukukunda Çok Eşlilik ve Uygulamaları* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020).

men yasaklamayarak belirli şartlar ve sınırlamalar getirmiştir. İslam'ın çok eşliliği düzenlemesi, bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesine izin verir, ancak bu izin belirli şartlara tabidir.¹³³

Kur'ân-ı Kerîm'de çok eşlilik ile ilgili olan âyet şu şekildedir:

*“Yetimlerin hakkına riâyet edemeyeceğinizden korkarsanız, beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın. Haksızlık etmekten korkarsanız tek kadın veya mülkiyetinizde bulunan câriye ile yetinin; bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır.”*¹³⁴

Râgıb el-İsfahânî, "el-Müfredât" adlı eserinde ilgili terkinin yapısını şu şekilde ifade eder: "Mesnâ (çoğulu: mesâni), yaratma işlemine dair fiil kökenli bir isimdir. Eğdi, düzeltti, överek değerlendirdi, üst üste koydu, içinde gizledi, bir şeyi bir başkasının yanına yerleştirdi, ikinciye getirdi, üçüncüsünü meydana getirdi, bir işi gerçekleştirdi, ardından ona ikinci bir öğeyi ekledi gibi anlamlarda kullanılır. Birinin yanına gidip onu tek olmaktan çıkarma, biri iki, ikiye üç, üçü dört yapma anlamına gelir. Allah, yaratma eylemiyle ilgili olarak mesnâ, sülâsâ ve rubâ' terimlerini kullanmıştır."¹³⁵

İmam Maturîdî de, haksızlık edilmesinden korkulursa bir tanesi ile yetinilmesi vurgusundan yola çıkarak, âyette geçen sayının dört olacağını belirtir. Çünkü dörtten fazla sayıda kadınla evlenilebileceği düşünüldüğünde, bu durumda istisnanın anlamını yitireceğini savunur.¹³⁶

Fahreddin er-Razi de çok eşliliğin dört ile sınırlandığını tefsirinde şöyle ifade etmektedir: Yüce Allah, bu ifadeyi vav harfiyle birbirine atfederek, herkesin bu durumdan herhangi birini tercih edebileceğini belirtmiştir. Benzer bir durum şöyle açıklanabilir: Bir kişinin bir topluluğa, "Bin dirhem olan şu parayı ikişer ikişer, üçer üçer ve dörder dörder

¹³³ Bekir Topaloğlu, *İslamda Kadın* (Ensar Neşriyat, 2004), 98-124; Mehmet Özgü Aras, "İslâm'a Göre Çok Evlilik", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24/24 (01 Ocak 2007), 4; Semra Ulaş, "İslâm'da Çok Kadınla Evlilik", *İslami Araştırmalar Dergisi* 6/1 (1992), 52-63.

¹³⁴ en-Nisa Suresi 3/4.

¹³⁵ İbn Manzûr, *Lisanu'l arab*, 13/399; İsfahânî, *el-Müfredat*, 208.

¹³⁶ Maturîdî, *Te'vilatü'l- Kur'an*, 1/354-356.

bölüşün" şeklinde talimat vermesidir. Buradaki amaç, gruptaki kişilerin bir kısmının ikişer dirhem alabileceği, diğer bir kısmının üçer dirhem alabileceği ve üçüncü bir kısmın da dörder dirhem alabileceği şeklinde bir paylaşımın caiz olduğunu ifade etmektir.¹³⁷

İbn Kesir'e göre, Fatır suresi 1. âyette¹³⁸ ve Nisa sûrelerindeki sayı ifadeleri aynı olsa da, Fatır sûresindeki ifade bir takım sebeplerden dolayı dörtten fazla olma ihtimalini reddetmemekte, ancak Nisa sûresinde bu sayı sınırlandırılmaktadır. Ona göre (ki bu görüşü çoğunluk tarafından kabul edilir), Cenab-ı Hakk, bir nimetini dile getirip onu mübah kıldığını ifade etmektedir. Dolayısıyla, eğer dörtten fazla kadınla evlenmek caiz olsaydı, Allah Teâla'nın bunu belirtmesi beklenirdi.¹³⁹

Karaman, âyette bahsedilen adaletin, "sevgi ve gönül bağında eşitlik" anlamında subjektif adalet olmadığını, aksine "yiyecek, kıyafet, kalacak yer ve beraber kalma süresinde eşitlik" anlamında objektif adalet olduğunu belirtmiştir. Karaman'a göre, sevgide eşitlik sağlamak mümkün olmadığından, bu konuda bir çözüme ulaşmak için çaba harcamanın yersiz olduğunu ifade etmiş ve âyette geçen ifadeyle, objektif bir adalet talep edildiğini söylemiştir. Bu yaklaşım, Allah'ın insan fıtratına uygun bir şeyi isteyeceği gerçeğini vurgulamak bakımından anlamlı bulunmuştur. Yani, insan doğası gereği bazı konularda tam bir eşitlik sağlamak mümkün olmayabilir ve bu durumda âyet, objektif bir adaletin önemli olduğunu ifade etmektedir.¹⁴⁰

Karagöz âyetin, yakınları arasında yetim bulunan veli ve vasilere hitap ettiğini söyler. Bu âyetin inmesinden önce, yetimler genellikle velileri tarafından evlendirilirdi. Damat adayını ve evlilikle ilgili şartları genellikle veliler belirlerdi. Eğer bir yetim kızın velisi, kendi isteğiyle nikah yapmak isterse, koruyucusu olmadığı için şartları belirleme yetkisi veliye aitti. Veliler, bazen istemedikleri halde mülklerine göz koydukları için hi-mayeleri altındaki yetim kızlarla evleniyorlardı. Diğer durumlarda ise isteyerek ve seve-rek evleniyorlardı, ancak mehirlerini ve çeyizlerini benzer durumdaki diğer evliliklere göre eksik belirleme eğilimindeydiler.¹⁴¹

¹³⁷ Râzî, *Mefâtihü'l-gayb* 9/178-186.

¹³⁸ Hamd gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah'a mahsustur. O yaratmada dilediğini arttırır. Şüphesiz Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter.

¹³⁹ Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azim*, 1/449.

¹⁴⁰ Hayreddin Karaman, *Helaller ve Haramlar* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2010), 120-121.

¹⁴¹ Karagöz, *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 2/11.

Karagöz tefsirinin devamında âyetle ilgili olarak altı hüküm içerdiğini ifade etmiş ve özetle şunları söylemiştir.

- Yetimlerin haklarına riâyet edilemeyecek ise yetimlerle evlenilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Zira velinin, yetimleri ve mallarını koruma görevi vardır. Karagöz'e göre evlilik çağına geldiğinde, dinen nikâhın uygun olduğu durumlarda, veli kendi evindeki veya yakınındaki bir yetim kızla evlenebilir. Ancak velinin, evlendiği kızın haklarına ve hukukuna saygı göstermesi önemlidir. Eğer veli, bu sorumluluğu yerine getirememesi endişesi taşıyorsa veya sadece yetim kızın mal varlığı için evlenmeyi düşünüyorsa, bu durumda evlenmemesi daha uygun olacaktır. Âyetin ilk cümlesi, bu prensibi ifade etmektedir.¹⁴²

- Evlenmenin ilahi bir emir olduğunu belirtmiş ve insanların, evlenmezlerse harama düşebilecekleri veya insan neslinin devamının tehlikeye girebileceğini söylemiştir. Dolayısıyla ekonomik ve biyolojik olarak evlenmeye gücü yetenler için "evlenin" ve "evlendirin" emirleri bağlayıcıdır, farzdır. Karagöz âyetlerdeki emirlerin ibaha ifade ettiğine dair bir karine olmadığını, dolayısıyla evlenmenin, Allah'a itaat ve ibadet, mazeretsiz evlenmemenin ise itaatsizlik olduğunu ifade etmiştir.¹⁴³

- Evlenilmesi dinen uygun olan kimseler ile evlenilmelidir.¹⁴⁴
- Zaruret ve ihtiyaç varsa dörde kadar evlenilebilir. Bu âyet-i kerime ile yüce Allah velilere, adaletten sapma riski karşısında, himayeleri altında bulunan ve kendileriyle evlenmeleri caiz olan yetim kızlarla evlenmek yerine, başka kadınlarla evlenmelerini tavsiye etmekte ve "ikişer, üçer, dörder" demek sûretiyle de dünyada evlenilecek kadınların tükenmediğine, velâyeti altındaki yetim kızlar dışında birçok kadının bulunabileceğine işaret etmektedir. Karagöz birden fazla kadınla evlenme uygulamasının Kur'an'ın indirilmeye başlandığı zamandan önce de var olan bir geleneğe dayandığını belirtmiş ve Kur'an'ın, sınırsız çok evliliği dört ile sınırlandırdığını söylemiştir. Âyete göre, çok evlilik bir emir değil, bir ruhsat olarak sunulmuştur. Karagöz'e göre çok evliliğe olan bu ruhsatın, psikolojik, sosyolojik ve biyolojik birçok sebep ve gerekçesi bulunmaktadır. Kur'an evrenseldir, bütün toplumlara ve çağlara hitap eden bir kitaptır. Belirli toplum veya dönemlerde kadın-erkek nüfus dengesinde bozulmalar olabilir, kadın nüfusu

¹⁴² Karagöz, *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 2/11.

¹⁴³ Karagöz, *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 2/12.

¹⁴⁴ Karagöz, *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 2/12.

çoğalabilir. Bu durumu ifade eden hadis-i şerifler bulunmaktadır. Eğer tek evlilik zorunlu olsaydı, bu tür toplumlarda bazı kadınlar evlenme imkânı bulamazdı veya erkeğin biyolojik sebeplerle birden çok kadınla evlenme ihtiyacı ortaya çıkabilirdi. Allah, zinayı haram kılan bir hüküm koymuştur, çok evliliği yasak etseydi bazı erkekler zor durumda kalabilirdi. Bu nedenle, Allah'ın her hükmü çok hikmetli, adil ve insani bir perspektife dayanmaktadır. Ona göre günümüzde, çok evliliğe getirilen bu ruhsatı eleştiren ve beğenmeyen bazı kişiler olabilir. Ancak, bir Müslüman Allah'ın hükmünü eleştiremez, çünkü bu, imanla bağdaşmaz. Allah'ın bir hükmünü beğenmemek, imanı reddetmek anlamına gelir.¹⁴⁵

- Eşler arasında adaletli davranmak gereklidir. Bir Müslüman, zaruret veya ihtiyaç sebebiyle çok evlilik yapmış ise eşlerin arasında evlerinde kalma ve temel ihtiyaçlarını karşılama dâhil her bakımından adaletli olmalıdır. Eşler arasında ayırım yapmak zulümdür, huzursuzluk sebebidir.¹⁴⁶

- Eşler arasında adalet sağlanamayacaksa tek evlilik yapmak icap eder. Yüce Allah, âyette eşler arasında adaleti sağlayamayacak erkeklere tek evliliği veya cariyeleri ile yetinmelerini tavsiye etmekte ve bunun adaletten sapmaktan daha iyi olduğunu beyan etmektedir. Cariye, kadın köle demektir. Kur'an'ın indiği dönemde kölelik vardı. Köleler bir eşya gibi alınıp satılabilirdi, özgürlükleri yoktu. Cariyelerle cinsel ilişki kurulabilirdi.¹⁴⁷

Karagöz çok eşliliğin bir emir değil bir ruhsat olarak sunulduğunu, zaruret ve ihtiyaç dahîlinde birden fazla kadınla evliliğin gerçekleşebileceğini ifade etmiştir. Zaruret halinde birden fazla kadınla evlilik olacaksa bile erkeğin adaletten ayrılmaması gerektiğini ifade ederek insan fitratına, zulmetmeme açısından en uygun olanın tek eşlilik olduğunu söylemiştir.

¹⁴⁵ Karagöz, *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 2/12.

¹⁴⁶ Karagöz, *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 2/13.

¹⁴⁷ Karagöz, *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 2/13.

3.2.3. Kadınlarla İlgili Bahisler

3.2.3.1. Kadınların Örtüsü

Lügatte; örtünmek, kuşanmak¹⁴⁸, bir şeyi saklamak, gizlemek, bürünmek¹⁴⁹, bir şeyi örtmek¹⁵⁰ anlamlarına gelen tesettür kelimesi, dini literatürde ise ilgilileri ve ölçüleri dinen belirlenmiş örtünme sorumluluğunu ifade eder.¹⁵¹

Konu ile ilgili âyeti kerimeler şu şekildedir;

*Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar. Dışarıda kalanlardan başka ziynetlerini göstermesinler. Başörtülerini yakalarının üzerinden bağlasınlar. Kocaları, babaları, kocalarının babaları, kendi oğulları, kocalarının oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, başka kadınlar, hizmetlerinde bulunan köleleri ve câriyeleri, cinsel arzusu bulunmayan erkek hizmetçiler, kadınların cinselliklerinin farkında olmayan çocuklar dışında kimseye süslerini göstermesinler. Yürürken, gizledikleri süsleri bilinsin diye ayaklarını yere vursunlar. Ey müminler! Hepiniz Allah'a tövbe edin, umulur ki kurtuluşa erersiniz!*¹⁵²

*“Evlenmekten umudunu kesmiş yaşlı kadınların, açılıp saçılmadan giysilerini çıkarmalarında onlar için bir sakınca yoktur, bununla beraber iffetlerini korumaya özen göstermeleri kendileri için daha hayırlıdır. Allah herşeyi işitip bilmektedir.”*¹⁵³

*“Ey peygamber! Eşlerine, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle, dış giysilerini üzerlerine bürünsünler. Bu, tanınıp rahatsız edilmemeleri için en uygun olanıdır. Allah ziyadesiyle bağışlamakta ve çok esirgemektedir.”*¹⁵⁴

Konu ile ilgili olarak Zemahşerî (ö.h.538), âyetin tefsirine, "...mümin kadınlara da söyle gözlerini haramdan sakınsınlar..." ifadesini ele alarak başlamıştır. Bu bağlamda, Hz. Peygamber'in âmâ olan sahâbi İbn Ümmü Mektum'un yanında bulunan hanımlarına

¹⁴⁸ İbni Manzûr, *Lisanu'l arab*, 4/343.

¹⁴⁹ Ebû'l-Feyz Murtaza Muhammed b Muhammed b Muhammed Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs* (Daru'l Hidaye, ts.), 11/501.

¹⁵⁰ İsfahânî, *el Müfredat*, 223.

¹⁵¹ H. Yunus Apaydın, “Tesettür”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011).

¹⁵² en-Nur 24/31.

¹⁵³ en-Nur 24/60.

¹⁵⁴ el-Ahzâb 33/59.

örtünmelerini emrettiği hadisi zikretmiş; kadınların kendilerine yabancı olan erkeklere bakmalarının haram olduğunu, ancak bir örtünün arkasından (görünmeyecek şekilde) bakabileceklerini vurgulamıştır. Aynı konuyla ilgili olarak gözün korunmasının ırzın korunmasından önce zikredilmesinin sebebini de gözün rehber/öncü olmasıyla açıklamıştır. Zemahşerî, âyette amca ve dayı hakkında bir hüküm olmayışını sorgulamış, neticede onların da bir kadın için baba ve oğul gibi mahrem olduğunu belirtmiştir. Âyetin son kısmındaki "...gizledikleri ziynetler bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar..." ifadesindeki gizli ziyneti halhal sesi olarak tefsir etmiştir.¹⁵⁵

Fahreddin er-Râzî, söz konusu âyetin tefsirine başlarken, âyetteki emrin "müminlere" yönelik olduğunu, kâfirlerin ise öncelikle iman ile emrolunduklarını vurgulamıştır. Ardından, "...gözlerini haramdan sakınsınlar..." ifadesine odaklanarak konuyla ilgili birkaç önemli meseleyi ele almıştır. İlk olarak, âyetin başındaki "-min" edatının anlamını ve neden 'ırzları korumak' yerine 'gözleri korumak' ifadesiyle geldiğini tartışmıştır. Râzî, bakmanın geniş bir kapsama sahip olduğunu ve insanın bir şeye bakmadığı takdirde o şeyden alıkonacağını belirterek bu durumu açıklamıştır. İkinci mesele, avret mahalleri ile ilgilidir. Râzî, avret mahallerinin dört çeşit olduğunu söylemiş ve her birini detaylı bir şekilde açıklamıştır. Erkeğin erkeğe karşı avreti konusunda (fitne endişesi yoksa) bir erkeğin diğer bir erkeğin göbeği ile diz kapağı arası dışında tüm vücuduna bakabileceğini belirtmiştir. Göbek ile diz kapağının avret olup olmadığı konusunda farklı görüşleri ve bu konuda farklı fıkıh mezheplerinin yaklaşımlarını aktarmıştır. Kadının kadına karşı avreti konusunda ise, (fitne endişesi bulunmadığı sürece) erkeğin erkeğe karşı olan avreti ile benzer olduğunu ifade etmiştir. Yani göbeği ile diz kapağı arası hariç, bir kadının başka bir kadının bedenine bakmasının caiz olduğunu belirtmiştir. Kadının erkeğe karşı avretine dair meselede Râzî, öncelikle kadının konumuna dikkat çekmiş ve kadının hür olup olmadığı ve o erkek için âyette sözü edilen yakınlardan biri olup olmadığına bağlı olarak kadının avretinin belirlenebileceğini ifade etmiştir.¹⁵⁶

Elmalılı Hamdi Yazır, âyetin tefsirine, "Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar..." ifadesini ele alarak başlamıştır. Bu bağlamda, mümin kadınların

¹⁵⁵ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 4/734-740.

¹⁵⁶ Râzî, *Mefatihü'l-gayb*, 17/41-46.

mahremeleri olmayan erkeklere bakmamaları gerektiğini belirtmiş, çünkü bakma eyleminin zinanın habercisi olabileceğini ifade etmiştir. "Kendiliğinden görünen yerler müstesna, ziynetlerini göstermesinler..." ifadesindeki "ziynet" kavramına da odaklanan Elmalılı, âlimler arasında ziynetin Allah'ın kadınlarda doğuştan var ettiği güzellikler veya takı ve süs eşyaları olarak anlaşılabileceğini ifade etmiştir. Kendisi ise ziynet için her iki anlamın da kullanılabileceğini belirtmiştir. "...Kendiliğinden görünen kısımları müstesna..." ifadesindeki maksadın eller, yüz ve örtünün/dış kıyafetin dış/görünen kısmı olduğunu belirten Elmalılı, bu görüşünü desteklemek için Hz. Peygamber'in Hz. Esma'ya söylediği sözleri delil olarak sunmuştur. Elmalılı, kadınların mahremiyetlerini korumak amacıyla gözlerini haramdan sakınmaları gerektiği, ziynetlerini görünür kılma konusunda ölçülü davranmaları gerektiği ve bu konuda Peygamber'in öğütlerini temel alması gerektiği üzerine odaklanmaktadır.¹⁵⁷

Karagöz ise bu âyeti kerimenin tefsirinde kadınların, kendilerine nikâh düşen erkeklerin yanında elleri, yüzleri ve ayakları hariç ziynet yerlerini açıp göstermemeleri gerektiğini söyler. Ona göre "Görünen kısımları hariç" istisnası ile maksat, yüzler ve ellerdir. Âyette geçen "ziynet", kendisiyle süslenilen şey, demektir. Elbise ve takılara da ziynet denir. Ziynet, bir şeyin zatında var olan güzellik demektir. Kadınların, başörtülerini yakalarının ve göğüslerinin üzerine gelecek şekilde örtmeleri gerekir. Karagöz'e göre "Başörtülerini yakalarının ve göğüslerinin üzerine gelecek şekilde örtsünler" cümlesi; başlarını, saçlarını, kulaklarını, boyunlarını, gerdanlarını, enselerini ve göğüslerini açık tutmayıp güzelce örtsünler, bu emri yerine getirebilecek başörtüsü kullansınlar anlamındadır. Müslüman âlimlerin, başın örtülmesinin farz olduğu konusunda hiç ihtilaf etmediklerini, sadece yüzün örtülüp örtülmeyeceği konusunda ihtilafa düştüklerini belirten Karagöz'e göre, doğrusu ellerin ve yüzün örtme emrine dâhil olmamasıdır. Müslüman hanımların başörtü örtmeleri, bir ibadettir, çünkü bununla yüce Allah'ın bir emri uygulanmaktadır. Müslüman kadınlar, ziynet yerlerini ancak eşleri, Müslüman hanımlar ve ebedi olarak evlenemeyecekleri erkeklerin yanında açabilirler. Müslüman hanımların gizledikleri ziynetleri bilinsin diye ayaklarını yere vurmamaları gerekir. Âyetin son cümlesinde üçüncü defa geçen ziynet kelimesi, ayaklara takılan süs ve takı anlamındadır. Gizli olan bu süs ve takının bilinmesi için ayağın yere vurulması yasaklanmaktadır. Bu yasak

¹⁵⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* 4/242-245.

kapsamına kadınların beden güzelliklerini teşhir etmeleri de dâhildir. Dolayısıyla erkekleri tahrik edici ve baştan çıkarıcı bir şekilde yürümeyi ve beden güzelliklerini teşhir etmeyi haram ve büyük günah olarak yorumlamıştır.¹⁵⁸

Sonuç olarak Karagöz, bütün Müslüman âlimler gibi başın örtülmesinin farz olduğu savunmuş, ancak yüzün ve ellerin örtülüp örtülmeyeceği konusunda ihtilafın olabileceğini, ellerin ve yüzün örtünme emrine dâhil olmadığını ifade etmiştir.

3.2.3.2. Kadının Mirastaki Payı

Miras hukuku, İslam'ın ilk dönemlerinde cahiliye Arap kurallarına ve geleneklerine dayanarak uygulanmış, daha sonra çeşitli değişiklikler ve eklemelerle şekillenmiş ve son olarak Nisa sûresinin mirasla ilgili âyetinin inmesiyle nihai halini almıştır. Âyetler, mirasla ilgili hükümlerin detaylarını açıkladığı kabul edilse de bazı konularda belirsizliklerin bulunduğu ve dolayısıyla üzerinde tartışmaların yaşandığı görülmektedir.¹⁵⁹

Konu ile ilgili olan âyeti kerime şu şekildedir;

“Allah size, çocuklarınız hakkında, erkeğe iki kadın payı kadar (vermenizi) emreder. (Mirasçılar) ikiden fazla kadın iseler bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer yalnız bir kadınsa yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, anne babasından her birinin mirastan altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da anne babası ona vâris olmuşlarsa annesinin hakkı üçte birdir. Ölenin kardeşleri varsa annesinin payı, vasiyetten ve borçtan sonra altıda birdir. Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin fayda bakımından size daha yakın olduğunu bilemezsiniz. Bunlar Allah tarafından konmuş paylardır; şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir.”¹⁶⁰

Razi âyet ile ilgili olarak şu yorumları yapmıştır: Kadının harcamaları sınırlıdır, erkeğin harcamaları ise geniştir. Zira erkek, hem kendi ihtiyaçları hem de eşinin ihtiyaçları için harcama yapar. Harcaması daha fazla olan, mala daha fazla ihtiyaç duyar. İkinci olarak, erkeğin yaratılış ve zekâ bakımından kadından üstün olması, çeşitli sorumlulukları

¹⁵⁸ Karagöz, *Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*, 5/121-128

¹⁵⁹ Muhammed Çuçok - Abdurrahim Kaplan, “Nisâ Sûresi On Birinci Âyeti Bağlamında İki Kızın Mirastaki Payı İle İlgili Görüşlerin Değerlendirilmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44 (30 Haziran 2020), 127-138.

¹⁶⁰ en-Nisâ 4/11.

üstlenmesine olanak tanır. Üçüncü olarak, kadının düşük akıl kapasitesine ve yüksek arzulara sahip olmasıdır. Eğer buna bir de malın bolluğu eklenirse, bu durumda toplumda bozulmaların artması muhtemeldir. Dördüncü olarak, erkeğin olgun zekâsı nedeniyle malını dünya ve ahirette kendisi için faydalı bir şekilde harcamasıdır. Genellikle insanlarla etkileşim içinde olduğundan, bu imkânı erkekler daha çok sahiptir. Kadın ise, genellikle insanların arasında bulunmadığından, böyle bir imkânı gerçekleştirme şansı olmayacaktır.¹⁶¹

Şimşek, olayın kadına verilen değerle bir ilişkisi olmadığını savunmuştur. İslam'ın kadına miras hakkı tanımayan bir toplumda indiğini ve hatta o dönemde hiçbir toplumda kadına miras verilmediğine dikkat çekmiş, meseleye kadına verilen değer açısından baktığında İslam'ın kadına son derece değer verdiği sonucuna ulaşmıştır. Ardından, meseleyi ekonomik bir konu olarak değerlendirmiş, hatta bu durumda kadına değer verilmesinin ötesinde kadının kayırıldığına dikkat çekmiştir.¹⁶²

Karagöz âyet ile ilgili olarak, ölen kimsenin borcu varsa veya vasiyette bulunmuşsa, miras paylaştırılmadan önce borçlarının ödenmesi ve ölenin geriye kalan mirasıyla malının üçte birini geçmeyecek şekilde vasiyetinin yerine getirilmesi gerektiğini söylemiştir. Âyetin devamında ana ve babanın, çocuklarına, çocukların da ana ve babalarına mirasçı olabileceklerini belirtir. Bir Müslüman ölür, hem erkek hem kız veya sadece kız veya sadece erkek çocuğu olursa bu durumlarda çocukların anne veya babalarının geriye bıraktığı mallarını nasıl bölüşecekleri âyette ilk sırada bildirilmektedir. Karagöz'e göre, Kur'an'da belirlenen miras hükümlerini uygulamak farzdır. Bu hükmü, hem "Allah emreder" cümlesi, hem de "Bu hükümler, Allah tarafından farz kılınmıştır" cümlesi ortaya koymaktadır. Âyetteki "tavsiye" Türkçede kullandığımız anlamda tavsiye değil, kesin emirdir. Karagöz miras taksiminin, akrabalık bağına ve bu bağın toplum ve aile hayatında sağladığı faydalara göre belirlendiğini söyleyerek, âyette geçen "alîm" ve "hakîm" isimlerinin, miras ile ilgili hükümlerin doğrusunu ve insanların yararına olanını çok iyi bilen Allah olduğunu, O'nun her hüküm, emir ve yasağında pek çok hikmetin bulunduğunu ifade etmiştir.¹⁶³

¹⁶¹ Râzî, *Mefâtîhü'l-gayb* 7/384-385.

¹⁶² M. Sait Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2020) 301.

¹⁶³ Karagöz, *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 2/23-27.

Karagöz, Allah'ın miras konusundaki emirlerinin tavsiye niteliğinde değil bizzat uygulanması gereken bir emir olduğunu ifade etmiş ve miras paylaşımının Kur'an'a göre yapılmasını, bu konuda kimseye zulmedilmemesi gerektiğini söylemiştir.

3.2.3.3. Kadının Şahitliği

Sosyal hayat açısından önemli olan şahitlik konusu, muhakeme ve yargılama usulünü etkilemektedir. Modern hukuk sistemlerinde, cinsiyet ayrımı olmaksızın mahkemelerde kadın ve erkek tanıklar eşit şekilde dinlenmektedir. İslam hukukunda ise, kadın ve erkek arasında bazı durumlarda şahitlik kabul edilip edilmeyeceği konusunda cinsiyet ayrımı yapılmaktadır. Bu bağlamda, bazı durumlarda kadınların şahitliği kabul edilmekte, bazı durumlarda ise iki kadının şahitliği bir erkeğin şahitliği ile eşit görülmektedir. Ancak, istisnai durumlarda bir kadının şahitliği ile de yetinilebilmektedir. Bu nedenle, şahitlik konusu, fıkıh kaynaklarında belirtildiği şekliyle modern İslam toplumlarında hala tartışma konusu olmaktadır.¹⁶⁴

Konu ile ilgili olan âyeti kerime şu şekildedir;

“Ey iman edenler! Belirlenmiş bir zamana kadar bir borç ilişkisi kurduğunuzda bunu yazın. Aranızdan bir kâtip bunu adaletle yazsın. Kâtip Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan geri durmasın. Artık o yazsın, borçlu da yazdırsın; rabbi olan Allah'tan korksun ve borçtan hiçbir şeyi eksik bırakmasın. Eğer borçlu akılcı zayıf veya eksik yahut kendisi yazdıramaz durumda olursa velisi adaletle yazdırsın. Erkeklerinizden iki şahidi de tanık tutun. Şahitler iki erkek olmazlarsa, rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkekle - biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için- iki de kadın olsunlar. Çağrıldıklarında şahitler gelmezlik etmesinler. Borç küçük olsun büyük olsun vadesini belirterek onu yazmaktan üşenmeyin. Böyle yapmanız Allah katında daha adaletli, şahitlik için daha destekleyici ve şüpheye düşmemeniz için daha uygundur. Borç ilişkisinin, aranızda alıp vererek bitirdiğiniz peşin ticaret olması müstesnadır; onu yazmamanızda sizin için bir sakınca yoktur. Alış veriş yaptığınızda şahit tutun. Kâtip de şahit de zarar görmesin. Eğer

¹⁶⁴ Nihat Dalgın, “Kadın ve Erkeğin Şahitliği İle İlgili Naslardaki Düzenlemelerin İslam Hukukuna Yan-sımları Üzerine Değerlendirme”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/4 (01 Ağustos 2005), 7-38.

bunu yaparsanız şüphesiz bu sizin yoldan çıkmanız demektir. Allah'tan korkun, Allah size öğretiyor, Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir."¹⁶⁵

Kur'an Yolu tefsirinde konu ile alakalı şu yorum yapılmaktadır:

Mali konularda şahitlik için gereken şart, ya iki erkek ya da bir erkek ve iki kadın olacaktır. Daha az sayıdaki şahit, iddianın ispatı için yeterli kabul edilmez. Tek erkeğin yeterli olmaması, onun akıl ve dürüstlük bakımlarından eksik olduğu düşüncesine dayanmaz; aksine, hakkın ve alacağın korunması için daha ihtiyatlı ve tedbirli olma prensibine dayanır. Bir kadının yerine iki kadının şart koşulması da, tek kadının akıl ve dürüstlüğü'nün yeterliliği konusundaki şüpheden değil, onların özel durumları, konumları, psikolojik etkenler ve ev dışındaki hayatla ilgilenmemeleri nedeniyle unutma veya yanılma olasılıklarının daha yüksek olmasından kaynaklanır. Bu, kadınların ikinci sınıf veya dereceden bir varlık olarak algılandığı anlamına gelmez; tam aksine, hakkın kaybolmaması amacıyla alınan bir önlemdir. "Erkek bulunmadığı takdirde" denilmemiş olup, erkek bulunsa bile kadınların tanıklığı kabul edilmiştir. Âyetin ifadesine dikkat edildiğinde, iki kadının şahitliğinde tanıklık eden yine bir kadındır; yani nisabı doldurma bakımından bir kadın, bir erkek gibi kabul edilir. Diğer kadının rolü, aynı cinsinden olanın unutması veya yanılması durumunda hatırlatmaktan, hatırlamasına yardımcı olmaktan ibarettir.¹⁶⁶

Reşit Rıza, iki kadının birlikte şahitlik şartını tanıklığın mahkeme huzurunda yapılması sırasında da gereklilik olarak görmekte ve bu kadınların şahitliklerini birbirlerini tamamlayıcı olarak değerlendirmektedir. Ona göre hâkim, kadınları birlikte dinlemelidir; çünkü iki kadından biri diğerini tamamlayarak şahitlikte bulunmaları istenmiştir. Bu şekilde hâkim, her iki kadını dinleyerek bir sonuca varmalı ve bu sonucu bir erkek şahitlik gibi kabul etmelidir. Reşit Rıza'ya göre, geçmişte yapılan yorumların aksine, âyette geçen "en-tedille" ifadesi, kadınların "unutkan yaratılmış oldukları" şeklinde bir mizaç anlatan ifade değildir. Aksine, bu ifade, ticaret ve alacak-verecek işlerinin ilgi alanlarına fazla girmemesi nedeniyle, bu tür işlemlerde şahitlik ederken şaşırıp yanılma olasılıklarını anlatmak içindir. Reşit Rıza, bu görüşünü desteklemek için şu delilleri sunmaktadır: Başka

¹⁶⁵ el-Bakara 2/282.

¹⁶⁶ Karaman vd., *Kur'an yolu* 1/448.

bir âyette, yanıma ve şaşırma anlamına gelen "dalle-yedıllu" kelimesi ile unutma anlamına gelen "nesiye yensa" fiili aynı cümlede, ancak farklı anlamlarla kullanılmıştır.¹⁶⁷

Şimşek, meseleyi "illetin ortadan kalkmasıyla hüküm de ortadan kalkar" ilkesi doğrultusunda yorumlamıştır. Günümüzde yapılan anketler ve istatistiklere dayanarak zekâ, kabiliyet ve hafıza ölçümlerinin mümkün olduğunu belirten Şimşek, kadınların da bu imkanlardan faydalanarak unutkanlık sebebinin tespit edilebileceğini savunmuştur. Tespit sonucunda kadının unutkanlığının fıtri bir özellik olduğu ortaya çıkarsa, iki kadının şahitliğinin bir erkeğinkine eşit olduğunu ifade etmiştir. Eğer unutkanlık, kadının sosyal hayata katılmasıyla ortadan kalkıyorsa, hükmün bu alana katılan kadınlar için geçerli olmadığını belirtmiştir.¹⁶⁸

Karagöz'e göre de konu ile ilgili olarak bir kadın yerine iki kadının şart koşulmasının nedeni, tek kadının akıl ve dürüstlüğüne yeterli olmaması değil, özel durumları, konumları, psikolojileri ve ticari hayatla ilgileri nedeniyle unutma veya şaşırma ihtimallerinin daha fazla olmasıdır. Bu şart, hakkın kaybolmamasını sağlamak amacıyla alınan bir tedbirden ibarettir. Alışverişi ile ilgili borçlanmalarda tanıklık edecek kadınların unutkanlığı, kadınların yaratılıştan itibaren unutkan olmaları anlamına gelmez. Kadının unutkanlığı, genellikle bu konularla ilgilenme düzeylerinin az olması nedeniyledir. Çünkü bir şeyi akılda tutmak sadece zekâ ve hafıza ile ilgili değildir; ilgisizlik, unutkanlığın sebeplerinden biridir. Diğer taraftan, ticari işlemlerle ilgilenmek veya borçlanmalarla meşgul olmak kadın açısından arzu edilen bir durum değildir. Mali konularda tanık ya iki erkek ya da bir kadın bir erkek olacaktır. İki kadının birlikte tanıklık etmesi söz konusu değildir; diğer kadın, hemcinsinin unutması durumunda hatırlatıcı bir rol üstlenecek ve hatırlamasına yardımcı olacaktır.¹⁶⁹

Özetle Karagöz, şahitlik konusunda bazı durumlarda kadın erkek ayrımı yapılmadan iki şahidin yeterli olduğunu ifade edildiğini belirtmiş, ancak ticaret gibi kadınların ilgi alanlarının dışında kalan bir konuda kadın erkek ayrımına gidilmesinin istisna kabul edilebileceğini söylemektedir. Bu durumun kadınların akıl ve dürüstlükleriyle alakalı olmadığı belirtmektedir.

¹⁶⁷ Rıza, *Tefsirü'l-menar* 3/123-124.

¹⁶⁸ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an*, 1/302.

¹⁶⁹ Karagöz, *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 1/440.

3.2.4. Erkeğin Kavvamlığı

Kur'ân'da yer alan hükme mesned teşkil eden odak kavramlardan biri de "kavvam" dır. Özellikle Nisa Sûresi'nin 34. âyetinde geçen "kavvam" kelimesi, müfessirlerin dikkatini çekmiş ve üzerinde durdukları kelimelerden biri olmuştur. Bu kelimenin önemi, kocanın karısı üzerindeki konumunu belirlemesi veya müfessirlerce öyle algılanmasıyla ilgilidir. Söz konusu âyette geçen "kavvam" kelimesi, aile kurumunda özellikle aile reisliği anlamında kocanın ve karının ilişkisinde belirleyici bir rol oynadığı şeklinde değerlendirilmiştir.¹⁷⁰

İlgili âyeti kerime şu şekildedir;

*“Allah’ın, (iki cinse) birbirinden farklı özellik ve lütuflar bahşetmesi ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar. Sâliha kadınlar Allah’a itaatkârdır; Allah’ın korumasına uygun olarak, kimsenin görmediği durumlarda da kendilerini korurlar. (Evlilik hukukuna) başkaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve onları dövün. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür.”*¹⁷¹

Râzî, erkeğin kadına olan üstünlüğünü belirli bir keyfiyet olarak vurgulayarak erkeğin kadına nispetle üstün yönlerini şu şekilde gerekçelendirir: Akıl, diyet, miras, devlet başkanlığı, hakimlik ve şahitliğe uygun olma, evlenme hakkı ve bir şahsiyet sahibi olma. Kadının eşine karşı benzer şekilde üstün olması imkânsızdır. Erkeğin miras payının daha yüksek olması, kadının boşanma hakkının sınırlı olması, erkeğin boşadığı eşini tekrar nikâhlama yetkisinin olması gibi faktörler erkeğin üstünlüğünü destekler. Kadın, kocasını boşayamaz ve boşandıktan sonra kocasına müracaat etme hakkı olmadığı gibi, ganimet hissesinde de erkeğin payı daha büyüktür. Bu nedenlerle erkeğin kadından üstün olması, kadının erkeğin hükümranlılığı altında adeta bir esir gibi bulunduğunu gösterir. Râzî'ye göre eşler arasındaki ilişki, bir çoban-sürü, amir-memur ilişkisi gibidir. Erkek reis ve çoban rolünde iken, kadın erkeğin idaresinde olan memur rolündedir. Erkek, lider ve çoban

¹⁷⁰ Gökhan Atmaca, “Müfessirlere Göre Kavvam Kelimesi -Nisa Silresi 34. Âyet Bağlamında-”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (15 Haziran 2013), 215-231.

¹⁷¹ en-Nisâ 4/34.

olması sebebiyle, kadının haklarını ve çıkarlarını koruma sorumluluğuna sahiptir. Kadın ise, kocasına boyun eğmeli, itaat etmeli ve kendisini teslim etmelidir.¹⁷²

Kurtubî kavvam kelimesini bir şey üzerinde durmak, onu gözetmek, bütün gayreti ile onu korumak, ona nezaret etmek şeklinde tanımlamış ve erkeklerin kadınlar üzerinde kaim olmalarını da kadının işlerini çekip çevirmesi, onu te'dip etmesi, evinde tutması çerçevesinde ele almıştır. Kurtubî'ye göre erkekler kadınlara göre aklî olgunluk ve idarecilik bakımından üstündürler. Benzer şekilde yaratılış bakımından da erkeklerin karakterlerinde hararet ve kuruluk baskın olduğundan erkekler kuvvetli ve çetin, kadınların karakterinde nemlilik ve soğukluk baskın olduğundan kadınlar daha zayıf ve güçsüzlüdür ve bundan dolayı korunmaya daha muhtaçlardır.¹⁷³

İbn Kesîr, erkeğin kadına göre üstünlüğünü çeşitli açılardan ele alarak; erkeğin fazilet, yaratılış, ahlak, mertebe, emre itaat, mali tasarruf, maslahatları yerine getirme, dünya ve ahiret açısından kadına göre daha ileri bir konumda olduğunu savunmaktadır. Erkeklerin kadınlar üzerinde hakimiyet kurduğunu belirten İbn Kesîr'e göre erkek, kadının reisi, büyüğü ve terbiye edicisi rolündedir. Erkek, kadınlardan hem daha üstün hem de daha hayırlıdır. İbn Kesîr, peygamberliğin erkeklere özgü bir özellik olduğunu ve erkeğin kadına zina isnadında bulunabilmesine karşın, kadının böyle bir isnadda bulunması durumunda sopayla cezalandırılmasının da erkeğin üstünlüğünden kaynaklandığını ifade eder.¹⁷⁴

Ömer Nasuhi Bilmen, erkeklerin üstünlüğünün temelini mali yükümlülükleri, aileyi koruma görevleri ve iradelerine daha hâkim olmalarında görmektedir. Müfessir, Nisa 34. âyetin aile içindeki görev ve yetkilere vurgu yaptığını belirterek, erkeğin yaratılıştan ve sonradan edindiği bazı özellikler bakımından üstünlüğüne işaret ettiğini ifade etmektedir.¹⁷⁵

Kur'ân Yolu tefsirinde, eski âlimlerin erkeğin üstünlüğünü fiziksel güç, akıl, irade gibi faktörlere dayandırdıkları, bu üstünlüğün bazen akıl ve din konusunda, bazen de fi-

¹⁷² Râzî, *Mefâtihü'l gayb*, 10/90-93.

¹⁷³ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 6/280.

¹⁷⁴ İbn Kesîr, *Tefsiru'l Kur'ani'l azim*, 3/903; 4/1679-1680

¹⁷⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*. (İstanbul : Bilmen Yayınevi, 1974), 2/586.

ziksel güç ve irade bakımından olduğu belirtilmiştir. Hz. Peygamber'in "Aklı ve dini eksik olanlar içinden, sizden fazla, akıl sahiplerine hâkim (galip) olanları görmedim!" ifadesinde, sözü edilen, aklın eksikliğinin şahitlikle ilgili olduğu, din yönündeki eksikliğin ise kadının özel durumlarında bazı yükümlülüklerden muaf olması şeklinde yorumlanmış, Nisa 34. âyette belirtilen kavvamlık kavramının, erkeğin koruma ve yönetme hakkını ifade ettiği aktarılmıştır. Ayrıca, erkeğin mali yükümlülükleri ve aile geçimini sağlama sorumluluğu gibi faktörlerin de bu üstünlüğün temelini oluşturduğu vurgulanmıştır. Bu perspektiften bakıldığında, aile içinde erkeğin reislik, yöneticilik, koruma, ıslah, üretme gibi vazifelerde öne çıkmasının, Kur'ân'ın erkeğe verdiği kavvamlık hakkını ifade ettiği belirtilmiştir. Ailedeki kuralların işleyişinde erkeğin reislik rolünü üstlenmesi, bu üstünlüğün bir yansıması olarak kabul edilmiştir.¹⁷⁶

Karagöz, "kavvamun" kelimesini "kaim" kelimesinin mübalağalı şekli olup yöneticiler, koruyup kollayıcılar; kelimenin kökü olan "kıyâm" bir şeyi yönetmek, hizmet etmek, korumak; "faddale" fiilin kökü olan "fadl" üstün olmak, artmak; mastarı olan "tefdil" tercih etmek, birini başkasından üstün tutmak ve faziletli yapmak olarak ifade etmiştir.¹⁷⁷

Karagöz, kavvam kelimesini kısaca tahlil ettikten sonra, erkeklerin kadınların koruyup kollayıcıları ve yöneticileri olduğunu söylemiştir. Ona göre genel olarak erkekler mantık, kadınlar duygularda ön plandadır. Erkekler fiziki olarak kadınlardan daha güçlülerdir. Allah bu itibardan dolayı erkekleri kadınlara koruyup kollayıcı ve yönetici yapmıştır. Karagöz bunun da iki sebebi olduğunu belirtmiştir. İlki erkeklerin bedeni itibarıyla zorluklara tahammül, fiziki olarak güçlü, yönetme ve koruma bakımından yetenekli olmalarıdır. Bundan dolayı erkeklerin kadınlara hamilik yapma görevi bulunmaktadır. İkinci erkeklerin hanımları ve çocukları üzerinde barınma, yeme, içme, sağlık, giyim ve benzeri bütün ihtiyaçlarını karşılama sorumluluğu vardır. Evlenirken eşine mehir verme yükümlülüğü de vardır.¹⁷⁸

Müellif, eşine başkaldıran kadınların cezalandırılmasını aile hayatında Yüce Allah'ın, erkek ve kadına farklı sorumluluk ve görevler yükleme şeklinde yorumlamıştır.

¹⁷⁶ Karaman vd., *Kur'an yolu* 2/58-59.

¹⁷⁷ Karagöz, *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 2/68.

¹⁷⁸ Karagöz, *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 2/69.

Buna göre erkek evin yönetimini iyi yapacak, hanımın ve çocuklarının bütün ihtiyaçlarını karşılayacak, onlara iyi davranıp hizmet edecektir. Kadınlar ise, eşine saygılı ve itaatkâr olacak, iffet ve namusunu koruyacaktır. Eğer kadın, bu görev ve sorumluluklarını yerine getirmez, eşine itaatsizlik eder, isyan eder ve başkaldırırsa kadının bu saygısız ve isyankâr davranışına karşı erkeğe üç yaptırım bildirilmektedir. Birincisi sözlü uyarı, ikincisi yatağı ayırma, üçüncüsü fiili müdahaledir. Sözlü uyarma ve yatağı ayırma, kadına yönelik psikolojik cezadır. Amaç, kadını başkaldırmaktan vazgeçirmektir. İsyankâr kadın birinci ve ikinci yöntemlerle de yola gelmezse erkek eşinden ayrılabilir. Ancak ayrılmak arzulanan bir şey değildir. Özellikle varsa çocuklar mağdur olmaktadır. Ayrılmak istemeyen erkek, kadını başkaldırısından caydırabilmek için, yaralamadan ona hafifçe vurabilir. Âyette "vurma" diye çevrilen "darb" kelimesi, örfte bilindiği şekilde basit sebeplerle kadını dövmek değildir. Veda Hutbesi'nde Peygamberimiz (s.a.s) "darb" eylemini, kadının açıkça edepsizlik yapması şartına bağlamış ve kadına zarar verilmemesi gerektiğini bildirmiştir. Konu ile ilgili âyet ve hadisler birlikte değerlendirildiğinde, "darb" eyleminin sadece namusu lekeleyecek bir davranışta bulunan kadına uygulanabileceği, bunun da bilinen anlamda dövme olmadığı anlaşılmaktadır.¹⁷⁹

Karagöz, erkeğin kavvamlığı ve kadının dövülmesi mevzusunda önceki âlimlerin görüşlerini bir nebze yumuşatarak, erkeğin yaratılış itibarıyla güçlü kuvvetli olmasının onun kadın üzerinde koruyucu ve kollayıcı olduğunu savunmuştur. Darp eylemini ise, sadece namusu lekeleyecek bir davranışta bulunan kadına uygulanabileceği şartına bağlamıştır.

3.2.5. Cihad

Cihad sözlükte; gayret etmek, bir işi başarmak için elinden gelen bütün imkanları kullanmak anlamlarına gelen "cehd" kökünden türemiş bir kelimedir. İslâmî literatürde Allah yolunda savaşmak anlamına geldiği gibi, dini emirlerini öğrenip ona göre yaşamak, haram ve günahlara karşı nefisle mücadele etmek, İslam'ın bilinmesi ve yayılması için gayret etmek yani İslam'ı tebliğ etmek gibi kapsamlı bir anlamı da ifade eder.¹⁸⁰

¹⁷⁹ Karagöz, *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 2/71-72.

¹⁸⁰ Ahmet Özel, "Cihad", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993), 7/527; Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü* 100.

İslam'da cihad farızası etrafındaki tartışmaların temelinde batılı düşünürlerin cihadı yorumlama biçimi yatmaktadır. Birkaç istisna hariç batılı araştırmacılar cihadın, bütün dünya Müslüman oluncaya ya da İslam bütün dünyaya hâkim oluncaya kadar savaşma anlamına geldiğini iddia etmişlerdir.¹⁸¹

*"Saldırıya uğrayanlara zulme mâruz kaldıkları için savaş izni verildi. Allah onları muzaffer kılmaya elbette kâdirdir."*¹⁸²

Müfessirler, cihadla ilgili olarak inen ilk âyetin yukarıdaki âyet olduğunu ifade etmişlerdir. Âyetin son kısmında geçen "Şüphesiz ki Allah, müminlere yardım etmeye elbette kâdirdir." İfadesinden anlaşıldığına göre, Allah Teala, müminleri cihad etmeden de kâfirlere galip getirebilir. Ancak, müminlerin imanlarını ortaya çıkarmak ve Allah'ın yolunda çaba harcamalarını sağlamak amacıyla onlara cihad etmeyi emretmiştir.¹⁸³

Karagöz, bu âyetle Müslümanlara zulme uğramaları sebebiyle savaşma izni verildiğini ifade etmiştir. Müşriklerin Medine'ye hicret etmeleriyle birlikte de Müslümanlara huzur bırakmadıklarını belirtmiştir. Allah, Müslümanlara müşrik ve kâfirlerle savaşma izni verdiği zaman, Bedir adı verilen yerde Mekkeli müşriklerle yapılan savaşı kazandıkları anlatılmıştır. Savaşı başlatan tarafın müşrikler olduğu vurgulanarak, "Kendileri ile savaşılan kimseler" ifadesiyle Müslümanlar kastedilmiştir. Müellife göre âyette geçen "savaşılan kimseler" ifadesi, savaşın müşrikler tarafından başlatıldığını açıkça belirtmektedir. Aynı zamanda, savaşın meşruiyetiyle ilgili olarak, ancak zulüm ve saldırı durumunda meşru olabileceği vurgulanmıştır. Âyette geçen "kıtâl" kelimesinin; karşılıklı savaşmak, vuruşmak ve dövüşmek anlamına geldiğini belirten Karagöz'e göre bu fiil formu, bir tarafın saldırısıyla başlayan ve karşı tarafın mukabelede bulunduğu bir süreci ifade etmektedir. Âyette yer alan "kendileri ile savaşılan Müslümanlar" ifadesi, Müslümanların savaşı başlatmadıklarını, müşriklerin saldırısı karşısında kendilerini savunduklarını belirtmektedir. Öte yandan, Bakara Sûresi'nin 190. âyetinde, *"Ey müminler! Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda siz de savaşın, ancak haddi aşmayın"* şeklindeki emrin savaşın sadece savunma amaçlı ve meşru bir şekilde gerçekleştirilmesini vurguladığını

¹⁸¹ Saffet Köse, "Cihad şiddete referans olabilir mi?", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 10 (2007), 37-69.

¹⁸² el-Hac 22/39

¹⁸³ Fahreddin Râzî, *Mefâtihi'l-gayb* 23/99 Hk, 27/73; eş-Şevkânî, *Fethü'l-kadir*, Hk. 4/556; Karaman vd. *Kur'an Yolu*, 4/574.

savunan Karagöz, böylece İslam'ın temel prensibi olan barışa öncelik verildiğini, savaşın ise yalnızca meşru müdafaa durumunda kabul edildiğini ifade etmiştir.¹⁸⁴

*“Kolay da olsa zor da olsa sefere çıkın ve mallarınızla canlarınızla Allah yolunda cihad edin. Bilerseniz, bu sizin kendi iyiliğinizdir.”*¹⁸⁵

Şimşek, bu âyetin Müslümanları Allah yolunda cihada teşvik ettiğini ve şartlar ne kadar zor olursa olsun, bu göreve katılmalarının önemli olduğunu ifade ettiğini belirtmektedir. Çünkü âyet, Müslümanların zorlu bir dönemde oldukları sırada indiği için, Müslümanları Tebuk Seferi'ne katılmaya çağırmıştır. Müellif, Müslümanların o dönemde Mekk'e'nin fethi, Huneyn ve Taif gazvelerinden yeni çıktıklarını, son derece yorgun olduklarını, hava koşullarının çok sıcak olduğunu ve geçen yılın kurak geçmiş olması nedeniyle hasat mevsiminin zorlu geçtiğini, ayrıca, Müslümanların karşısına Bizans gibi güçlü bir orduyla çarpışma zorunluluğu çıktığını belirtmiştir. Bu nedenle, Müslümanlar savaşa gitmeyi önce tercih etmemelerine rağmen, artık savaşın zorunlu hale geldiğini kabul etmişlerdir. Peygamber (sav)'in Bizans'ın Medine'ye saldıracağı haberini aldığı anda, Müslümanları savaşa çağırdığını ve devlet başkanının böyle bir çağrısının, Müslümanlar için savaşın farz olduğu anlamına geldiğini belirten müfessir savaşa katılmayanların şiddetli bir dille kınandığını ve onların ahireti terk edip dünya hayatını seçenler olarak değerlendirildiğini dile getirmiştir.¹⁸⁶

Karagöz ilgili âyetin tefsirinde cihada mal ve can ile katılma şeklinde iki farklı durumdan söz etmiştir. Buna göre canı ile cihada katılmayı savaşa katılmak, savaşa katılacakları eğitmek, cihad ile ilgili Allah'ın emirlerini öğretmek, cihadın hükümlerini ve önemini anlatmak, savaşı komuta etmek, düşmanın hareketleri, ihtiyaçları ve eksikleri hakkında bilgi toplamak için istihbarat görevi yapmak, savaşla ilgili bilgi ve tecrübelerini ilgililere aktarmak olarak sıralamıştır. Malı ile cihada katılmayı ise savaşa hayvan, silah, araç gereç, yiyecek ve içecek gibi malzemelerle katılmak, savaşa katılacakların ihtiyaçlarını karşılamak, savaşa mali destek sağlamak olarak açıklamıştır. Her iki şekilde de cihada katılmanın müminler için hayırlı, faydalı, iyi ve güzel bir eylem, ibadet ve sevap

¹⁸⁴ Karagöz, *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 4/685

¹⁸⁵ et-Tevbe 9/41

¹⁸⁶ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an*, 2/449.

olarak değerlendirildiğini belirten Karagöz'e göre metinde vurgulanan nokta, cihadın sadece savaşa katılmakla sınırlı olmadığı, aynı zamanda eğitim, öğretim, yönetim, istihbarat gibi çeşitli şekillerde gerçekleştirilebileceğidir. Ona göre bu âyette müminlere cihad, "sefere çıkın" ve "cihad yapın" şeklinde kesin ve bağlayıcı emirlerle teşvik edilerek, mal ve can ile cihada katılmanın Allah yolunda bir hayır olduğu vurgulanmıştır.¹⁸⁷

*“Öyleyse artık inkârcılara boyun eğme, bu Kur’ân’la onlara karşı bütün gücünle mücadeleyi sürdür.”*¹⁸⁸

Furkan Sûresi'nin Mekkî bir sûre olması nedeniyle, âyette bahsedilen kâfirlerin Mekke müşrikleri olduğu belirtilmektedir. Âyette Hz. Peygamber'in, onlara itaat etmemesi, özellikle Mekke müşriklerinin şirk inancı konusundaki uzlaşma tekliflerini reddetmesi vurgulanmakta; Taberî'nin ifadesiyle müşriklerin ilahlarına tapma çağrılarına uymaması emredilmektedir. "Kur’ân'la büyük cihad et" denilerek, Mekke müşriklerinin şirk inancına karşı direnişi devam ettirmesi ve tevhid inancına çağrıda bulunması istenmektedir. Hz. Peygamber'in Mekke müşrikleriyle mücadelesinde, Allah'ın Kur’ân'da bildirdiği prensiplere uygun hareket etmesi gerektiği vurgulanmaktadır.¹⁸⁹

Karagöz bu âyetin tefsiri bağlamında Kur’ân ile müşriklere karşı büyük mücadele etmek gerektiğini, "İnkârcılara karşı Kur’ân ile büyük mücadele", savaş alanında fiziksel çatışmayı değil, onlara karşı Kur’ânî delillerle karşı durmayı, onlara teslim olmamayı ifade ettiğini belirtir. Ona göre gerçeği göremeyen ve zihinsel potansiyelini bu yönde kullanmayan bireylere karşı deliller sunarak mücadele etmek, düşmanlara karşı fiziksel savaşmakla kıyaslandığında daha zorlu ve büyük bir görevdir.¹⁹⁰

Sözlükte çaba sarf etmek, bir işi başarabilmek için bütün imkânları kullanmak anlamına gelen "cihad" kelimesinin, âyet ve hadislerle saldırı olduğunda Allah'ın yolunda düşmanlarla mücadele etmek anlamını ifade ettiği gibi, dini öğrenmeyi, dinin emir ve yasaklarına uymayı, haramlardan sakınmayı, nefsin kötü arzularına ve Şeytanın vesveselerine karşı mücadele etmeyi, İslam'ın öğrenilmesi, tanınması, yaşanması ve yüceltilmesi için çalışmayı da ifade ettiğini belirten Karagöz, inkârcılara itaat etmeme ve Kur’ân ile

¹⁸⁷ Karagöz, *Kur’an’ın Anlamı ve Tefsiri*, 3/166.

¹⁸⁸ el-Furkân 25/52

¹⁸⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 2836

¹⁹⁰ Karagöz, *Kur’an’ın Anlamı ve Tefsiri*, 5/237.

mücadele etmenin günümüzde de geçerli olduğunu söyler. Müminlerin; Hristiyanlara, Yahudilere, Ateistlere, Deistlere kısacası hiçbir inkârcıya, dini konularda itaat edemeyeceğini belirten Karagöz'e göre Kur'ân ile mücadele edebilmek için, Kur'ân'ı, Kur'ân'ın beyan ettiği hadisleri, âyet ve hadislerdeki fikhî hükümleri, emir ve yasakları, helâl ve haramları, ilke ve esasları tam anlamıyla öğrenmek, İslam hükümlerini bilmek, kabul etmek ve yaşamak için çalışmak, bu konuda maddi ve manevi her yöntemi kullanmak gereklidir. Zira bu, "Ben Müslüman'ım" diyen her müminin sorumluluğudur.¹⁹¹

Karagöz genel olarak Mekke'de nazil olan cihad âyetleri ile Medine'de nazil olan cihad âyetlerinin farklı hükümler içerdiğini belirtmiş, ilk nazil olan cihad âyetlerinde savaşmak için meşru sebeplerin olması gerektiğini, önceliğin barışı tesis etmek olduğunu ifade etmiştir. Sonradan nazil olan cihad âyetlerinde Müslümanların canları ve mallarıyla cihad etmeleri gerektiğini vurgulamış, günümüzde de farklı cihad alanlarının oluştuğunu söylemiş, Müslümanım diyen her bir ferdin kendi üzerine düşen sorumluluğu yapması gerektiğini vurgulamıştır.

3.2.6. Ganimetler

Ganimet kelimesi "ganeme" kelimesinden türetilmiştir. Bir şeyi zorluk çekmeden elde etmek anlamına gelir. Düşman ve onun dışındakilerden elde edilen mal türü şeylere ganimet denir.¹⁹²

Ganimetler tarih boyunca kurulan ve siyasi olarak varlığını devam ettiren her devlet tarafından ekonomik bir kazanç kaynağı olarak görülmüştür. Aynı şekilde ganimetler, İslam devletinin hazinesi olarak bilinen beytülmal, tarih boyunca temel gelir kaynakları arasında yer almıştır. Ganimetin tarihsel bir olgu olduğunu düşünmek ve günümüzde buna ihtiyaç duyulmadığını söylemek kabul edilemez bir gerçekliktir. Çünkü günümüzde birçok devlet arasında soğuk ve sıcak savaşlar meydana gelmiş ve bu savaşlardan bazıları halen devam etmektedir. Bu savaşların sonucunda mağlup olan devletlerin zengin yer altı ve yer üstü kaynakları, galip devletler tarafından bir ganimet olarak

¹⁹¹ Karagöz, *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 5/237.

¹⁹² İbn Manzur, *Lisanu'l arab*, 12/445-446; Ragıb el İsfahani, *el-Müfredat*, 366.

değerlendirilmiş ve el konulmuştur. Bu nedenle, ganimet malı devletler için önemli bir ekonomik gelir kaynağıdır.¹⁹³

*“Sana ganimetleri soruyorlar. Ganimetlerin Allah’a ve resulüne ait olduğunu söyle! O halde siz gerçek müminler iseniz Allah’a karşı saygısızlıktan sakının, aranızı düzeltin, Allah ve resulüne itaat edin”*¹⁹⁴

Mevdudî bu âyet ile ilgili olarak, savaş ganimetlerinin paylaşımı konusunda büyük bir devrim gerçekleştiğini, önceden, bu ganimetlerin ya ele geçiren askerlerin, komutanın ya da tüm orduya liderlik eden kralın mülkiyetinde olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla bu durum, askerlerin bencil davranışlarını şiddetli rekabete, hatta bazen trajik sonuçlara yol açabilirdi. Ya da askerler, kendilerini hırsızlık ve aşırı talep etme eğilimine iten çalma eylemlerine başvururdu. Kur’ân, savaş ganimetlerinin Allah’a ve Resûlü’ne ait olduğunu ilan edip, 41. âyette ganimetlerin adil bir şekilde paylaşılacağını duyurarak, bu kötü uygulamalara son verdi. İlk emir, değerli ve değersiz tüm ganimetlerin komutanın önünde toplanmasını gerektiriyordu. Mevdudî’ye göre, ikinci emre göre, ganimetlerin beşte biri Allah’ın yolunda ve fakirlere harcanmak üzere İslam devletine ayrılmalı, geri kalanı ise savaşa katılanlar arasında adil bir şekilde paylaşılmalıydı. Bu sayede "cahiliye" döneminin olumsuzlukları, herkesi tatmin eden bir düzeltmeyle ortadan kaldırılmıştı. Bu bağlamda dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta şudur: Kur’ân, ganimetlerin Allah ve Resûlü’ne ait olduğunu söyledikten sonra, zihinleri mutlak itaat ve boyun eğmeye hazırlamak için bu konuya tekrar değinmez. Daha sonra 41. âyette ganimetlerin paylaşımıyla ilgili emri verir. Bu farklı terimlerin kullanılmasının nedeni, burada "nimetler" iken, 41. âyette "ganimetler" olarak adlandırılmasından kaynaklanmaktadır.¹⁹⁵

Karagöz, söz konusu âyet ile ilgili olarak savaşta düşmandan elde edilen maddi değerlerin "nefel", "ganimet" ve "fey" kelimeleri ile ifade edildiğini söylemiştir. Ganimet, savaş yoluyla elde edilen değerleri ifade ederken; fey, savaşmadan ele geçirilen değerlere atıfta bulunur. "Nefel" ise hem ganimeti genel olarak ifade etmek hem de ganimetin belirli bir kısmını belirtmek için kullanılır. "Enfâl", "nefel" kelimesinin çoğulu olup, sözlükte "fazlalık" anlamına gelirken, din dilinde ve bu bağlamdaki âyette "ganimetler" olarak

¹⁹³ Mahmut Yıldızbaş, *Kur’an’da ganimet* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014), 1.

¹⁹⁴ el-Enfâl 7/1.

¹⁹⁵ Mevdudî, *Tefhimü'l-Kur’an*, 2/140.

kullanılmaktadır. "Nafile" kelimesi de aynı kökten gelir ve farz ibadetlerin ötesinde yapılan ek görevleri ifade eder. Karagöz'e göre, ganimetlerin "enfâl" olarak adlandırılmasının iki temel sebebi vardır: İlk olarak, savaş, Allah'ın dinini yüceltmek ve Müslümanları korumak amacıyla yapılır, ganimet ve toprak elde etmek için değil. Bu nedenle, ganimetlere "enfâl" denilmiştir, çünkü nafile, asıl amaç üzerine eklenen fazlalıkları ifade eder. İkinci olarak, ganimet, Allah'ın İslam toplumuna helâl kıldığı şeylere ek ve fazla olanlardır, çünkü ganimet önceki ümmetlere haramdı.¹⁹⁶

Kargöz'e göre âyet, ganimetlerin Allah ve Peygamberine ait olduğunu belirtir ve bu ifade, ganimetlerin nasıl dağıtılacağı konusunda Allah'a ve Resul'e özgü bir hüküm olduğunu ifade eder. Ganimetlerin mülkiyeti Allah'a aittir, ancak nasıl kullanılacağı ve dağıtılacağı Peygamber'e aittir. Ganimetlerin mülkiyeti tümüyle Allah'a aittir, çünkü O'nun her şeyin sahibi olduğu vurgulanır. Peygamber ise Allah'ın elçisi, İslam devletinin lideri ve İslam ordusunun komutanıdır. Ayrıca, âyetle savaş ganimetlerinin nasıl bölüneceği de belirtilmiştir. Ganimetler beşe bölünür; beşte biri Allah'a, Peygamber'e, yakın akrabalara, yetimlere, yoksullara ve yolculara ayrılır, geri kalan beşte dörtü ise gazilere verilir. Ancak, âyetin 41. âyetle nesh edilip edilmediği konusunda İslam bilginleri arasında ihtilaf vardır. 41. âyetin birinci âyeti nesh etmediğini söyleyenlere göre, birinci âyet ganimet taksiminin ahlaki yönünü, 41. Âyet ise Allah'ın kendine ait mülkü nasıl dağıtmayı murat ettiğini açıklamaktadır. Bazı müfessirlere göre de birinci âyet neshedilmiştir.¹⁹⁷

*“Allah’a ve ayırım günü yani iki topluluğun karşılaştığı gün kulumuza indirdiğimize iman etmişseniz biliniz ki ganimet olarak ele geçirdiğiniz her şeyin beşte biri Allah’a, peygambere, yakınlarla, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. Allah her şeye kadirdir.”*¹⁹⁸

Taberi'ye göre, ganimetin taksiminde tercih edilebilecek görüş şu şekildedir: Peygamber, ganimetin beşte birindeki payı alır ve bu beşte bir içinde bırakılır. Daha sonra bu beşte bir, eşit paylara ayrılır ve bu paylar şu şekilde dağıtılır: Birinci pay akrabalara, ikinci pay yetimlere, üçüncü pay yoksullara ve dördüncü pay ise yolda kalmış yolculara verilir.

¹⁹⁶ Karagöz, *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 3/5.

¹⁹⁷ Karagöz, *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 3/5.

¹⁹⁸ el-Enfâl 7/41.

Çünkü Allah'ın, ganimetten pay alacak kimselere paylarını alıp başkalarına verme hakkının kimseye ait olmadığını beyan ettiği kimselerden pay almak yanlıştır. Taberi, "Âyette geçen 'yetim' ifadesinin, Müslümanlar arasında ihtiyaç içinde bulunanları ifade ettiğini belirtir. 'Yolda kalan' ifadesinin ise, yolculuk sırasında yoksul düşüp yoluna devam edemeyen kişiyi ifade ettiğini söyler."¹⁹⁹

Karagöz'e göre bu âyet, ganimetlerin beşte birinin Allah'a, Peygamber'e, peygamberin akrabalarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara ait olduğunu ifade eden bir âyettir. Peygamber (sav), bu hükmü ilk defa Benî Kaynuka Yahudilerinden alınan ganimetlerde uygulamış ve tarih boyunca çoğu fakih tarafından bu şekilde uygulama yapılmıştır. Savaşın sona ermesiyle devlet başkanı veya yetkilendirdiği komutan, öncelikle düşmanın öldürülen askerlerinden elde edilen malları dağıtır. Ardından, savaşta üstün başarı gösterenlere vaat edilen şeyleri yerine getirir. Geriye kalan malları beşe böler, beşte dördünü savaşa katılanlara dağıtırken, beşte birini ise Peygamber ve onun akrabalarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara vermek üzere saklar. "Yetim" terimi, hayatta yalnız kalmış insanları, kocası ölmüş kadınları ve ergenlik çağına ermemiş babasız çocukları ifade eder. "Fakir" ise temel ihtiyaçlarını karşılayamayan, geliri ihtiyaçlarına yetmeyen ve mal, mülk veya para sahibi olmayan kişileri tanımlar. "İbn sebîl" ise yolculuğa çıkmış, ancak yolda ihtiyaçlarını karşılayacak imkânlara sahip olmayan kişileri ifade eder. Bu kişilere hem ganimetlerden hem de zekât olarak adlandırılan yardımlardan pay verilir.²⁰⁰

*"Artık aldığınız ganimetten helâl ve hoş olarak yiyin, Allah'a itaatsizlikten sakının, Allah son derecede bağışlayıcı ve esirgeyicidir."*²⁰¹

Karagöz'e göre bu âyet, savaşta alınan ganimetlerin helal olduğunu ifade eder. "Ganimet", savaş sırasında düşmandan elde edilen mal ve mülktür. Âyette, bu ganimet malının helal olduğu ve ondan yemek içmek konusunda bir kısıtlama olmadığı belirtilmektedir. Örneğin, Uhud savaşında yetmiş esir alınmış ve bu esirler arasından fidye karşılığında serbest bırakılanlar olmuştur. Abdullah ibn Abbas, Bedir esirlerinden birinin

¹⁹⁹ Taberi, *Câmiü'l-beyân*, 1931.

²⁰⁰ Karagöz, *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 3/59.

²⁰¹ el-Enfal 7/69.

serbest bırakılması karşılığında dört yüz dirhem alındığını ifade etmiştir. İslam'ın korunması, güçlenmesi ve düşmanların zayıflatılması amacıyla savaş sırasında esir almanın gerekliliği başka âyetlerde vurgulanmıştır.²⁰² Ancak, savaş sırasında esir alınmak durumunda olunmadığı takdirde düşman askerlerinin öldürülmesi hükmü de mevcuttur. Âyette, savaşta alınan ganimetlerin yenilebileceği ve bu konuda bir sınırlama olmadığı ifade edilmektedir. Bu durum, savaşın zorluklarına rağmen Müslümanların, alınan ganimetlerden rahatlıkla faydalanabilecekleri anlamına gelir. Bu tür hükümler, savaş koşullarında Müslümanların güvenliğini ve refahını sağlama amacını taşımaktadır.²⁰³

Sonuç itibarıyla Karagöz bu âyetlerden yola çıkarak ganimetlerin helal olduğunu, nasıl dağıtılacağına da mülkiyet hakkı Allah'a ve Rasulüne ait olduğu için onların karar verebileceğini söyler. Zira âyette de ganimetlerin beşte birinin Allah'a, Peygamber'e, Peygamberin akrabalarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara ait olduğu vurgulanmıştır.

3.2.7. Mürtedin Cezası

Sözlükte; geri çevirmek, dönmek, kabul etmemek gibi anlamlara gelen “radede” kökünden türeyen irtidat, bir şeyden başka bir şeye dönmek ya da bulunduğu halden geriye dönmek anlamlarına gelir.²⁰⁴ Terim olarak ise kısaca, bir Müslümanın dinini terk etmesi demektir. Dinini terk eden bu kişiye de mürted denir.²⁰⁵ Bu konu İslam kaynaklarında itikadî, hukukî ve amelî yönden çokça tartışılmıştır.

*“Sana haram ayı, onda savaşmayı soruyorlar. De ki: Onda savaşmak büyük günahtır. Allah'ın yolundan menetmek ve O'nu inkâr etmek, Mescid-i Harâm'dan (insanları) engellemek, halkını oradan çıkarıp sürmek ise Allah katında daha büyük günahtır. Fitne de öldürmekten daha ağırdır. Güçleri yeterse sizi dininizden çevirinceye kadar durmadan sizinle savaşsınlar. İçinizden kim dininden döner de kâfir olarak ölürse, dünyada ve âhirette amelleri boşa gidenler işte bunlardır. Cehennemin dostları da bunlardır ve orada onlar devamlı kalıcıdırlar.”*²⁰⁶

²⁰² el-Muhammed 47/4.

²⁰³ Karagöz, *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 3/92

²⁰⁴ İbn Manzur, *Lisanu'l arab*, 3/172-175.

²⁰⁵ Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 320.

²⁰⁶ el-Bakara 2/217

Beydavî'ye göre bu âyet, kâfirlerin Müslümanlara olan düşmanlıklarını sürdüreceklerini ve Müslümanların dinlerinden döndürülünceye kadar bu düşmanlıklarından vazgeçmeyeceklerini bildirmektedir. Âyette geçen "eğer güçleri yeterse" ifadesi, onların buna güçlerinin yetmeyeceğini ifade eder. Âyet, amellerin boşa gitmesini, dinlerinden dönüp kâfir olarak ölme durumuna bağlamıştır. Âyette bahsi geçen ameller, faydalı amellerdir. Dünyada amellerinin boşa gitmesi, hayal ettikleri dünya nimetlerine ulaşamamak anlamına gelir. Ahirette ise, irtidat nedeniyle kazandıkları sevaplar hükümsüz kalacak, herhangi bir fayda göremeyeceklerdir.²⁰⁷

Karagöz, âyetin tefsiri çerçevesinde mürtedin durumuyla ilgili; İslam'dan irtidat eden kimsenin nikâhının düşeceğini, bütün iyi amellerinin boşa gideceğini, Müslüman anne, babasına veya çocuklarına mirasçı olamayacağını söyler. Karagöz'e göre, Kâfir bir kimse, iman ederse bu iman, kâfir iken işlediği bütün günahlarının affına vesile olurken, bir Müslüman kâfir olursa, Müslüman iken yaptığı bütün salih amelleri ve sevapları yok olur. Mürted, sadece kâfir olmakla kalmaz, İslam'a ve Müslümanlara cephe alıp savaşa kalkışırsa idam ile cezalandırılır. Mürted, tövbe edip yeniden Müslüman olursa imam Şafî'ye göre daha önce yaptığı ibadetleri baki kalır, mesela hac yaptı ise yeniden hac yapması gerekmez. İmam Ebu Hanife'ye göre irtidat ile salih ameller boşa gider, bu kimse yeniden Müslüman olursa nikâhını tazeleme zorunluluğu ve haccını yeniden yapma gerekliliği ortaya çıkar. Ona göre "Amellerin dünyada boşa gitmesi" insanların övgüsüne mazhar olamaması, "Amellerin ahirette boşa gitmesi" ise sevap alamaması ve bir faydasını görememesidir. Mürted, imana dönmez ve kâfir olarak ölürse cehennem halkından olur, cehenneme atılır ve orada ebedi olarak kalır.²⁰⁸

*"Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah öyle bir kavim getirecektir ki Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler; müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı vakarlıdırlar; Allah yolunda cihad ederler ve hiç kimsenin kınamasından korkmazlar. İşte bu Allah'ın dilediğine verdiği bir lütfudur. Allah'ın lütfu geniştir; O, her şeyi bilir."*²⁰⁹

²⁰⁷ Beydavî, *Envaru't tenzîl ve esraru't te'vil*, 271

²⁰⁸ Karagöz, *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 1/312.

²⁰⁹ el-Mâide 5/54

Beydavî, bu âyetin dinden dönen arap kabileler için geldiğini söylemiştir. Bu olaylar, Allah'ın önceden haber verdiği olaylardandır. Hz. Peygamber'in döneminde, İslam'ı terk eden Arab kabileleri arasında bazı olaylar yaşanmıştır. Beni Müdlic kabilesinin lideri Esved-i Ansi, İslam'a karşı çıkıp peygamberlik iddiasında bulunduğu Firuz Deylemi tarafından öldürüldü. Hz. Peygamber, Firuz'un Esved'i öldürdüğü gece durumu ashabına bildirdi, Müslümanlar da bu haberle teselli buldular. Beni Hanife kabilesi, sahte peygamber Müseylime'nin takipçileridir. Müseylime, Hz. Peygamber'e yazdığı bir mektupta Allah'a Rasul olduğunu iddia etmiş, ancak Hz. Peygamber mektuba verdiği cevapla gerçeği dile getirmiştir. Bu kabile, Hz. Ebu Bekir'in liderliğindeki Müslümanlar tarafından savaşa tutuldu ve Müseylime, katili Vahşi tarafından öldürüldü. Beni Esed kabilesi, Tuleyha bin Huveylid'in liderliğinde İslam'a karşı çıktı. Hz. Peygamber, Tuleyha'ya karşı Halid bin Velid'i gönderdi. Savaşın ardından Tuleyha kaçtı, ancak daha sonra İslam'a girdi ve Müslümanlar arasında iyi bir yaşam sürdü.²¹⁰

Taberi, Allah'ın İslam'dan çıkanlara yönelik tehdidini şu şekilde açıklamaktadır: Allah'ın bu tehdidi, ezeli ilminde Resulullah'ın vefatından sonra İslam'dan çıkacaklarını bildiği bireylere aittir. İslam'a giren ve artık ondan çıkmayan, onu tahrif etmeyen kişilere ait olan vaat ise yine Allah'ın ezeli ilminde İslam'a girdikten sonra dosdoğru devam edecek kimselere aittir. Resulullah'ın vefatından sonra birçok Bedevi ve bazı şehir sakinleri, dinlerinden çıkarak mürted olmuşlardır. Allah, onların yerine kararlı, sebatlı müminleri getirerek böylece müminlere vaadini yerine getirmiş ve mürtedlere yönelik tehdidini uygulamıştır.²¹¹

“Kim iman ettikten sonra Allah'ı inkâra saparsa -kalbi imanla dolu olduğu halde baskı altında kalanın durumu müstesna olmak üzere- kim kalbini inkâra açarsa işte Allah'ın gazabı bunlaradır; bunlar için çok büyük bir azap vardır.”²¹²

Kur'ân-ı Kerim'de “irtidat” kelimesinin bizzat kullanıldığı âyetler ile “imandan sonra küfür” tabirinin kullanıldığı âyetlere bakıldığında mürtedin durumu ile ilgili olarak

²¹⁰ Beydavî, *Envaru't Tenzil ve Esraru't Te'vil*, 644.

²¹¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1438

²¹² en-Nahl 16/106

dünyevî bir cezadan bahsedilmemektedir. Mürtedin cezalandırılması hususu şu iki hadise dayanmaktadır:²¹³

Birincisi: “Hz Ali (ra)’nın bir kavmi ateşle yaktığı haberi Abdullah bin Abbas’a ulaşınca şöyle dedi: ‘Ben olsaydım, onları yakmazdım, öldürürdüm. Çünkü Hz. Peygamber (sav): Allah’ın azabıyla başkalarına azap etmeyin buyurmuştur. Aynı şekilde Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: ‘kim dinini değiştirirse öldürün’²¹⁴

İkincisi: “Allah’tan başka ilah olmadığına benim de Allah’ın elçisi olduğuma şehadet eden bir Müslümanın kanı ancak şu üçünden birisi ile helal olur: Bir cana kıyan, evli iken zina eden ve dinini terk edip cemaatten ayrılan.”²¹⁵

İslam hukukçuları, ergenlik çağına gelmiş bir kişinin fiziksel veya psikolojik baskıya maruz kalmadan bilinçli bir şekilde İslamı terk etmesi durumunda mürted sayılacağını söylemişlerdir. İrtidat eden erkek ise onun öldürülmesi gerektiği konusunda ittifak etmişlerdir. Şafîiler, Malîkiler, Hanbeliler kadın mürtedin de öldürülmesi gerektiğini söylerken, Hanefiler, kadın mürtedin öldürülmesini silahlı mücadeleye girip girmemesine bağlamışlardır.²¹⁶

Hz. Peygamber (sav) ve Hz. Ebubekir döneminde irtidat edenler İslam toplumundan ayrılıp düşman saflarına geçmekteydiler. Bu durumda mürtedler sadece sessizce din değiştirmekle kalmıyor aynı zamanda İslam’ın yerine başka alternatifler koymak için uğraşıyorlardı. Böylece İslam toplumu bozulma ve parçalanma ile karşı karşıya kalıyordu. İşte İslam toplumunu parçalama ve çöküntüye uğramaktan korumak, sırların ve haberlerin düşmana ulaşmasına engel olmak ve Müslümanların dinlerinden şüphe etmelerine mani olmak için mürtedin cezalandırılması gerekiyordu. Mürtedin cezalandırılması ilkesi; dinden döndükten sonra bunu ilan edip tövbe etmemekte direnen yani küfürde ısrar eden, dili ile bile tövbe ettiğinde ölümden kurtulacağını bilmesine rağmen bunu söylemek

²¹³ Abdurrahman Ateş, “İnanç Özgürlüğünün Sınırı/Kapsamı ve İnanç Özgürlüğü Açısından Mürtedin Cezalandırılmasına Dair Bir Değerlendirme” (Kur’an’ın Farklı İnanç Mensuplarına Yaklaşımı Sempozyumu, Konya, 2007), 181-199.

²¹⁴ Buhari, Cihad 149.

²¹⁵ Buhari, Diyet 6.

²¹⁶ Ali Toksarı, “Din Vicdan Özgürlüğü Bağlamında Kitap ve Sünnete Göre Mürtede Yapılması Gereken Muamele”, *Bilimname* 19 (Şubat 2010), 47-74.

istemeyen ve düzeni bozmaya yönelik apaçık bir girişimde bulunan kimseler için geçerli görülmüştür.²¹⁷

Karagöz'e göre bu âyetle, iman edip mümin ve müslüman olan bir kimse, dinden döner ve inkâr ederse, Allah'ın gazabına uğrayacağına ve ahirette cehenneme atılacağına dair âyetin ifadesi vurgulanmaktadır. Bu çerçevede müellif konuya dair, Müslüman birinin İslam'ı terk etmesini ve başka bir dine geçmesini, dinsizliği seçmesini ya da dinî hükümleri, haramları veya âyetleri inkâr etmesini irtidat olarak tarif etmiştir. İrtidat eden kişiye "mürted" denir. İslam'dan irtidat eden kişinin yaptığı bütün salih amellerin ve sevapların yok olacağı, kâfir iken işlediği günahların ise iman etmesi durumunda affedileceği ifade edilir. Ancak eğer mürted, İslam'a ve Müslümanlara karşı savaş açarsa, idam ile cezalandırılacağı belirtilir. İslam'a geri dönen bir mürtedin, İmam-ı Şâfi'ye göre daha önce yaptığı ibadetlerin baki kalabileceği; ancak İmam Ebu Hanîfe'ye göre irtidat ile salih amellerin boşa gideceği ve yeniden Müslüman olması halinde nikâhını tazelemesi, hac-cını yeniden yapması gerekebileceği ifade edilir. İrtidat eden kişinin nikâhı düşer, bu kişi Müslüman ana-babasına veya çocuklarına mirasçı olamaz. Eğer bu kişi imana dönmez ve kâfir olarak ölürse, cehennem halkından olur, ahirette cehenneme atılır ve orada ebedî olarak kalır. Ayrıca, inkâra zorlanan bir kimse, canını kurtarmak için inkâr kelimesini söyleyebilir. Ancak bu durumda, gönülden kabul etmemek ve küfre razı olmamak şarttır. İmanını gizlemek amacıyla müminin imanını inkâr etmesi caiz olduğu gibi, can korkusuyla inkâra zorlanan kişinin de imanını zıddı olan sözleri söylemesi caizdir. Bu durumda, kişinin gönlü küfre açık olmamalı, kalbi imanla mutmain olmalıdır. Ayrıca tehdidin ciddi olması, ve bu kişinin tehdit ettiği şeyi yapabilecek güç ve imkânına sahip olması gerekir.²¹⁸

Karagöz mürted ile ilgili âyetleri tefsir ederken daha çok mürtedin ahiretteki durumu ile ilgili hükümlere temasta bulunmuştur. Bununla birlikte dünyadaki cezası ile ilgili olarak da eğer İslam'a ve Müslümanlara savaş açmış veya onlara zarar veriyorsa idam edilebileceğini söylemiştir.

²¹⁷ Ateş, "İnanç Özgürlüğünün Sınırı/Kapsamı ve İnanç Özgürlüğü Açısından Mürtedin Cezalandırılmasına Dair Bir Değerlendirme".

²¹⁸ Karagöz, *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 4/181-182.

SONUÇ

Hayatı boyunca Kur'ân ve hadis merkezli birçok çalışma yapan İsmail Karagöz'ün önemli çalışmalarından biri "Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri" isimli eserdir. Müellif, çalışmamıza konu olan bu eseri, Kuran âyetlerinin ışığında toplumsal meseleleri çözmeyi hedefleyen bir anlayışla kaleme almıştır. Müslümanları hidâyete yönlendirmeyi amaç eden bu eser günümüz insanına hitap eden, sade, anlaşılır, akıcı ve özgün bir yapıya sahiptir.

Eser Mushaf sırasına göre, Kur'ân'ın tamamının tefsirini içermektedir. Eserde âyetler tefsir edilirken önce âyetin metni, daha sonra anlaşılır ve sade bir dille meali verilmiştir. Eserde her bir âyetin ayrı ayrı yazılıp tefsir edilmesine dikkat edilmekle beraber anlam bakımından birbiriyle ilişkili olan âyet grupları topluca tefsir edilmiş ve konu birliği sağlanmaya çalışılmıştır.

Eserde, akademik tartışmalardan, edebi detaylardan uzak durularak bilimsel detaylar öne çıkarılmamış; ancak bilimsel verilerden de tamamen vazgeçilmeden, her kesimden okuyucuya ulaşmayı hedefleyen bir üslup benimsenmiştir. Karagöz, tefsirinde genel olarak gereksiz tekrarlardan ve uzun açıklamalardan kaçınmakla beraber bazı âyetlerin tefsirinde bu durum dikkatten kaçmıştır.

Müellif, fikhî meselelerde mezhep taassubuna karşı durmuş, görüşlerini açıklarken fazla tartışmaya girmemiş ve âyetlerin zahiri anlamını öne çıkarmıştır. Dirayet yönü ağır basan bir tefsir görüntüsü vermekle beraber eserde rivayet malzemesine bigane kalınmamış, bu çerçevede Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsire sıkça başvurulmuş, başta Hz. Peygamber olmak üzere sahâbe ve tabiîn sözlerinden de istifade edilmiştir.

Hemen her tefsirde olduğu gibi Karagöz'ün tefsirinde de nüzûl sebepleri, muhkem-müteşabih, nesh gibi Kur'ân ilimlerine dair bilgilere yer verilmiştir. Müellif, her bir Kur'ân ilmi için ayrı bir başlık açmaktansa âyet hangi ilimle alakalı ise tefsire o bağlamda yön vermiştir. Bu çerçevede en fazla esbab-ı nüzul bilgisinden istifade ettiği görülen müellifin, nüzûl sebebini açıklarken hükmün genel nitelikte olduğunu vurgulamış, Kur'ân'ın evrensel bir mesaj taşıdığını savunmuş ve tarihselcilik anlayışına karşı çıkmıştır. Tedrici bir yaklaşımla âyetlerin geçerliliğini kıyamete kadar savunan Karagöz, Dihlevî'nin de

neshedildiğini söylediği beş âyet dışında Kur'ân'da mensûh âyet olmadığını ifade etmiştir.

Müellif eserde kelam ilminin tartışmalı bazı konularında ilgili âyeti yorumlarken konu ile ilgili diğer âyetleri ve hadisleri de genişçe ele almış ancak ayrıntılı tartışmalara girmemiştir. Eser bir ahkâm tefsiri olmamakla beraber ilk etepta okuyucuda bir ahkâm tefsiri izlenimi uyandırmaktadır. Fıkhî konularla ilgili âyetler tefsir edilirken bir ilmihal kitabı edasında uzun açıklamalara yer verilmiş, konu ayrıntılı bir şekilde ele alınmış, hüküm net bir şekilde ortaya konmuştur.

Eserde, konu bütünlüğüne özen gösterilmiş, parçacı bir yaklaşımdan kaçınılmıştır. Âyetler, indiği Arap toplumunun sosyo-kültürel ve ekonomik yapıları gözetilerek anlamaya çalışılmış, yer yer âyetler ve sûreler arasındaki münasebete de değinilmiştir.

Sonuç olarak, İsmail Karagöz'ün tefsirinin, günümüzün toplumsal sorunlarına çözüm arayan, sade bir dil kullanılarak herkesin anlayabileceği bir perspektifle yazılmış bir eser olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Açık, Sümeyra. *İslam Hukukunda Çok Eşlilik ve Uygulamaları*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Ağbal, Davut. “Nüzul Ortamındaki Tarihî Veriler Işığında Lokman Sûresi 34. Âyet ve Mugayyebât-ı Hamseye Farklı Bir Yaklaşım”. *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 7/1 (30 Nisan 2023), 168-195.
- Ahmed, Ebû Abdurrahman Halil b Ahmed b Amr Ferahidi Halil b. *Kitâbü'l-ayn*. Beyrut: Daru'l Kütübü'l İlmiyye, 2003.
- Akpınar, Ali. “Mushafa Abdestsiz Dokunma Meselesi”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (15 Haziran 2001), 81-110.
- Alıcı, Mustafa. “Şefaât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/411-412. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010.
- Altay, Ali. *Kur'an'a göre Hz. İsa ve nüzulü problemi*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Altaytaş, Muhammed. *Kur'an-ı Kerim'de Ehl-i Kitap İtikadi Açısından Yahudilik ve Hıristiyanlık*. Büyüyenay, 2016.
- Altın, Mehmet. *Âyetler ve Kur'an İsimleri Bağlamında - Kur'an'ın Rehberliği*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2021.
- Altuntaş, Halil - Şahin, Muzaffer. *Kur'an-ı Kerim Meali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010.
- Apaydın, H. Yunus. “Tesettür”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40/538-543. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011.
- Aras, Mehmet Özgü. “İslâm'a Göre Çok Evlilik”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24/24 (01 Ocak 2007), 4.
- Ateş, Abdurrahman. “İnanç Özgürlüğünün Sınırı/Kapsamı ve İnanç Özgürlüğü Açısından Mürtedin Cezalandırılmasına Dair Bir Değerlendirme”. 181-199. Konya, 2007.
- Ateş, Süleyman. “Cennet Kimsenin Tekelinde Değildir”. *İslami Araştırmalar Dergisi* 3/1 (1989), 7-24.
- Ateş, Süleyman. *Kur'an'da Nesh Meselesi*. Yeni Ufuklar Neşriyat, 1996.

- Atmaca, Gökhan. “Müfessirlere Göre Kavvam Kelimesi -Nisa Silresi 34. Âyet Bağlamında-”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (15 Haziran 2013), 215-231.
- Bedir, Lokman. “Ru’yetullahla İlgili Âyetlerin Bağlam Esaslı Değerlendirilmesi”. *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 13/25 (30 Mart 2021), 61-88.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes‘ûd b. Muhammed el-Ferrâ’. *Me‘alimü’t Tenzil (Tefsiru’l Begavî)*. Riyad: Daru’l Tayyibe, 1991.
- Beyzâvî, Ebû Saîd Nasırüddin Abdullah b Ömer b Muhammed. *Envarü’t-tenzil ve esrarü’t-te’vil*. Beyrut : Daru İhyai’t-Turasi’l Arabî, 1998.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Mealî Âlisi ve Tefsiri*. İstanbul : Bilmen Yayınevi, 1974.
- Buhari, Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu’s-Sahih*. Dımaşk: Dâru Tavki’n-Necât, 1422.
- Bulut, Halil İbrahim. “Mûcize”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30/348-351. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usulü*. Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *Ahkâmü’l Kurân*. Beyrut: Dâru’l İhyai’t Turasil Arabi, 1992.
- Cevheri, Ebû Nasr İsmail b Hammad. *Tacü’l-luga ve sıhahi’l-arabiyye*. Kahire: Dâru’l-İlm, 1956.
- Cevziyye, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed İbn Kayyim. *Bedaiü’t-tefsiri’l-cami li-tefsiri’l-İmam İbn Kayyim el-Cevziyye*. Riyad : Dâru İbni’l-Cevzi, 1993.
- Cüzey, Ebü’l-Kâsım Muhammed b Ahmed b Muhammed el-Kelbi İbn. *et-Teshil li-ulumi’t-tenzil*. Beyrut: Şeriketu Dâru’l-Erkam b. Ebi’l Erkam, 1996.
- Çelebi, İlyas. “İsâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22/472-473. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000.
- Çelik, Hüseyin. “Kur’ân’da Şefaât”. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (01 Haziran 2015), 283-314.
- Çetiner, Bedrettin. “Mesel”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/299-301. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2004.

- Çuak, Muhammed - Kaplan, Abdurrahim. “Nisâ Sûresi On Birinci Âyeti Baēlamında İki Kızın Mirastaki Payı İle İlgili Görüşlerin Deēerlendirilmesi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44 (30 Haziran 2020), 127-138.
- Dalgın, Nihat. “Kadın ve Erkeēin Şahitliēi İle İlgili Naslardaki Düzenlemelerin İslam Hukukuna Yansımaları Üzerine Deēerlendirme”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/4 (01 Ağustos 2005), 7-38.
- Demirci, Muhsin. *Kur’ân ve yorum*. İstanbul : Ensar Neşriyat, 2006.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usulü*. M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021.
- Duman, M. Zeki. “Kur’ân-ı Kerim’de Neshe Delil Gösterilen ve Mensuh Addedilen Ayetlerin Mana Yönünden Yeniden Gözden Geçirilip Deēerlendirilmeleri”. *Bilimname : Düşünce Platformu* VII/XVII (Şubat 2009), 9-50.
- Duman, M. Zeki - Altındaē, Mustafa. “Hurûf-u Mukatta”. 18/401-408. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998.
- Enis, İbrahim. *el-Mu’cemü’l-vasit*. Kahire: Mecmeu’l Lügati’l Arabiyye, 1973.
- Es-Semerkindi, Ebü’l-Leys İmâmülhüda Nasr b. Muhammed b. Ahmed. *Tefsirüs Semerkandi Bahrül Ulum*. Beyrut: Darül Kütübil İlmîyye, 2006.
- Firuzabadi, bü’t-Tahir Mecdüddin muhammed b. Yakub b. Muhammed. *el-Kamusü’l-muhit*. Beyrut: Daru’l İlim, 1990.
- Gülverdi, Selim. “Lokman Suresi 34. Ayetin Kelami Açıdan Yorumu”. *İslami İlimler Araştırmaları Dergisi* 4 (01 Ekim 2018), 22-58.
- Gündüz, Şinasi. “İslam Öncesi Dönemde Ehli Kitab”. İstanbul: İSAV, 2005.
- Güven, Mustafa. “Hakikat ve Mecaz Baēlamında Mütешabih Bir Kavram Olarak ‘İstiva’”. *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 3/6 (30 Mart 2021), 175-192.
- Hazm, Ebü Muhammed b Ali b Ahmed b Saîd ez-Zahiri İbn. *el-Fasl fi’l-milel ve’l-ehvâ’ ve’n-nihal*. Beyrut: Dârü’l-Ma’rife, 1986.
- İbn Cevzi, Ebu’l Ferec Cemâlüddin Abdurrahman b.Ali b.Muhammed el Bağdadî. *Zadü’l mesir fi ilmi’t tefsir*. Beyrut: el-Mektebetü’l İslamî, 1984.
- İbn Kesir, Ebü’l-Fida İmadüddin İsmail b Ömer. *Tefsirü’l-Kur’ani’l-Azim*. Beyrut: Müessesetü’r-Reyyan, 2008.
- İsfahani, Ebü’l-Kâsım Hüseyin b Muhammed b Mufaddal Ragıb el-. *el-Müfredat fi garibi’l-Kur’ân*. Beyrut : Mustafa el-Babi el-Halebi, 1981.

- Karagöz, İsmail. *Aile ve Gençlik*. Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Karagöz, İsmail. *Allah, İnsan ve Merhamet*. Diyanet İşleri Başkanlığı, 2020.
- Karagöz, İsmail. *Allah Sevgisi Allah Korkusu*. Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- Karagöz, İsmail. *Allah'a Karşı Görevlerimiz*. Ankara: Kar, 2015.
- Karagöz, İsmail. *Âyet ve Hadislerin Işığında Allah'ın İsim ve Sıfatları Esmâ-i Hüsnâ*. Diyanet İşleri Başkanlığı, 2011.
- Karagöz, İsmail. *Âyet ve Hadislerin Işığında Helal, Mekruh ve Haramlar*. Ankara: Kar, 2016.
- Karagöz, İsmail. *Âyet ve Hadislerin Işığında Seferilik ve Hükümleri*. Ankara: Kitap Yayınevi, 2005.
- Karagöz, İsmail. *Ayet ve Hadislerin Işığında Sevgi ve Dostluk*. Diyanet İşleri Başkanlığı, 2011.
- Karagöz, İsmail. *Ayet ve Hadislerin Işığında Sigara, Alkol, Uyuşturucu Zararları ve Dini Hükümü*. Diyanet İşleri Başkanlığı, 2019.
- Karagöz, İsmail. *Ayetler ve Hadisler Işığında Engelliler*. Diyanet İşleri Başkanlığı, 2013.
- Karagöz, İsmail vd. *Bir Arada Yaşama Ahlakı*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2016.
- Karagöz, İsmail. *Birlikte Yaşama Ahlakı ve Hukuku*. Ankara: Kar, 2015.
- Karagöz, İsmail. *Cami ve Genç*. Ankara: Kar, 2014.
- Karagöz, İsmail. *Cami ve Namaz*. Ankara: Kar, 2015.
- Karagöz, İsmail. "Camiler ve Engelliler". *Cami Yazıları*. 79-92. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.
- Karagöz, İsmail. *Din Görevlisi Mevzuat Rehberi*. Diyanet İşleri Başkanlığı, 2015.
- Karagöz, İsmail vd. *Din Görevlisi Rehberi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2015.
- Karagöz, İsmail. *Din Görevlisinin Misyonu ve Vizyonu*. İzmir: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014.
- Karagöz, İsmail. *Din ve Vicdan Özgürlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Karagöz, İsmail (ed.). *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005.
- Karagöz, İsmail (ed.). *Dualar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.

- Karagöz, İsmail. *Fert ve Toplumlara İisabet Eden Musibetler Sebep ve Sonuçları*. an-
kara: Kitap Neşriyat Yayınları, 3. Basım, 2007.
- Karagöz, İsmail. *Günahlar Tövbe ve İstiğfar*. Diyanet İşleri Başkanlığı, 2019.
- Karagöz, İsmail vd. *Hac İlmihali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2004.
- Karagöz, İsmail. *Helal Kazanç, Helal Rızık*. Ankara: Kar, 2013.
- Karagöz, İsmail. *İbadet İlmihali*. Ankara: Kar, 2015.
- Karagöz, İsmail. *İlahî Çağrı Ey Müminler*. Ankara: Kar, 2014.
- Karagöz, İsmail. *İlahî Emirler*. Ankara: Kar, 2015.
- Karagöz, İsmail. *İlahî Yasaklar*. Ankara: Kar, 2015.
- Karagöz, İsmail. *İman İlmihali*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013.
- Karagöz, İsmail. *İnceleme ve Soruşturma Rehberi*. Diyanet İşleri Başkanlığı, 2013.
- Karagöz, İsmail. *İnsan Din ve Peygamber*. Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012.
- Karagöz, İsmail. *İslam ve İnsan*. Diyanet İşleri Başkanlığı, 2015.
- Karagöz, İsmail. *İslam ve Samimiyet*. Ankara: Kar, 2014.
- Karagöz, İsmail. *İslam'ın Ana Kaynakları Kur'an ve Sünnet*. Diyanet İşleri Başkanlığı,
2010.
- Karagöz, İsmail. *Kader, Şefa'at ve Kabir Hayatı*. Ankara: Kar, 2017.
- Karagöz, İsmail. *Kur'an ve Miras*. Ankara: Kar, 2015.
- Karagöz, İsmail. *Kur'an ve Sünnetin Işığında Birlik ve Beraberlik*. Ankara: Kar, 2016.
- Karagöz, İsmail. *Kur'an'a Göre İnsana Verilen Değer ve Görev*. Çelik Yayınevi, 1996.
- Karagöz, İsmail. *Kur'an'a Göre Zulüm Açısından Allah ve İnsan*. Çelik Yayınevi, 1996.
- Karagöz, İsmail. *Kur'an'a Karşı Görevlerimiz*. Ankara: Kar, 2014.
- Karagöz, İsmail. *Kur'an'da Dört Kavram 1. Cilt Adalet, İhsan, Birr, Takva*. Kar, 2015.
- Karagöz, İsmail. *Kur'an'da Dört Kavram 2. Cilt İbadet, İtaat, İcabet, İttiba*. Kar, 2017.
- Karagöz, İsmail. *Kur'an'da Dört Kavram 3. Cilt İman, İslam, İhlas, Salih Amel*. Kar,
2015.
- Karagöz, İsmail. *Kur'an'da Dört Kavram 4. Cilt Sıdk, İstikamet, Sabır, Şükür*. Kar,
2015.
- Karagöz, İsmail. *Kur'an'da Dört Kavram 5. Cilt Nisyan, Cehalet, Gaflet, Sefahat*. Kar,
2015.
- Karagöz, İsmail. *Kur'an'da Dört Kavram 6. Cilt Din, Millet, Ümmet, Şeriat*. Kar, 2015.

- Karagöz, İsmail. *Kur'an'da Zikir Kavramı ve Allah'ı Zikir*. Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012.
- Karagöz, İsmail. *Kur'an'dan Mesajlar*. Diyanet Vakfı Yayınları, 2014.
- Karagöz, İsmail. *Kur'an'dan Öğütler*. Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Karagöz, İsmail. *Kur'an'ı Anlamak Kırk Ayet ve Yorumu*. Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.
- Karagöz, İsmail. *Kur'an'ı ve Sünneti Anlamak*. Ankara: Kar, 2012.
- Karagöz, İsmail. *Kur'an'ı Yaşamak, İyi İnsan İyi Müslüman*. Ankara: Kar, 2013.
- Karagöz, İsmail. *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri Açıklamalı ve Kırık Meali*. Ankara: Kar, 2020.
- Karagöz, İsmail. "Kur'an'ın Kadına Bakışı". *Kadın ve Aile Yazıları*. 18-22. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.
- Karagöz, İsmail (ed.). *Kürsüden Öğütler*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Karagöz, İsmail. *Namaz Dosdoğru Nasıl Kılınır?* Ankara: Kar, 2012.
- Karagöz, İsmail vd. *Oruç İlmihali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008.
- Karagöz, İsmail. *Peygamberimiz ve Güven Toplumu*. Ankara: Kar, 2017.
- Karagöz, İsmail. *Peygamberimiz ve Ona Karşı Görevlerimiz*. Ankara: Kar, 2015.
- Karagöz, İsmail. *Seçme Dualar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016.
- Karagöz, İsmail. "Takiyye". *Sahtekârlığın Diğer Adı: Din İstismarı*. 68-71. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Karagöz, İsmail. "Toplumda İlgiye, Desteğe ve Yardıma Muhtaç Gruplar ve İnsan Onuru". *Hız. Peygamber ve İnsan Onuru*. 77-95. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Karagöz, İsmail. *Toplumsal Emanet Engelliler*. Diyanet İşleri Başkanlığı, 2011.
- Karagöz, İsmail vd. *Zekât İlmihali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.
- Karagöz, İsmail - Altunaş, Halil. *Namaz İlmihali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Karagöz, İsmail - Altunaş, Halil. *Yasin Tebâreke Amme Kısa Süre ve Dualar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Karagöz, İsmail - Yavuz, Yunus Vehbi. "Allah'a Karşı Görevler". *İslam'a Giriş, Gençliğin İslam Bilgisi*. 285-328. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.

- Karaman, Hayreddin. *Helaller ve Haramlar*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2010.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 3. Basım, 2007.
- Kattân, Mennâ'. *Mebâhis fî ulûmi 'l-Kur'ân*. Beyrut : Müessesetü'r-Risâle, 1986.
- Kaya, Remzi. *Kur'an'a Göre Ehli Kitap ve İslam*. Yağmur Yayınları, 2011.
- Kılıç, Sadık. "Tarih Felsefesi Açısından Kıssalar". *Kur'an Sempozyumu (Bilgi Vakfı)*, 87-98.
- Kırca, Celal. "Aksâmü'l-Kur'ân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/290-291. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989.
- Koçyiğit, Talat. *Kur'an ve Hadiste Ru'yet Meselesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1974.
- Köse, Saffet. "Cihad şiddete referans olabilir mi?" *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 10 (2007), 37-69.
- Kurtubi, Ebû Abdullah Muhammed b Ahmed b Ebî Bekr. *el-Câmi' li-ahkâmi 'l-Kur'ân*. Beyrut : Müessesetü'r-Risale, 2006.
- Kutub, Seyyid. *Fi Zılal-il Kur'an*. çev. Bekir Karlığa vd. İstanbul: Hikmet Yayınevi, 1972.
- Manzur, Ebü'l-Fazl Muhammed b Mükerrrem b Ali el-Ensârî İbn. *Lisânü'l-arab*. Beyrut : Dâru Sadır, 1993.
- Maturîdî, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed Mahmud el. *Te'vilatü'l- Kur'an*. Beyrut: Müessesetü'r Risale, 2004.
- Matürîdî, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed Mahmud el. *Kitabü't-Tevhid / Açıklamalı Tercüme*. çev. Bekir Topaloğlu. İsam / İslam Araştırmaları Merkezi, 2021.
- Maverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *en-Nüket ve'l uyûn (Tefsiru'l Maverdî)*. Beyrut: Dâru'l Kütübü'l İlmiyye, ts.
- Mehmet Emin, Şahin. *Kur'ân Tefsirinin Felsefi ve İş'arî İmkânı (Molla Sadrâ Örneği)*. Malatya: Bilsam Yayınları, 2020.
- Mevdudî, Seyyid Ebü'l-A'la. *Tefhimü'l-Kur'an : Kur'an'ın anlamı ve tefsiri*. İstanbul : İnsan Yayınları, 1986.
- Mukatıl, Ebü'l Hasan Mukatıl b. Süleyman b. Beşir. *Tefsiru Mukatıl b. Süleyman*. Beyrut: Daru'l Kütübü'l İlmiyye, 2003.

- Nesefi, Ebü'l-Muin en-. *Tevhidin esasları / et-Temhid li kavaidi 't-tevhid / et-Temhîd fî usûli 'd-din*. İstanbul : İz Yayıncılık, 2007.
- Okuyan, Mehmet. *Kur'ân-ı Kerim'e Göre Kabir Azabı Var Mı?* Etüt Yayınları, 2007.
- Önder, Abdullah. "Hurûf-u Mukattaa I". *İslami İlimler Araştırmaları Dergisi* 5 (01 Nisan 2019), 97-116.
- Özarslan, Selim. "Allah'ın Görülebilmesi /Rü'yetullah Sorunu ve Dirilişle İlişkisi". *Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/11 (2001), 275-293.
- Özel, Ahmet. "Cihad". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 7. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993.
- Özerol, Mehmet Fatih. "Mutezile Kelâmcısı İbnü'l-Melâhimî'ye Göre Allah'ın Görülmesi Meselesi (Rü'yetullah". *Balıkesir İlahiyat Dergisi* 11 (30 Haziran 2020), 172-194.
- Öztürk, Mustafa. "Demitolojizasyon ve Kur'ân". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (Ocak 2004), 119.
- Öztürk, Yener. "Şefaât İnancının Naklî ve Aklî Açından İmkânı". *EKEV Akademi Dergisi-Sosyal Bilimler*-9/23 103 (2005), 122.
- Râzî, Ebu Abdillâh (Ebü'l Fazl)Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-. *Esasü't-takdis fî ilmi 'l-kelam*. Beyrut, 1986.
- Râzî, Ebu Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b Ömer b Hüseyin Fahreddin. *et-Tefsirü 'l-kebir / Mefâtihü 'l-gayb*. Beyrut : Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990.
- Rıza, Muhammed Reşid. *Tefsirü 'l-Kur'âni 'l-hakim / Tefsirü 'l-menar*. Beyrut : Dârü'l-Ma'rife, ts.
- Sabuni, Muhammed Ali. *et-Tibyan fî ulumi 'l-Kur'ân*. Beyrut: el-Mektebetü'l Asriye, ts.
- Salih, Subhi. *Kur'an İlimleri*. çev. M. Sait Şimşek. Hikmetevi Yayınları, 2015.
- Serinsu, Ahmet Nedim. *Kur'an ve bağlam*. İstanbul: Şule Yayınları, 2018.
- Seyhan, Ahmet Emin. "'A'raf Ehli' ile İlgili Hadisler Üzerine Bir Değerlendirme". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26 (Ocak 2011), 111-131.
- Suyuti, Ebü'l-Fazl Celaledin Abdurrahman b Ebî Bekr. *el-İtkan fî ulûmi 'l-Kur'ân*. Beyrut : Merkezi'd-Diraseti'l Kur'aniyyeti'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1981.
- Şengül, İdris. "Kıssa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25/498-500. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002.

- Şengül, İdris. *Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri*. Ankara: Otto, 2019.
- Şengül, İdris. "Ulûmü'l-Kur'an Konusu olarak Nesh - Mensuh". *Diyanet İlmi Dergi* 38/3 (Temmuz 2002), 91-112.
- Şevkani, Ebû Abdullah Muhammed b Ali b Muhammed el-Havlani. *Fethül-kadir : el-câmi' beyne fenneyi'r-rivaye ve'd-diraye min ilmi't-tefsir*. Beyrut : Dârü'l-Ma-rife, 2007.
- Şimşek, M. Sait. *Günümüz Tefsir Problemleri*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2020.
- Şimşek, M. Sait. *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*. Beyan Yayınları, 2012.
- Şimşek, M. Sait. *Kur'an kıssalarına giriş*. Konya : Kardelen Yayınları, 2013.
- Şimşek, M. Sait. *Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele*. Hikmetevi Yayınları, 2021.
- Taberi, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b Cerir b Yezid. *Câmiü'l-beyân fî tefsiri'l-Kur'ân*. Beyrut : Müessesetü'r-Risale, 1994.
- Tabersi, Ebû Ali Eminüddin Fazl b Hasan b Fazl. *Mecmaü'l-beyân fî tefsiri'l-Kur'ân*. Beyrut: Mektebetü'l Hayat, 1961.
- Talib, Ebu Muhammed b Hammus b Muhammed Mekki b Ebu. *el-Hidaye ilâ bulûgi'n-nihaye*. eş-Şarika : Camiatü's-Şarika Külliyyatü'd-Dirasatü'l-Ulya ve'l-Bahsi'l-İlmi, 2008.
- Toksarı, Ali. "Din Vicdan Özgürlüğü Bağlamında Kitap ve Sünnete Göre Mürtede Yapılması Gereken Muamele". *Bilimname* 19 (Şubat 2010), 47-74.
- Topaloğlu, Bekir. *İslamda Kadın*. Ensar Neşriyat, 2004.
- Turşak, Musa. "Kur'an'da İtaat Kavramı ve Ülü'l-Emre İtaatin Mahiyeti". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 8/1 (15 Ocak 2022), 325-347.
- Uğur, Hakan. "Vakıa Sûresi 79. Ayet Bağlamında Mushaf'a Abdestsiz El Sürme Meselesi". *Usul İslam Araştırmaları* 25/25 (01 Ocak 2016), 205-230.
- Ulaş, Semra. "İslâm'da Çok Kadınla Evlilik". *İslami Araştırmalar Dergisi* 6/1 (1992), 52-63.
- Ünal, Necdet. "Kur'ân'ı Kerim'de A'râf ve A'râf Halkı". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10/3 (01 Haziran 2010), 39-52.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "İ'cazu'l Kur'ân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 21/403-406. Türkiye Diyanet Vakfı, 2020.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "İstivâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 23/402-404. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001.

- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul : Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2022.
- Yerinde, Adem. "Müşkilü'l Kur'ân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/164-167. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006.
- Yıldızbaş, Mahmut. *Kur'an'da ganimet*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- Yılmaz, İbrahim. "İslâm Hukukunda Çok Eşliliği Meşru Kılan Şartlar Ve Buna Ruhsat Veren Özel Durumlar". *Bilimname* 2019/37 (30 Nisan 2019), 559-591.
- Zebîdî, Ebü'l-Feyz Murtaza Muhammed b Muhammed b Muhammed. *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. Daru'l Hidaye, ts.
- Zemahşeri. *el-Keşşaf an haka 'iki gavamidi't-tenzil ve uyuni'l-ekavil fî vucuhi't-te'vil (metin-çeviri)*. İstanbul : Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2016.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b Ömer b Muhammed ez-. *Esasü'l-belaga*. Beyrut: Dâr-u Beyrut, 1965.
- Zerkeşi, Bedreddin b Muhammed b Abdullah ez-. *el-Burhan fî ulumi'l-Kur'ân*. Beyrut : Dârü'l-Ma'rife, 1990.
- Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut : Kütübî'l-Arabi Neşriyat, 1991.